

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

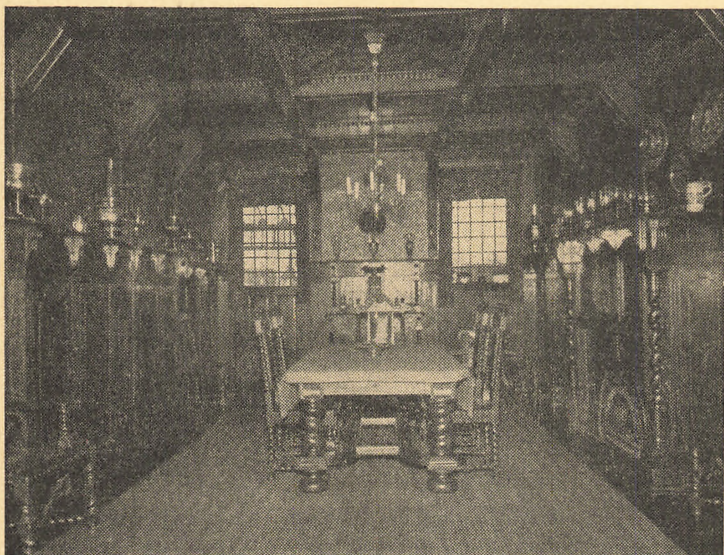
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Skivebogen

Historisk Aarbog for Skive og Omegn

Spisestuen paa Gammel Skivehus i Bindingsværksfløjen mod Aaen, opført 1719 af Oberst Werner Parsberg ovenpaa ældre Kælder med hældende Vægge af store Kampsten. Paa Kaminen stod: I. W. og H. S. 1893, fra Tiden Dr. Henrik Sporon satte Etage paa nordre Fløj, opført i Palæstil. Indskriften I. W. hentyder til hans Hustru, født Wejle. Paa Panelen staar: E. & M. J. 1919, Navnet paa daværende Ejer: Redaktør og Fabrikant Marius Jensen og Hustru: Else, født Halse. (C. Hadrup fot.).

SIDSTE AARS LOKALLITTERATUR

- aic: Roslev gamle snedker købte en grund med en kilde. „Skive Folkeblad“ 22/4 1967.
- Margit Ahlmark: Afslutning på en epoke i Skive bys historie (om Woldhardt Madsens borgmestertid). „Jul i Skive“ 1967, S. 6–7. Holms Bogtrykkeri, Skive.
- Henry Bailum: Skivemaleren Nicolaj Mølgård Andersen. „Jul i Skive“ 1967, S. 12–13. Holms Bogtrykkeri, Skive.
- Vilh. P. Beck: Som jeg husker Durup og befolkningen derude. „Skivebogen“ 1967, S. 58–74. „Skive Folkeblad“s Bogtrykkeri, Skive.
- Bondeplageren Benzon til Estvadgaard. „Skive Folkeblad“ 23/3 1967.
- Bjarne Christensen: Når man tænker tilbage (på barndomsårene i Skive). „Jul i Skive“ 1967, S. 24. Holms Bogtrykkeri, Skive.
- Knud Ellesøe: En flyvning gav stødet (til oprettelse af Skive turistforening). „Jul i Skive“ 1967, S. 30–32. Holms Bogtrykkeri, Skive.
- En af de sidste paa Skandsen: Fra de unge Dage derhjemme (i Skive) og i Felten. „Jul i Skive“ 1967, S. 4–5. Holms Bogtrykkeri, Skive.
- Han kortlægger en nu uddød kultur. Smeden i Mogenstrup dyrker lokalhistorie. „Skive Dagblad“ u. d. 1967.
- Kaj Hartmeyer: Der har boet mennesker paa bakkerne ved Karup aas udløb i henved 5000 aar. „Skive Folkeblad“ 27/1 1968.
- Steffen Hastrup: Naar tankerne søger hjem (til Skive). „Jul i Skive“ 1967, S. 10–11. Holms Bogtrykkeri, Skive.
- Herremand og præst. (Herlov Stjernholm til Kjeldgaard). „Fyns Tidende“ 7/6 1966.
- P. K. Hofmansen: En Provstedatters Erindringer fra Sevel Præstegaard. (1ste Afdeling). „Skivebogen“ 1967, S. 88–116. „Skive Folkeblad“s Bogtrykkeri, Skive.
- Svend Holst: Glade barndomsdage er med eet tilbage. (Om Skive). „Jul i Skive“ 1967, S. 18–19. Holms Bogtrykkeri, Skive.
- J. K. D.: På Bostrup Tinghøj blev skæbner afgjort. „Skive Dagblad. 6/9 1967.
- Svend Jakobsen: Min faders liv var musik (om musiker Jens Chr. Jakobsen, Skive). „Jul i Skive“ 1967, S. 14–16. Holms Bogtrykkeri, Skive.
- kea: D'herrer Niels og Gjord Kaas til Taarupgaard. „Skive Folkeblad“ 15/10 1966.
- kea: Et blodigt slag ved Rønbjerg: „Skive Folkeblad“s Julenummer 1967, S. 24–25.
- kea: Lange Johanne paa Kaas. „Skive Folkeblad“ 31/12 1966.
- Hans Knudsen: Kongenshus Mindepark. „Skive Dagblad“ 6/10 1967.
- Krabbesholm Højskoles Aarsskrift 1967, 72 Sider. „Skive Folkeblad“s Bogtrykkeri, Skive.
- K. S. H. (Karen Strøm Hansen): Et togfolk forsvinder i Vestsalling. (Om Vestsallingbanen). „Skive Folkeblad“ 23/3 1966.

SKIVEBOGEN 1968

SKIVEBOGEN

HISTORISK AARBOG FOR SKIVE
OG OMEGN

59. Bind 1968

I KOMMISSION HOS JUNGS EFTF. — SKIVE

Udgivet af
Historisk Samfund for Skive og Omegn

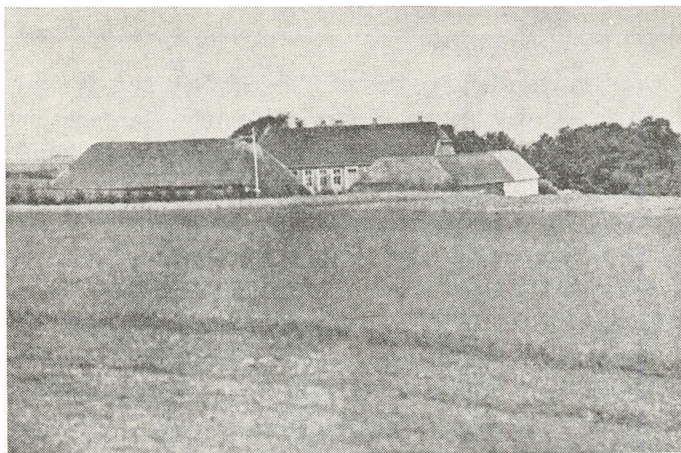
Redaktionsudvalg:

Pens. førstelærer *J. C. Krogh, Skive*
(Redaktør)

Litterat *Otto L. Sørensen, Skive*
(Kasserer)

Pastor emer. *Johannes Bang, Skive*
(Formand)

Pens. lærer, byarkivar *Svend Mortensen, Skive*
(Sekretær)

Sevel Præstegaard kort Tid efter Opførelsen af det nye Stuehus 1860.

En Provstedatters Erindringer fra Sevel Præstegaard

Ved Arkivar *P. K. Hofmansen*

(Fortsat fra „Skivebogen“ 1967)

Gården (altsaa Præstegaardens) Creaturbesætning bestod af 3 Par Køreheste, et Par Trækstude og 12 Malkekøer, foruden hvad der blev opdrættet af Ungkvæg og Heste, dels til Salg og dels til Fornyelse af Besætningen, efterhånden som Dyrene gik af „på Grund af Alder“. Hertil kom en temmelig stor Fåreflok og endelig Moders Hønse- og Andeflokke, der altid var Fader en Torn i Øjet, imedens de åd hans gode, kostbare Korn, men som han sluttede Forlig med, når de mødte på Middagsbordet i Form af Ande- og Kyllingesteg eller afgav de nødvendige Æg til hans Livret, Æggekage med Flæsk.

Om Vinteren holdtes der af Tjænestefolk kun 2 Piger, 2 Karle og den gamle Røgter, men når Markarbejdet begyndte om Foråret, udvidedes Besætningen og kunde i Høstens Tid stige til det dobbelte. Fader, der takket være sin Opvækst på Landet var et Stykke af en Landmand, interesserede sig levende for Gårdens Drift og kunde føle sig stolt som en lille Konge, når han gik ud i Marken og så sine tre drivende Plouge eller sin lille Arbejdshær i Høsten, når Karlene gik på Rad og førte de blinkende Leer med taktfaste Tag, medens Pigerne fulgte efter og bandt det gule Korn i Neg. Lykkeligst følte han sig dog som Jorddrot, når han sad omgivet af sin Familie på Bænken udenfor Gårddøren en Sommeraften og hørte Pigerne synge de gamle vemodige Folkeviser, imedens de malkede Køerne nede foran Laden, eller han så alle Karlene på Rad komme ud af Stalldøren for at begive sig ind til Nadvergrøden. Intet Sted træffer man Rangforordningen strængere opretholdt end blandt Bønderne. Ligeså medfødt det er dem at kunne orientere sig overfor Verdenshjørnene, lige så sikkert ved de altid at finde den Plads, der tilkommer dem blandt deres Omgivelser, hverken for højt eller for lavt, og der er uendelig mange Trin på den Stige, så fint nuancerede, at enhver anden end en Bonde vilde snuble og gribe fejl, der hvor *han* træder sikkert og uden Tøven indtager sin rette Plads. Forrest kom Avlskarlen, så 2'den Karlen, 3'die Karlen og så fremdeles, indtil den gamle hvidhårede Røgter⁴⁸⁾ sluttede Toget med en Hale bagefter sig bestående af de to Vogterdrænge og „lille Hans“⁴⁹⁾, der ikke var større end „Tobak for 2 Skilling“, og hvis Pligter i Livet endnu ikke krævede meget andet af ham end at danne den bagerste Haletip i Optoget til og fra Grødfadet og at gå så dybt tilbunds i dette med sin Hornske, som han kunde orke. At der foruden Røgteren blev holdt 2 Vogterdrænge, lå i, at „gamle Palli“ nu var

så aflægs, at han mere spiste Nådsensbrød i Præstegården end gjorde Gavn. Han var fyldt de 90, og med den røde, strikkede Hue på de lange, hvide Hår og Knæbenklæderne af gult Læder med Spænder gik han imellem den nulevende Slægt som en tilbagebleven Rest fra en

Elisabeth Kirstine Kuhlmann, født Bøtcher. (1818—1894).

Carl Herman Gustav Alexis Kuhlmann. (1819—1904). Kapellan i Sevel 1848—1855, Sognepræst i Borbjerg 1867—1898.

svunden Tidsalder, hvis Klædedragt og Skikke nu var forældede og ikke kendtes mere. En gammel Kraftkarl havde han været. Når han rettede sig, ragede han et Hoved op over alle de andre høje Karle, men nu ludede det gamle Hoved forover, Ryggen var kroget, og Hænderne rystede, når han vilde føre Føden til Munden. De kåde Røgterdrænge søgte stundom at gøre Grin med den gamle, affældige Mand, og en af de få Gange, jeg erindrer, at Fader har foretaget en kategorisk Revselse med Spanskrøret på deres Rygstykker, var en Dag, da det meldtes, at de havde moret sig med at komme Skarn

i den Gamles Davre. Vi Børn betragtede ham altid med stor Respekt i Afstand og turde ej ret give os af med ham, dertil var han os en for fremmedartet og ærværdig Skikkelse. Selv hans Kat, som gerne sad på hans Skulder og soled sig, turde vi kun i Smug indlade os med, stadig i Angst for, at Palli skulde opdage, at vi havde lokket den ind i Stuen, ti så vidste vi, at han brummede og gav ondt af sig. Den var hans eneste Ven og hans Sovekammerat inde i det lille stenpikkede Kammer i Kostalden, hvor der lige netop var Plads til hans Sæng og hans Kiste. I Kisten var der nu ikke meget andet end gamle Pjalter, ti det var længe siden, at gamle Palli havde kunnet tjæne nogen synderlig stor Løn, og meget havde han da heller ikke Behov til sin Klædedragt. Kun når han engang om Året gik til Herrens Bord, var han iført en gammel langskødet Frakke efter det forrige Århundredes Snit, høj Hat og et Par langskaftede Støvler, som han med Stolthed fortalte, der havde kostet ham 70 Rigsbankdaler i Pengekrisens Tid.

Da vi havde boet nogle År i Sevel, gjorde Fader Alvor af at bygge et nyt Våningshus, hvad der gjordes hårdt Behov, da det gamle Bindingsværkshus var faldefærdigt. Jeg husker så tydeligt den Aften, Fader kom hjem fra Købstaden og medbragte fra en Architect den smukke Tegning til det nye statelige Våningshus. Vi var fulde af Beundring over de røde Mure og de mange høje Vinduer. Kun Moder var ikke ganske tilfredsstillet. Hun fandt ikke, der var taget de tilbørlige practiske Hensyn, og navnlig husker jeg et Stridsspørgsmål, der ofte blev debatteret imellem dem. Moder ønskede en Spisestue, således som den nyere Tids Krav fordrede det. Fader, der altid var yderlig konservativ og hang med hele sit Hjærte ved den gamle Tids Tarvelighed og Nøjsomhed, lod hånt om sådanne nymodens Skikke og mente, at „når man blot havde noget at spise, så fandt man nok en Stue

at spise det i“. Fader ønskede, at Embedet skulde bebyrdes med så liden Byggegæld som muligt, hvorfor vi skulde have Arbejderne på Kost, så det var en stræng Sommer, der oprandt for Moder og hendes Piger. For os Børn derimod var det et nyt bevæget Liv ligefra den sludfulde Aprildag⁵⁰), da alle Tømmervognene kørte op på Toften og aflæssedes, og indtil den Dag, da Rejsegildet fejredes i de nye højloftede Stuer. Kun en Alen foran det gamle, hvide Stuehus rejste det nye sine pynkelige røde Mure, så der blev mørkere og mørkere inde i de lave Stuer, og den eneste Adgang til Huset var igenem Havedøren, så besøgende Gæster måtte køre om og holde udenfor Havelågen. Henad Efteråret stod det nye Hus færdigt med sin Cementsokkel, sine høje Vinduer og brede Fløjddøre og med Velsignelsen lyst over dets Indgangsdør: Herren velsigne Din Indgang og Din Udgang! Endnu var der temmelig fugtigt i de nye Værelser, og Bestemmelsen var, at vi foreløbigt skulde beholde Soveværelserne i det gamle Hus og kun opholde os i det nye om Dagen, men denne Ordning blev i Længden altfor besværlig og uhyggelig, og en skøn Dag flyttede vi de sidste Husguder over i vort nye Hjem. Nu stod det gamle, kære Hus øde og forladt og ventede blot på Nedbrydning. I Stuerne, hvor vi før havde tumlet os i munter Leg på de bløde Tæpper ved den flammende Kakkellovnsild, der listede vi os nu ind med en Frygt som for Spøgelser midt om Dagen; der var bleven så koldt og taust i de store Værelser og de lange Gange, hvor Stemmen gav Genlyd, og rundt omkring gabede der Revner og Sprækker, som ikke længere dækkedes af et Hjemshygge. Hjemmet var flyttet. Hjærtet hang endnu ved alle Minderne derovre i det gamle Hus, men det var som en Afdød, hvem man græd sagtelig over og ikke kunde skilles fra, skønt Sjælen – den var borte. Men én var der, som ikke kunde flyttes fra de gamle Tider, der sank

i Grus med det lave Hus, over i det nye, som med den statelige Bygning hævede sig fra dets Tomter. Det var gamle Palli. Han havde manganen en Gang rystet misfor nøjet på Hovedet ad „de ny Konster“, medens Arbejdet skred frem på den nye Bolig, og så længe som muligt var han tyet til sin gamle Plads bag Ovnene i den kendte Folkestue. Nu var det forbi, nu stod den forladt med sine tomme Sængestæder, sin faste Vinduesbænk og sit lange, slidte Bord, der var for dårligt til at flyttes. Da fandt man en kold, mørk Novembermorgen den gamle Mand i Brønden. Man håbede, at det var et Ulykkestilfælde og mente, at den Gamle, der nu gik stærkt i Barn-dom, havde forfejlet Vejen til den gamle Folkestue og var styrtet i Brønden, som han skulde forbi. Kun Gud ved, hvad der har bevæget sig i den gamle Røgters Hjærte, og om ikke Fortvivlelsen over at skilles fra alt det tilvante har drevet ham til dette Skridt. Hans Lig blev draget op og lagt ind i den gamle Folkestue, og derfra blev hans Kiste båret ud igennem den øde, vinterlige Have under Psalmesang, medens vi Børn stod bit-tert grædende i Vinduet og så til. Vi forstod dunkelt, at det gamle Hus havde taget Oldingen med sig i Døden; ingen af dem passede længere til den yngre Slægt.

Morgenen efter, at den lille Ligskare var draget ud af Havelågen op mod Kirkegården, vågnede vi ved Lyden af Øxehug og tunge Slag. Det var de gamle Mure, man begyndte at bryde ned. Der var allerede et stort Hul ind til Dagligstuen lige på det Sted, hvor Forhøjningen med vores Legetøjsskuffe havde stået. Snart var der kun en Grushob tilbage af det gamle Hjem, og på dets Tomter grønnedes ad Åre Græs og Buske. Haven anlagdes i nyere Stil med grønne Plainer og blomstrende Buskvækster. Udenfor Havedøren plantedes Slyngroser og Caprifolier til Veranda, og inde i de lyse, høje Værelser hang Moder nye, hvide Gardiner op.

På Tidspunktet for vor Bosættelse i Sevel var min Søster Marie og jeg netop på den Alder, hvor Barnet er mest modtagelig for det ubundne Landlivs Friluftsglæder og Fornøjelser, og vi jublede da også over vor nye Tilværelse. I Haven dyrkede vi vore egne Bede, i hvilke

Kaptajn William Lange. 1835—1891.
Gift 1878 med Frk. Aamalia Bøtcher.

Amalia Lange, født Bøtcher.
1851—1930.

Karse og Ambra spillede en meget fremragende Rolle, og mangt en „Mellemmad“, som Moder rakte os ud af Spisekammervinduet, blev belagt med Karse fra vor egen Have og spist med en stolt Selvejerfølelse på Bænken i det ene Hjørne. I Marken kørte vi Jord og Stene i en Træsko, som havde mistet sin Overdel, og stor var Sorgen, når et sådant Køretøj var gået ud af Drift, uden at der var Udsigt til, at nogen af Folkenes Træsko for Øjeblikket havde nået den tilbørlige Alder til at blive Stedfortræder. I Dammen sejlede vi med Skibe bestående af en flad Pind tilspidset i den ene Ende og ude i Agter-

stavnen en Tværpind kilet ind som Ror, medens en høj Mast i Fartøjets Midte bar et Sejl af Papir. Af disse primitive Sejlere var det jo forholdsvis nemt at skaffe større Flåder tilveje, og knap havde vi begyndt at læse Coopers Romaner, før „Ariel“ og „Alacriti“ vuggede sig stolt på Dammens Bølger og forbavsede Verden ved de mest uhørt dristige Manevrer og Bedrifter⁵¹). Om Vinteren morede vi os med at glide på Isen og køre hinanden i en lille Slæde, som vor gamle Avlskarl⁵²) havde lavet til os, men jeg, der var et lille skrøbeligt forfrossent Individ, der stundom kunde stå stille midt på Vejen og græde af Kulde, var dog allergladest, når man vilde tillade mig at sidde stille i Krogen på Forhøjningen med min Bog eller min Blyant, og hvor husker jeg ikke den festlige Fryd, der gennembævede mig, når jeg Søndag Morgen, iført min rene Søndagsbousseronne, trådte ind i Dagligstuen. Selv om jeg intet havde anet om Dagens Betydning, selv om jeg ikke var sovet ind Lørdag Aften med den lyksalige Bevidsthed om, at når jeg vågnede op igen, vilde det være Søndag, selv om ikke det mere end sædvanligt omhyggelige Morgentoilette med „Storvadsken“ og al det rene Tøj, der var henlagt på Dynen, altsammen havde forkyndt, at det var Søndag, jeg vilde dog have vidst det i samme Nu, jeg trådte ind ad Dagligstuedøren, ti aldrig legede Solstrålerne således på det gamle Siste-tæppe og spejlede sig i den blankpolerede lille Kobberkedel som Søndag Morgen. Aldrig skinnede det bare Stykke Gulv, der hvor Tæppet ikke nåede over Gulvet, og hvor vi legede så morsomt, at det var Vand, medens Tæppet var Fastlandet, og Skamlerne var Øer i Havet, så hvidt som om Søndagen, og aldrig duftede det således af Potpourri og friskbagt Hvedebrød på Kaffebordet som Søndag Morgen. Fader gik gerne op og ned af Gulvet og tænkte på sin Prædiken, medens Moder syslede med at have alt istand til Kirketid, og når Klokkerne begynd-

te at ringe 1'ste Gang, bankede Degnen, gamle Astrup⁵³), regelmæssig som et Uhrværk på Døren. Han haltede stærkt, og Stokken var derfor hans uadskillige Ledsager såvel på hans Søndagsbesøg i Præstegården, der regelmæssigt afsluttedes med, at han, når det ringede 2'den Gang, værdigt drejede sig rundt på den ene Hæl, der nåede Gulvet, og tog Afsked med et ceremonielt: „Så anbefaler jeg mig, Hr. Provst“, som når han under Kirketjenesten gik op og ned ad Kirkegulvet dirigerende Psalmesangen, der ikke just skulde virke oplivende hverken på de gamle Bønder eller de gamle kingoske Psalmer, med kraftig Røst, men i en langsom og drævende Tactart, og når Fader stundom gjorde et Forsøg på Revolution imod det bestående og stemte lidt hurtigere i med sin klangfulde, smukke Stemme, kunde han til Nød få Menigheden til at følge sig, men når Strofen var endt, hørte man ufravigelig gamle Astrup slutte af med et langtrukket æ-æ på den sidste Stavelse, medens Fader og Menigheden måtte finde sig i at holde en længere Pause, så Astrup beholdt det sidste Ord så længe, indtil man opgav at reformere hans Kirkesang. Til denne gamle Hædersmand blev vor første Undervisning betroet, idet vi hver Morgen Hånd i Hånd traskede op til den lille Degnebolig, der lå ved Kirken kun et Par Minutters Gang fra Præstegården, og her indsugede vi Visdom igennem Bibelhistorien, den lille Kathecismus og Hjorths Læsebog⁵⁴), siddende andægtig ved det brunmalede Slagbord, i hvilket jeg havde en uimodståelig, men strengelig forbudt Lyst til at ridse Huse og Navne i med en Knappe-nål. Denne Skolegang var dog ikke af lang Varighed, idet mine Forældre snart antog en ung velanbefalet Pige fra H... til vor Lærerinde⁵⁵), og hun vidste snart at vinde vore Hjærter og vække vor Arbejdslyst i så høj Grad, at vi snart blev Perlevenner og det for hele Livet. Min yngste Søster⁵⁶), der imidlertid også voksede op til

den Alder, da man begynder at smage på Kundskabens Frugter, var dog ikke slet så let at vinde. Hun havde en tydelig Fornemmelse af, at når man først var bleven placeret inde i den højtidelige Skolestue, så var det ikke sikkert, hvornår man igen slap ud til det gyldne, lokkende Frihedsliv, og hun viste derfor en udpræget Tendants til at udsætte denne Termin så længe som muligt. Man gjorde formelig Jagt på hende, men væk var hun altid, når Skoletiderne nærmede sig – i Marken, hos Køerne, Hestene, Fårene – overalt, undtagen hvor man søgte efter hende, og var hun så uheldig at opholde sig i Folkestuen, når den frygtede Stafet viste sig i Nærheden, fik hun sin specielle Ven, Røgterdrengen, den lange Jens Christian⁵⁷), til at skjule sig. Efter at have forsøgt flere Metoder, både med det gode og det onde, der alle mislykkedes overfor Barnets stivsindede Uvillie imod de boglige Sysler, snildløb man hende endelig. Der blev udsat en Præmie for Jens Christian, hvis han kunde bibringe den modstræbende, stridige unge Dame Alphabetet, og så snart hun flygtede ud af Skolestuen og søgte Tilflugt i Folkestuen, trak Jens Christian ABC'en op af Lommen og begyndte Undervisningen. Fortvivlet over at befinde sig imellem denne dobbelte Ild gav hun endelig tabt og indså snart, at af to Onder var Frk. Hansen alligevel det mindste, ti her lærte hun Bogstaverne let og sikkert, hvorimod alle lo af hende, når hun kom og sagde, at r hed æ-ærr, for det havde Jens Christian sagt.

Omtrent på denne Tid nærmede vi os en Vinter den hellige Julefest⁵⁸). Der er vel intet Sted, man føler Højtidens fulde Betydning i så høj Grad som i en Landsbypræstegård, men der er også få Stæder, hvor der er gået en så omfattende Travlhed forud for Festen, ti en hel Måned før var Dagene i Moders Almanak mærkede med betydningsfulde Tegn og Streger, der kun var fuldt forståelige for hende selv, men som forkyndte, at fra nu

af havde hver Dag nok i sin Plage. Der skulde vaskes og stryges og skures og pudses, der skulde bages og brygges og slagtes og laves Mad, der skulde tænkes på alle både ude og inde, både fjern og nær, og Huset sættes i Belejringsstilstand, så man kunde udholde en Indkvartering af et ubestemt Antal Mennesker i cirka 14 Dage uden at behøve at frygte for Lavvande i Spise- og Forråds-kamre.

Provst Petrus Johannes Bøtchers 3
Døtre: Marie, Andrea og Amalia. „De
tre Roser paa Heden“.

Hele Rækken af Juletilberedelserne begyndte gerne med „Lysestøbningen“, og den Dag blev derfor af os Børn betragtet som den glade Åbningshøjtidelighed til en hel Række Festdage, ti for os var det evige Løjer altsammen, medens Moder stundom kunde være nær ved at segne under den store Landhusholdnings Byrder, som hun tappert bar på sine Skuldre med forholdsvis ringe – ja ofte aldeles utilstrækkelig Hjælp, idet Pigerne især i de første Åringer lod meget tilbage at ønske både i Retning af Dygtighed og Pålidelighed, så Moder måtte selv være tilstede overalt.

En sådan „Støbedag“ var hun på Færde fra om Morgen Kl. 4, og vi vidste da, at hun kun lige lod sig se til Måltiderne, idet hun ellers indesluttede sig ovre i „Spandehuset“, såkaldet efter en gammel Præst, der her havde haft sin Aftægtsbolig⁵⁹). Her i den store Stue med Lergulvet stod Støbetøjet opstillet, et stort rundt Bordskelet, der kunde drejes rundt om sin Axe med 16 runde Brikker hægtede på den ydre Cirkel. Disse Brikker var

på Undersiden fulde af Kroge, på hvilke Lysevægerne fastgjordes. Allerede Aftenen før havde Husets kvindelige Personale „snoet Væger“ og heftet dem på Brikkerne, og man tog så Brikkerne en for en og dyppede Vægerne ned i den dybe Støbeform, der var fyldt med varm, flydende Talg. Imedens man så drejede Bordet rundt, så at alle Brikkerne successive kom under Behandling, opnåede de første Lys en passende Afkøling til at kunne dyppes påny i Talgen, og således tog de efterhånden til i Tykkelse, indtil de løb af Stabelen i Form af tykke Lys, smalle Lys, tykke og tyndere Tællepråse, ti Talg var endnu det vigtigste og billigste Belysningsmateriale, man kendte, så det blev anvendt overalt både ude og inde, i Dagligstue, Køkken, Folkestue og Staldlygter, så man måtte have det i tilstrækkelig Mængde og i forskellige Grader.

Det var naturligvis vor største Fryd, når vi kunde få Lov at assistere Moder ovre i „Spandestuen“, og ialfald havde vi altid hver sit „Helligtrekongerslys“ med sine tre Arme og et lille Hylster med Krudt forneden, så de brændte af med et lille Fyrværkeri. Dem dyppede vi altid selv, men da gærne Bousseronnernes Ærmer og Bånd blev dyppede ved samme Lejlighed, modtog Moder ikke altid vore hyppige Besøg med den tilbørlige Påskønnelse. Navnlig var Andrea endnu i for ung en Alder til at respektere de varme Lys tilstrækkeligt, og Moder havde derfor gentagne Gange sendt hende bort, men stadigt så man hende påny udenfor den lukkede Dør, kaldende på Moder i alle de mest lokkende Tonearter, medens de lyse Lokker flagrede i den skarpe Vind. Om Aftenen klagede hun over Ildebefindende og var hed i Hovedet. Moder lagde hende tilsængs under bange Anelser, ti Skarlagensfeberen grasserede stærkt det År og optrådte meget ondartet. For nogle Dage siden var Moder bleven hentet til en nærliggende Bondegård, hvor et Barn, der

var angrebet af Sygdommen, stred sin sidste Strid⁶⁰). Hun havde ved Hjemkomsten taget alle mulige Forholdsregler for ikke at bringe Smitten ind i Huset, men ængstedes dog nu for, at det var sket alligevel. Om Natten phantaserede Andrea i Feber. Næste Morgen gik der Ilbud til Byen efter Lægen –, det var kun altfor sikkert –, den skrækkelige Gæst var trådt ind over Præstegårdens Tærskel. I flere Dage svævede vor lille Søster mellem Liv og Død, og en Morgen troede vi alle, at det var forbi. Doctoren havde erklæret, at da Smitstoffet var i Huset, var det unyttigt at fjerne os andre Børn fra den Syge, og vi var derfor samlede om hendes Leje. Moder vogtede med tåreblændet Blik på sin lille Skat, og medens vi ventede på, at hun skulde drage det sidste Suk, sang vi under Tårer „Hvor salig er den lille Flok“, som hun, hvor lille hun end var, dog altid havde stemt i med, når vi sang. Dog, Krisen blev overstået, og da Doctoren ankom senere op ad Dagen, kunde han erklære, at den værste Fare med Guds Hjælp var forbi, men at man lige så godt straks kunde bringe mig tilsængs, ti jeg, der havde begyndt at klage over ondt i Halsen, havde også Sygdommen. Jeg blev dog ikke så stærkt angrebet som min yngste Søster, og det varede nu ikke så længe, inden vi kunde begynde at holde hinanden ved Selskab, meget forbausede over, at vi skulde blive ved at ligge i Sængen, uagtet vi intet fejlede. Også min ældste Søster blev angrebet, men i så mild en Grad, at man først var sikker derpå, da Afskalningen viste sig.

Juleaften havde Moder pyntet Juletræet oppe i vort Sygeværelse, og vi lå og fornøjede os over vore små Gaver i Sængen. Endelig slog den forventede Time, da vi første Gang skulde have Lov at være en Time oppe, men Glæden forvandlede sig til stor Forfærdelse, da vi opdagede, at vi aldeles ikke kunde støtte på Benene og måtte begynde med at lære at gå som små Børn. Da vi havde

været oppe i nogle Dage, blev Moder heftig syg, og Lægen erklærede det naturligvis straks for fremdeles at være den samme Sygdom, der drev sit Spil. Vi husker endnu vor heftige Sorg og Fortvivelse, da Moder blev båret igennem den Stue, hvor vi var indelukkede under Reconvalcensen, for at føres til et andet Sygeværrelse, der var indrettet for hende. Hulkende så vi Døren lukkes efter hende, uden at hun havde Kræfter til at kysse os til Farvel, og måske var det sidste Gang, vi så hende, vor egen elskede Moder –, nej, det var altfor forfærdeligt, det kunde den kære Gud Fader umuligt nænne! Og han nænnede det heller ikke –, også denne Gang gik Dødens Engel vor Dør forbi, men vi så hende ikke i 6 Uger, i hvilken Tid også Køkkenpigen⁶¹⁾ lå hårdt angrebet af Sygdommen, så det varede længe, inden Præstegården atter vågnede til Liv og Røre efter dette Mareridt, og da vi omsider igen stak de små Hoveder ud af Reden og legede i Sneen som før, da havde Døden gjort sin rige Høst trindt omkring i Barneverdenen, og fra den førømtalte Tante Holm, der nu boede som Præsteenke med sine to Sønner i Viborg, var der kommet Brev, at hendes yngste Søn, hendes dejlige håbefulde Dræng, var død⁶²⁾.

Endnu inden Barneårene afsluttedes, oprandt det skæbnesvangre År 1864, der kastede sine fremmedartede, mørke Skygger så grelt og pludseligt ind over vort lyse, fredelige Præstegårdsliv, at jeg ikke kan undlade at omtale denne Periode, der satte sine dybe og uudslettelige Mærker i det bløde og modtagelige Barnesind. Hvor alvorstungt og bittert et Afsnit dette År end danner i vort Fædrelands Historie, så er jeg dog glad ved at have gennemlevet det i en Alder, der var fremskreden nok til, at jeg kunde modtage blivende Indtryk af Begivenhedernes Gang, af Stemninger og Tilstande. Hvilken jublende Fryd vilde det ikke have været i den Alder at have op-

Blandt de danske Soldater af 4. Division, som i de bevægede Martsdage 1864 paa Divisionens Tilbagetrækning til Mors kom til Skive og Omegn, var Mandskabet fra 1. og 11. Regiment, der den 6. Februar ved Sankelmark saa tappert havde afslaaet de liechtensteinske Husarers Angreb. (Efter Træsnit af H. P. Hansen. Frederiksborg-Museet).

levet et sejrrikt Felttog som Krigen 48–50, men selv under Trykket af vor Krigsmagts stadige Tilbagevigen for en overlegen Fjende frembyder en så bevæget Tid mangt et begejstret Øjeblik, i hvilket man selv som Barn føler sig delagtig i Fædrelandets Nød og Jammer, føler Sjælens Vinger vokser og udfoldes i Håb og Bøn om dets Frelse og føler, at man med den opvoksende Slægt er fælles om et Ansvar for de kommende Tider. At der blandt en Slægt, der med mig var Børn i 1864, kan findes Individuer, som sætter en Ære i at forhåne Fædreland, Nationalitet og fælles Minder, er mig ufatteligt! Hvilket Barn, der måtte se sin Moder lemlæstet af glubende Ulve og sine Brødre gå modigt i Døden for at frelse hende, vilde kunne sige som Mand: „Mine Brødre var Narre, at de elskede hende højere end deres Liv, og jeg var en Nar, der kunde græde af Smerte over, at jeg var for ung til at kunne gå i Døden med dem!“

Desværre var jeg ikke i Hjemmet i den Tid, da vore Tropper drog sig tilbage op igennem Nørrejylland, så jeg fik ikke Glæden af den danske Indkvartering i Præstegården⁶³). Min ældste Søster og jeg var i Efteråret 63, da ingen drømte om Krig, bleven sendte over til min Tante Holm, der nu boede med sin Søn og sin Søster, „Tante Lise“⁶⁴), i København, for at få vort store Ønske opfyldt at tilbringe en Vinter i Hovedstaden og tage privat Information i enkelte Fag. Det var jo nærmest min Søster, der havde nået den dertil passende Alder, men ligesom jeg i sin Tid havde frekventeret Dandseskolen i en uforholdsmæssig ung Alder for at nyde godt af hendes Selskab, således havde vi trolig fulgtes ad igennem Skoleårene, og Forældrene mente nu, at vi også burde have Glæden af at dele det københavnske Ophold.

Herovre indtraf da Begivenhederne Slag i Slag. Kongens Død, Chr. d. IX's Thronbestigelse, Krigens Udbrud, Troppernes Afmarch under jublende Hurraråb, Dannevirkes Rømning og Hovedstadsbefolkningens Ophidselse ved dette uventede Tordenbudskab.

I min Tantes Hus var flere unge studerende, så det var let for os at få den nødvendige, mandlige Ledsagelse for at være med overalt, hvor der var noget påfærde, og min Tante selv var en lille energisk, væver Dame, der holdt tappert ud trods hendes lidt haltende Gang, så vi var i Ånde både tidligt og silde. Hvor levende erindrer jeg ikke hin Novemberaften, da vi underhånden fik det første Budskab om Frederik d. VII's Død⁶⁵), uden at man endnu ret vilde fæste Lid til den sørgelige Tidende, hvorledes vi Børn, der var opdraget under hele Datidens Forgudelse af den folkekære Konge, næsten bedøvedes af dette uventede Slag, af det højtidelige i at opleve et Thronskifte med alle de Muligheder, det bar i sit Skød, og hvorledes min Tantes practiske Sands dog sejrede over Øjeblikkets lammende Alvor, idet vi efter Theen alle be-

gav os ind i Byen under hendes Ægide for at gøre Indkøb af Sørgetøj, inden Priserne næste Dag vilde stige til det dobbelte, så snart den officielle Meddelelse var indtruffet. Vi traf da også allerede Magazinerne i Opbrud, og de Handlende i travl Bevægelse for i Nattens Løb at bortskaffe alt couleurt af Hylden og Vindues-skabe. Når Solen næste Morgen stod op, vilde dens Stråler beskinne en Hovedstad klædt i sort, Landesorgen vilde være begyndt.

Vi så Thronfølgeren køre til Christiansborg i Guldkaret og hørte gamle Hall fra Slotsaltanen sige de tre Gange gentagne Ord: Kong Frederik d. VII'ende er død – Leve Kong Chr. d. IX'ende!, hvorpå den nye Konge trådte frem og bevæget modtog Folkets Hyldest; endnu var den lidt reserveret, man betragtede den nye Kongeskikkelse med kritiske Blikke og fandt, at den manglede den ydre Majestæt og rolige Anstand, som Frederik d. VII'ende i så høj Grad af Naturen var i Besiddelse af, og som aldrig undlod at gøre sin Virkning på det menige Folk. Vi så den sorte Snække med Kongeliget ombord stævne mod Land en mørk Aften under Fakkelskin og dæmpede Sørgetoner⁶⁶). Også Castrum doloris lykkedes det én at få at se ved min energiske Tantes utrættelige Omsorg for at skaffe os den Oplevelse. Hun var nemlig altid først på Pladsen, hvorved det lykkedes efter 4 Timers Vente-tid i Christiansborgs Slots Port at blive indladt med første Hold⁶⁷). Den venlige Schweitzer bragte os Stole og sørgede for at anbringe os så bekvemt som muligt. Skønt vi således blev favoriserede fremfor den Folke-masse, der efterhånden samledes udenfor Porten, var det dog strængt nok at holde ud så længe på ét Sted den kolde Vinterdag, men vore Bestræbelser kronedes da også med Held, idet vi var de første, der betrådte de tause, sortbetrukne Gemakker, efter at Adgangen var givet fri. Æresvagten af Hestgardister med dens „gyldne“ Hjelm

og Brynjer, stive og tause som huggede i Sten, de ærværdige Kammerherrer i de røde Uniformer, ubevægelige som en Kreds af Billedstøtter, de sorte Drapperier, Lys-havet fra Kandelabre og Lysekroner, de funkklende Orde-ner på de røde Fløjels Taburetter og endelig Katafalken selv med Kisten under Baldaquinen med Kongekronen, det var som et Drømmesyn fra „Tusind og én Nat“, der virkede betagende på mig de korte Øjeblikke, vi gik gen-nem Salen – glimrende, blændende i al sin Kongeglans og dog så fuldt af Dødens gribende Alvor. Det var første Gang mit Øje mødte noget af Thronens féagtige Glans, men det var en Throne hyllet i Sørgeflor for den døde Konge. Det var underligt at komme ud i det blege, grå Dagslys igen, det syntes dobbelt koldt og fattigt efter den røde Fakkलगlans derinde om Kongens Båre. Lig-toget drog igennem Gaderne under Klokkeklang og Ka-nonsalut, hilset i Taushed af de sortklædte Skarer⁶⁸). Vi hørte med Undren Sørgetrompeternes skrattende Toner og så Kongens hvide Hingst blive ført med i Toget. Medens Sørgetoget langsomt drog om Natten ved Fakkел-skin ad Roskilde Landevej, ilede Københavnerne afsted med Toget næste Morgen til den gamle Kongeby for at se Frederik d. VII'endes tunge Egekiste blive båret af hans trofaste Bønder til Domkirken, ved hvis Indgang Gejstligheden med Sjællands Biskop i Spidsen tog imod sin Konge ligesom i fordums Dage, den mægtige Erke-bisp gik sin angrende, kongelige Ven imøde for at føre ham ind i den Kirke, der atter optog ham i sit moder-lige Skød⁶⁹).

Skive og Omegn var i Tiden 10.—26. Juli 1864 uafbrudt belagt med østrig-ske Soldater. Da de danske Fiskebaade langs Sallings Kyster var ødelagt eller ført bort, maatte Fjenden, der vilde invadere Mors, den 12. Juli paa danske Ægtvogne befordre 37 store Slæbebaade med Pontontræn til „Pinen“ ved Sallingsund, hvor Overfarten fandt sted. (Træsnit i „Illustrierte Zei-tung“ 6/8 1864 efter Tegning af Aug. Beck).

Efter at Jordfæstelsesceremonierne var tilendebragte, vendtes alle Tanker og Blikke mod Syd, hvor Krigen forberedtes og snart efter erklæredes, hvorefter vor Hær tog Stilling bag Dannevirke⁷⁰). Under alt dette var den lyse Stemning fra 48–50 endnu enerådende iblandt Almenheden. At de Danske kunde vige eller besejres, faldt ingen ind, ialfald vilde den, der havde turdet fremkomme med en Tanke i den Retning, ubønhørligt være bleven spottet af den offentlige Mening. De indkaldte Soldater blev modtagne og bortsendte under begejstrede Glædesudbrud. Alle Soldaterne hjemme fra Sognet mødte i små Afdelinger oppe hos min Tante for at hilse på os. De blev trakteret med Kaffe og Fædrelandssange, og man tog bevæget Afsked ved Tanken om, at der muligt var den iblandt dem, som man ikke skulde se mere, men at vi skulde hilse de hjemvendende som Sejrherrer, derom var ikke mindste Tvivl i vort Hjærte.

Så kom de første livlige Skildringer fra Feltlivet dernede. Jensenne gik i Krigen ligeså stødt som til en Dans og tog et Vinterfelttogs Savn og Strabadser med den samme tørre Humor og Gemytlighed, som udmærkede dem hjemme ved Grødfadet i den lune Kakkelovnskrog. Den eneste blandt Soldaterne hjemme fra, der havde set lidt betænkelig ud ved at blive sendt i Krigen, var en lille bleg, svagelig Skrædder⁷¹), med hvem vi alle i Tankerne sagde det sidste Farvel, da han drog bort, men den, der kom hjem igen som et nyt og bædre Menneske, der aldrig i sit Liv havde været så rask og frisk som i Krigen, det var Skrædderen!

Man talte naturligvis ikke om andet end om, hvad der foregik nede i Dannevirkestillingen. Alle Københavnerne var dernede med Liv og Sjæl, men uheldigvis var Leget hjemme ved de fyldte Kødgryder og mærkede intet af, hvad vore stakkels Soldater udholdt af Kulde, Savn og Anstrængelser i den stedse mere og mere uholdbare

Under den fjendtlige Besættelse af Skive 1864 døde østrigsk Infanterist Georg Kretz 30/7, 26 Aar gl., og preussisk Infanterist Heinrich August Nietschke 4/11, 23½ Aar gl., af Tyfus paa Lazarettet, der var indrettet i det gamle Sygehus i Sønderbyen. Over deres Grave paa Skive Kirkegaard, hvilke nu er dækket af Bjørnegræs, rejstes et Kors, som er det eneste synlige Minde i Byen om den tysk-østrigske Besættelse 1864. (Efter Tegning af Billedhugger J. Chr. Jepsen, Skive).

Stilling. Herovre havde man netop i sin lune Stue siddet og frydet sig over at læse Bladenes alenlange, tilfredse Skildringer af Stillingens Uindtagelighed på ethvert Punkt og var kommen til den behagelige, urokkelige

Overbevisning, at den hellige Grav var vel bevaret, da Tordenbudskabet lød: Dannevirkestillingen er opgivet – Hæren på Tilbage-march!⁷²).

Det er ikke min Agt i disse Linier at forsøge at skildre de stormende Optrin, som denne rystende Efterretning gav Signalet til i den før så sejrssikre Hovedstad, hvad langt dygtigere Penne end min både har gjort og sikkert oftere vil gøre, men det var ikke alene i København, at dette uventede Budskab slog ned som et Lyn fra en klar Himmel. Også hjemme i den stille Præstegård havde man hidtil svælget i Sejersdrømme og Tydskerforagt og vågnede op til den skærende Contrast, som Virkeligheden frembød.

Den 7'ende Februar var min Faders Fødselsdag, og den blev efter gammel Vedtægt fejret med stort Knald. Det er dog ikke at forstå således, som om der overhovedet blev indbudt Gæster til Middag og til Aften, men hele vor store Vennekreds vidste, at den Dag ventedes der Gæster til Gårde, helst så mange som muligt, at Middagsbordet stod dækket med så mange Couverts, som „Salen“ kunde rumme, og at det var elastisk nok til at kunne udvides ind i både Dagligstue og Havestue, om så skulde være. Gæstekamrene stod med opredte Sænge for hvem, der havde for langt hjem at køre om Aftenen eller foretrak at blive et Par Dage i det gæstfrie Lag og nyde godt af hverandres Selskab. Fra fjern og nær satte man hinanden Stævne i Sevel Præstegård den 7'ende Febr. Alle, der stod i Venneforhold til Huset, vidste sig velkomne og kærkomne, og det var derfor ofte et i Henseende til Rang og Stand meget blandet Selskab, der samledes, men dette var just, hvad Fader satte Pris på, og både han og Moder var i høj Grad i Besiddelse af den hjærtelige Gæstfrihed, der får hver enkelt til at føle sig hjemlig og veltilmode, så hver efter Evne yder sin Skærv til den almindelige Underholdning. Det var jo in-

gen heldig Årstid at holde Fest på i en vestjydsk Præstegård, hvor Omgangsvenerne var milevidt fjærnedede fra hverandre, og det så da også mangen en Gang ud, som om „Kyndelmisse Knude med sine hvide Stude“ vilde forhindre enhver Samfærdsel, medens vi gik og bagte og brasede til den 7'ende Februar, men jeg husker dog kun en eneste Fødselsdag, hvor det ligefrem var umuligt at begive sig ud med Hest og Vogn, og hvor det derfor føltes dobbelt festligt, da dog en 4 á 5 Herrer, tildels Nabopræster, tappert kom travende igennem Snedriverne for at fejre Dagen med os. Ellers blev Huset for det meste fuldt af glade, fornøjede Gæster, der kappedes om at hædre Fødselsdagsbarnet, der såvel i sine Embedsforhold som i sin Vennekreds var ualmindelig skattet og afholdt. Også hin 7'ende Februar 1864 var en talrig Kreds samlet i Præstegården. Fader var ivrig Politiker, besjælet af varm Fædrelandskærlighed og begejstret, urokkelig Tro på dets sejrige Fremtid, så det var naturligt, at man endnu mere end ellers følte Trang til at flokkes om ham i disse bevægede Tider og udveksle Tanker og Meninger i fortroligt Vennelag. Ved Bordet havde man holdt begejstrede Taler, sunget Fædrelandssange og ønsket alt godt over vore brave Jenser nede ved Dannevirke –, kun lidt anede Selskabet, at de gode Ønsker kom for sent –, at Jenserne i dette Øjeblik slæbte sig udmattede og overanstrengte nordpå fra Dannevirke for at søge en ny Stilling, i hvilken de kunde modtage den fremtrængende Fjende, der var lige i Hælene på dem⁷³).

Et Brev hjemmefra, afsendt et Par Dage efter Fødselsdagen (der gik kun Post to Gange om Ugen), fortalte os alt dette, og efter at Brevet var forsegleet til Afgang, var der endnu tilføjet udenpå: „I dette Øjeblik – Kl. 11 om Aftenen – rullede en lukket Vogn ind i Gården med 4 Damer fra Hanved Præstegård ved Flensborg“. Moders yngste Broder⁷⁴) var Præst i Hanved, der hørte til de

blandede Districter, hvor der vekselvis prædikedes tysk og dansk, og hvor der gærede megen Uro imellem de to Nationaliteter, skønt Sognet hovedsagelig var dansksindet. Så snart det rygtedes, at Dannevirke var rømmet, vidste Onkel naturligtvis, at det kun var et Tidsspørgsmål, hvornår han måtte fortrække, og han traf straks Forberedelser til at sende sine tre ældste Døtre med deres Gouvernante bort, inden Gården fyldtes af de hoverende Fjender. Ved at sende dem tilvogns op igennem Landet til sine Slægtninge i Nordjylland håbede han tillige at kunne bevare Vogn og Heste til bædre Tider, da han måske atter kunde vende hjem til sin kære slesvigske Menighed. Medens Skuddene drønedes fra det $\frac{1}{2}$ Mil bortliggende Sankemark⁷⁵⁾, traf man iltomt de fornødne Rejsetilberedelser, og just som Vognen rullede ud af Præstegården, mødte de en Høstvogn med en grædende Familie imellem nogle i Hast samlede Sengeklæder og Klædningsstykker. Det var Præstefamilien⁷⁶⁾, der flygtede fra Valpladsen over til det nærliggende Hanved.

På Rejsen nordpå var de i de første Dage stadigt eskorterede af den tilbagegående Armé, hvad der ofte besværliggjorde Rejsen, idet Vejene spærredes af de lange Colonner, og Kroerne var overfyldt af Officerer og Soldater, så de ofte måtte overnatte i Vognen. Dog syntes det dem naturligt tomt, da deres Vej omsider skilte dem fra Synet af de brave Krigere, der også på deres Side havde betragtet Vognen med de flygtende, slesvigske Damer med Interesse og Deltagelse. Anstrængte og forkomne efter den lange Rejse holdt de som sagt en Aften sent deres Indtog hos de hidtil ukendte Slægtninge, og det kan nok være, der blev Travlhed i Præstegården for at gøre det godt for de kære, uventede Gæster. Trods vor Fraværelse var der således Ungdom nok derhjemme, og snart fik de nok at tænke på med at tage vel imod de danske Patrouiller, der passerede Sognet på Marchen op

igennem Jylland. I længere Tid måtte Arméchoret ligge og vente på de nødvendige Transportmidler til at overføre den store Styrke til Mors, og det var navnlig i dette Tidsrum, at Præstegården jevnligt var fuld af Officerer og Soldater, der såvidt muligt indrettede sig på at holde Rast indenfor dens gæstfrie Mure, hvor de vidste, at Moder med sin Stab af Tjenestefolk stod rede til at vederkvæge dem med Mad og Drikke ved Dag og ved Nat, medens de unge modtog dem fulde af Håb og Begejstring for den fælles Sag, så de glemte for et Par Timer både Kulde og Anstrængelser for i de lune, oplyste Stuer at lytte til de evig unge Fædrelandssange, som navnlig de unge sønderjydske Piger havde et uudtømmeligt Forråd af, og hvis Toner atter og atter opildnede Soldaternes Hjærter til at drømme om ny Dåd og nye Kampe. Ofte kunde det hændes, at man slet ikke kom i Sæng om Natten, da forskellige sultne Hold stadigt afløste hverandre. „Det er såmænd tredie Gang, jeg er her i Nat“, sagde en ung, krølhåret Soldat, da han henad Morgenstunden sad med sine Kammerater foran en dampende Æggekage med Flæsk og varm Kaffe, „hvergang jeg i Hovedkvarteret hørte, at en ny Patrouille skulde ad Sevel til, tilbød jeg mig som Vejviser for at komme med herover!“ Man befandt sig jo i stadig Uro for at blive indhentet af den fremrykkende Fjende, da – som Krigshistorien senere har oplyst – General Hegermann-Lindencrone havde fået Ordre til at undgå ethvert Sammenstød med Fjenden og bringe Hæren i Sikkerhed på den anden Side af Limfjorden. En Opgave som han løste med en Omtanke og Indsigt, der senere er bleven fuldt anerkendt, skønt det forsigtige Tilbagetog i Tiden blev betragtet med hånlige Blikke af Befolkningen, der manglede al Forståelse af vor militaire Position og blot higede efter at se vore Soldater høste de attråede Laurbær ved at „kaste Tydskerne“.

En Aften ved Sængetid lød Hestetrav og Sabelklirren i Gården. Det var to Officerer, der havde en lang, hemmelig Conference med Fader, hvorefter alle Familiens Medlemmer i største Hast blev satte i Arbejde med at afskrive conciperede Breve, der øjeblikkeligt afsendtes, medens Officererne blev styrkede med Haresteg og Vin, inden de atter red ud i den kolde Vinternat. Som vi senere erfarede, havde Fader indvilliget i den Anmodning, de havde bragt ham fra Hegermann-Lindencrone, at tilstede denne pålidelige Efterretninger om Fjendens Bevægelser, når han nærmede sig denne Egn, og dette Hverv udførte Fader til megen Tilfredshed, navnlig ved Hjælp af en særdeles intelligent Bonde⁷⁷), der ypperligt forstod at udspejle Fjendens Stilling uden at vække Mistanke såvel som at bringe de hemmelige Brevskaber sikkert og hurtigt til Hovedkvarteret.

Ovre i København var min Tantes Husstand også blevet betydelig forøget, idet min Onkel, Præsten i Hanved, ligesom sine andre gejstlige Brødre snart fik sin Afsked, og han tog da med Hustru og de yngste Børn sin midlertidige Tilflugt til sin Søsters i Hovedstaden. Efter at Dybbølstillingen var taget den 18'de April, begyndte man at frygte for Muligheden af, at København skulde blive belejret. Skønt denne Formodning ikke syntes at antage nogen fastere Form, mente Familierne dog, at det var rettest at benytte Øjeblikket, inden Jylland blev besat af Fjenden, til at få Børnene udvekslede, og en af de første Dage i Maj tiltrådte min Onkel Rejsen med min Søster og mig for at bringe os i god Behold hjem og tage sine egne Børn med til København, hvor han nu havde lejet en Bolig og forberedte sig på at kunne afvente, hvad Tiderne vilde bringe.

Vi afgik med Dampskibet til Aalborg, da det var Bestemmelsen derfra at gå videre med Fjorddamperen til Mors, hvor Onkel vilde benytte Lejligheden til at af-

lægge et Par Dages Besøg hos en Broder⁷⁸), hvem han ikke havde set i mange År. Da vi om Morgenen tidligt lagde ind til Bolværket ved Aalborg, vrimlede det på Kajen af Officerer og Soldater, såvel Hestfolk som Fodfolk. Man råbte fra Skibet: „Har I set noget til Tydskerne herovre?“ og et vittigt Hoved svarede straks: „Nej, det er der længe til –, vi har først Hegermann!“

Skibet, der skulle bringe os op ad Fjorden, lå allerede med Damp oppe ved Siden af os, vort Tøj var bragt ombord, og vi beredte os selv til at følge efter, da der pludselig kom Contraordre, der forbød Skibets Afgang. Vi måtte altså beslutte os til at opgive det påtænkte Besøg på Mors, gik i Land og håbede at kunne tiltræde Hjemreisen til Sevel med Diligencen, men modtog den Hjobs-post, at der ingen Post afgik mere sydpå. Her var gode Råd dyre, da det også viste sig meget vanskeligt at opdrive en Vogn for gode Ord og Betaling, men omsider lykkedes det da at leje en Befordring til Nibe og derfra videre til Løgstør, hvor vi ankom om Aftenen, men her nægtede man på det bestemteste at befordre os videre. Ingen Mand vovede at sende sin Vogn og sine Heste ind i Salling, som man kunde vente hver Dag at se besat af Fjenden. For høj Betaling formåede vi omsider en medlidende Sjæl til at køre os de tre Mil ned til Hvalpsund, når det kunde ske samme Nat, og efter at have styrket os med lidt Aftensmad rullede vi ved Midnattid ud af den gode By Løgstør. Vort Rejsetøj var just ikke beregnet på Køretoure på åben Vogn i kolde Forårsnætter, så det var ikke fri, at vi havde en lille Fornemmelse af at være på Feltfod, da vi sad og krøb i Ly hos hinanden mod Nattekulden, så op på den mørknende Himmel, hvor Lynene krydsede hverandre i Zigzag, og af og til stillede vor Sult på Indholdet af en Pakke „Vrøvl“⁷⁹), som vi heldigvis havde medbragt fra København. Det begyndte at dages, da vi nåede Sundstedet,

og vi forsøgte at stampe lidt Liv i de kolde Fødder ved at spadsere lidt op og ned ad Chausseen, imedens Færgemanden blev banket op og traf sine Forberedelser til at sætte os over. Å – men hvilken Fryd var det ikke fra Båden at se den opgående Sol og vide: „Endnu inden den går ned i Dag, er vi hjemme og skal se dem alle igen, og de aner ikke, hvor nær vi er dem!“

Atter Standsning i Færgehuset på den anden Side, medens der blev tinget om en Vogn til at køre os til en 1 Mil bortliggende Proprietairgård⁸⁰), som ejedes af en god Ungdomsven af min Onkel, hvem han håbede at formå til at tage sig af vor videre Befordring. Hertil ankom vi Kl. 9, og da den venlige Husmoder kort efter kaldte os ind til det velbesatte Frokostbord, syntes vi aldrig at have smagt et lifligere Måltid, forkomne og ilde tilpas, som vi vare efter den forcerede Rejse og to Nætters Mangel på Søvn. Mageløs hjærteligt og venligt havde man taget imod os, og Proprietaren tilbød straks at køre os de to Mil til Købstaden Skive, hvorfra vi da blot endnu havde 2 Mil hjem. Så snart som muligt brød vi op; det gjaldt at benytte Tiden, inden den ventede Fjende lagde Hindringer i Vejen for at få Vogn og Heste tilbage, og ved Middagstid nåede vi Byen. Her måtte Onkel atter anvende alle sine Overtalelsesevner for at skaffe Vogn, men den fordrevne, slesvigske Præst, der tilmed var Svoger til Fader, hvis Navn var velkendt, og hvis Børn han skulde have ombyttet med sine egne i disse kritiske Tider, besejrede dog Hjærterne overalt, og nogle Timer efter kørte vi med jublende Hjærter op ad Bakken, fra hvis Top vi kunde se Sevel Kirke, medens de sikkert også snart fra Salsvinduerne hjemme vilde opdage den røde Kudsk og ane, hvilken kær Fragt han bragte. Nu tog han Hornet frem, og medens dets lystige Toner meldte vor Ankomst, kørte vi i rask Trav op mod Præstegården, men allerede udenfor Alléens Indkørsel

ilede man os glædestrålende imøde. Folkene, der havde set Vognen i Frastand, var løbet hjem fra Markarbejdet for at melde den glædelige Tidende: „Nu kommer Deres Børn!“, og snart lå vi leende og grædende i hinandens Arme. Onkel vilde gerne have dvælet noget længere i Præstegården, hvor han efter mange Års Forløb genså sin Søster og Svoger, i hvilken han fandt en Mand, med hvis politiske og religieuse Anskuelser han fuldt ud sympathiserede, men det var ikke Tider, i hvilke man turde nyde Fredens Glæde. Øjeblikket måtte benyttes, medens Tilbagerejsen endnu stod åben, og anden Dagen efter tog vi allerede bevæget Afsked med de sønderjydske Slægtninger, som disse sørgelige Tider havde knyttet os så hurtigt og så inderligt til.

Endnu varer det dog en Stund, inden Fjenden nåede op til vore nordlige Egne⁸¹⁾, og egentlig havde vi håbet på Grund af vor afsides Beliggenhed at undgå Synet af ham, idet han ventedes at ville passere ad Chausseen imellem Viborg og Holstebro, der gik i en Mils Afstand fra Landsbyen, men desværre havde man i den tyske Armé kun ældre Kort, på hvilke den gamle, nu forlængst nedlagte Hovedlandevej imellem Skive og Holstebro førte igennem Sevel⁸²⁾, så vi fik mere end nok af dem⁸³⁾.

NOTER OG HENVISNINGER

- 48) „Den gamle hvidhårede Røgter“ = Palle Christensen, f. i Mørup, Mønsted Sogn, hjdbt. 4/2 1775, Soldat ved det norske Livregiment 1796—1804, var gift og findes som Tjenestekarl i Sevel Pgd. 1840, hvor han forblev til sin Død 25/11 1860. Det blev tilladt, at han maatte begraves 4/12 1860 paa Sevel Kirkegaard „med de brugelige Ceremonier“.
- 49) „Lille Hans“ = Hans Johannessen, f. i Sevel 30/10 1857.
- 50) April 1860.
- 51) Skonnerten „Ariel“ og Kutteren „Alacrity“ er Fartøjer, der nævnes i J. F. Coopers Fortælling „Lodsen“, hvis 3. Oplag paa Dansk udkom 1857.
- 52) „Vor gamle Avlskarl“ = Jens Andersen (Rusborg), f. i Rusborg, Handbjerg Sogn, hjdbt. 5/7 1812, død i Sevel Vesterhede 31/3 1882. Efter sin Hustrus Død 25/2 1868 fik

- han fast Ophold i Sevel Pgd., hvor han allerede var i Tjeneste 1840.
- 53) Skolelærer og Kirkesanger Christen Christensen Astrup, f. i Brøndum (Skast Herred), dbt. smst. 30/9 1792, død i Sevel 10/2 1882. Lærer i Sevel 1831—1865.
- 54) „Hjorths Læsebog“ udkom 1. Gang 1839 og siden i flere Oplag.
- 55) „Vor Lærerinde“ fra „H-“ = Anna Kirstine Hansen, f. i Holstebro 10/3 1841. Hun var i Sevel Pgd. 1860.
- 56) *Andrea* Christiana Margarethe Bøtcher, f. i Holstebro 2/1 1854, død i København 21/5 1933. Da Faderen 7/2 1886 fik sin Afsked som Provst og Sognepræst i Sevel, fulgte hun med sine Forældre til København og passede og plejede dem i det nye Hjem paa Nøjsomhedsvej, hvor Faderen døde 7/3 1893 og Moderen 31/3 1903.
- 57) Jens Christian Jensen, født i Ryde Kirkeby 3/5 1846.
- 58) Julen 1857.
- 59) „Spandehuset“, opkaldt efter Kapellan Niels Spandet i Sevel 1798—1801. Han var født paa Holmsland 21/8 1749 og døde som Sognepræst i Ho-Oksby 12/3 1810.
- 60) „Den nærliggende Bondegaard“ var Damgaard i Sevel, hvor Gmd. Peder Christian Poulsens lille Datter Mette døde af Skarlagensfeber 17/11 1857. I de følgende Maaneder indtil Midten af April 1858 døde yderligere 6 Børn i Sevel Sogn af Epidemien.
- 61) Mariane Nielsen, f. i Spaabæk, Vinding Sogn, 27/7 1837, der tjente i Sevel Pgd. 1856—1859.
- 62) Christian Michael Rottbøll Friis Holm, f. i Aggersborg 7/6 1846, Discipel i Viborg Latinskole, døde 30/12 1857.
- 63) Søndag den 13. Marts prædikede Provst Bøtcher i Sevel Kirke og fremsatte i sin Tale det Spørgsmaal: „Men nu du, *mit* Folk blandt alle Jordens Folkeslag, vil du ogsaa i disse Trængselstider opgive denne Tro, at Gud er med os?“ – og han fortsatte: „Frygter ikke og forfærdes ikke, thi jeg igjenløste dig! Hvad siger dit Fædrelands og dit Folks Historie, hvad siger dine Fædres Bebudelsestider til denne Forjættelse og dette Haab – beskæmmer eller stadfæster de det? Siger de dig ikke baade fra de Trængselstider over dit Folk og dit Land, der ligger langt tilbage i Oldtidens graa Taager og fra dem, du selv har kendt og oplevet: Frygt ikke, thi du har fundet Naade hos Gud! Han, som har frelst dig af saa mange Angester, skal ogsaa frelse dig af denne“. (Provst Bøtchers efterladte Prædikensamling). Samme Søndag Formiddag, som Provsten udtalte disse trøstende Ord til Menigheden i Sevel Kirke, drog 4. Division af den danske Hær paa Tilbagetrækkningen til Mors op mod disse Egne. Allerede om Lørdagen havde der rejst sig en stærk Storm, der med udformindsket Styrke rasede de følgende Dage. Efter at have afbrudt Resenbro (Gødvad Sogn) over Gudenaas tiltraadte 1. Kavaleribrigade, bestaaende af 3. og 5. Dragonregiment, under Generalmajor J. J. Honnens, Lørdag Eftermiddag

Kl. 5,30 Marchen mod Viborg, hvortil den kom Kl. 2 om Natten. Efter ca. 3 Timers Ophold uden for Byen fortsatte Brigaden i den voldsomme Storm af Nordvest med 10° Kulde og et forrygende Snevejr videre ad Landevejen mod Skive. I det haarde Vejr holdtes fra Kl. 6 til Kl. 8 Morgen et Hvil under Tag i Egnen omkring Kvols, inden man fortsatte mod Skive, der naaedes ved Middagstid. Omtrent samtidig med denne Ankomst afgik de første Tog med Soldater af 7. Infanteribrigade, bestaaende af 1. og 11. Infanteriregiment under Oberst C. F. Max Müller fra Langaa med den i 1863 anlagte, men endnu knapt fuldførte Jernbane til Skive, som naaedes i Løbet af Eftermiddagen. Denne Brigade var Kl. 2 om Natten til Lørdag den 12. Marts brudt op fra Stillingen mellem Mossø, Skanderborg Sø og Solbjerg Sø og marcherede op ved Landsbyen Tulstrup om Morgenen Kl. 8,30. Efter et Hvil dér var den draget videre i Sne og Slud over Hammel til Langaa for sent om Aftenen at blive indkvarteret nogle faa Timer i og ved denne By, inden Jernbanetransporten til Skive begyndte. I Løbet af Søndagen og den paafølgende Nat var hele 4. Armédivision, med Undtagelse af 2. Kavaleribrigade under Oberst H. L. Scharffenberg, samlet i Skive og nærmeste Omegn, hvor Befolkningen gjorde deres Bedste for at skaffe Ly og Leje til de dødtrette Soldater. Divisionens Chef, Generalløjtnant Cai Ditlev Hegermann-Lindencrone med Stab, ved hvilken Landets 20-aarige Kronprins (Fr. VIII) befandt sig, tog Kvarter paa Gæstgivergaarden (senere Hotel Royal) og udstedte herfra sine Ordre. Kronprinsen havde dog sit Ophold i „Taarnet“ (senere Frederiksgade Nr. 23) oppe ved Skive Mølle. Pludselig skulde ca. 13.000 Soldater indkvarteres i og ved Skive, som da kun talte ca. 1800 Indbyggere. Der skulle handles hurtigt. En Divisionsordre, dateret Skive d. 13. Marts 1864, skrevet paa et Stykke Papir, fugtpletet af smeltet Sne, ligger endnu som et tavst Vidnesbyrd om hin Dags hektiske Aktivitet. 11. Infanteriregiment under Kaptajn W. C. B. Stricker forblev i Skive og Lund, paa Krabbesholm, i Resen, Vinde og Hvidbjerg. Det skulde udstille Feltvagter paa Vejene til Dommerby, Tastum og Fly. Broen ved Dommerby forbedredes til Afbrydning, og Dragoner, som var afgivet til Regimentet, udstrakte deres Rekognosceringer over Vridsted og Sjørup mod Hagebro. Efter Fægtningen ved Vejle den 8. Marts og Meldingen om, at Fjenden den 11. Marts havde besat Horsens, troede alle, at de fjendtlige Styrker i Ilmarch var paa Vej mod disse Egne i Sporene efter den tilbagerykkende danske Armédivision. 1. Infanteriregiment under den senere fra Lundbyaffæren saa kendte Oberstløjtnant Hans Charles Johannes Beck, som bl. a. bestod af Københavnerne, der havde taget den haarde Tørn ved Sankelmark den 6. Februar, forlagdes til Skives Opland mod Syd og Vest. Et enkelt af Regimentets Kom-

pagnier afgik dog direkte til Sallingsund for at hjælpe Ingeniørmajor C. T. Jørgensen med at forberede Overfarten til Mors. Først op ad Dagen den 14. Marts kom 2. Kavaleribrigade fra Viborg til Skive, men efter febrilsk Travlhed var hele Divisionens Dislokering bragt i Orden inden denne Mandag Aften. Oberstløjtnant Beck havde med sin Stab taget Kvarter i Sognefogden Peder Svenningsens (Peder Jensens) Gaard i Hvidbjerg By, medens 3 af Regimentets Kompagnier samt en Deling af 5. Dragonregiments Eskadron var forlagt til Kisum, Estvad og Estvadgaard med Hovedkvarter i Flyndersø Mølle. Beboerne paa disse Steder skulde skaffe Forplejning til Soldaterne, og Gmd. David Christensen i Hesselbjerg samt Gmd. Frands Andersen og Hmd. Emanuel Sørensen i Estvad By paatog sig at samle Madvarerne. Da de kom til Estvad Præstegaard, vilde den højst besynderlige Pastor Niels Peter Gjøbye ingen Ting af med. Han laa skældende i sin Seng og kaldte de gode Sognemænd for Slubberter. Han kom dog til at udrede det forlangte og fik desuden en Bøde for sin Uvillighed. Fra Forlægningen i Estvad og Omegn skulde Dragonerne udsende Patrouiller ad Holstebrovej over Hjelm Hede mod Sevel. 2 af Regimentets øvrige Kompagnier var indkvarteret i Hvidbjerg og Rettrup, medens 1 Kompagni samt de resterende 3 Delinger af 5. Dragonregiments Eskadron under Premierløjtnant André Martinus Borberg var blevet skudt frem til Ejsing, hvorfra en mindre Styrke af Dragonerne blev stationeret i Sahl. Dragonerne i Ejsing skulde udsende langtudgaaende Patrouiller ad Holstebrovej forbi Rydhave, medens Dragonerne i Sahl paa tilsvarende Maade havde til Opgave at udsende Patrouiller ud over Sevel og Omegn. Forposter blev udstillet fra Venø Bugt over Flyndersøs Sydspids og Egnen omkring Sevel mod Øst til Skive-Karup Aa, der i det voldsomme Vejr var gaaet over sine Bredder, saa Vandet med store drivende Isflager stod ind over Engene. En i 1949 i Krattet ved Sevel funden Feltflaske røber muligvis en ensom dansk Vagtposts Placering paa dette Sted en mørk Martsnat 1864. I paakommende Tilfælde skulde Forsvarsstillingen indtages i Egnen mellem Skive-Karup Aa og Flyndersø. Da Vejret ved mere vestlig Vind i Løbet af Mandagen steg til Orkan, kunde der ikke blive Tale om at begynde Overfarten til Mors. Mandag Morgen Kl. 6 havde Major Jørgensen ved Sallingsund meldt: „En forrygende Storm har forhindret enhver Forbindelse med Mors hele Natten“, og Kl. 9 samme Formiddag meldtes: „Stormen vedvarer. En Baad er i Aftes gaaet under med 2 Vogne og nogle Intendantursager. Pengekassen er i Behold paa Mors“. Natten til Tirsdag den 15. Marts lykkedes det dog at faa overført 60—70 Heste, men derefter maatte Overfarten atter afbrydes paa Grund af Stormen. Nødvendige Ordre i Forbindelse med den store Invasion, som Mors

maatte forberedes paa, *skulde* dog af Sted, men først Kl. godt 9 Tirsdag Formiddag fik man i det barske Vejr en Baad sat over med disse. Da ingen kunde vide, hvorlænge det vilde vare, inden Overfarten til Mors blev mulig, steg Nervositeten i det danske Armékorps. „Vi frygter alle at blive taget til Fange“, skrev en Artilleriløjtnant i sin Dagbog. Fra Divisionskvarteret paa Gæstgivergaarden i Skive rettede Generalløjtnant Hegermann-Lindencrone tidlig Mandag Morgen den 14. Marts Opfordring til Provst Bøtcher i Sevel og Pastor Didrik Nicolai Blicher i Aulum om at rapportere alt om Fjendens Bevægelser, hvilket skulde ske ved at udsende Dobbeltposter til Hest, som hurtigt til Divisionen kunde melde om alt mistænkeligt. Medens Brevet til Pastor Blicher først naaede til Aulum Onsdag den 16. Marts, modtog Provst Bøtcher allerede ved Middagstid om Mandagen Generalløjtnantens Opfordring. Inden 2 Timer efter Brevets Modtagelse havde Provsten ved ridende Sognebud sendt Besked om de ønskede Dobbeltposter til Sognefogderne i Sevel, Handbjerg, Ryde, Borbjerg og Haderup. Et Bud, som Provsten samme Dag sendte til Holstebro, kunde ved Hjemkomsten blot meddele, at man ikke dér vidste noget om Fjendens Nærhed. Ingeniørkaptajn Enrico Dalgas og Premierløjtnant Christian Modest Müller ved Ingeniørkorpset opholdt sig med 3. Ingeniørkompagni i Skive i Dagene fra den 13. til den 16. Marts, hvor Dalgas traf Jernbanedriftsselskabets Direktør, Kaptajn N. Holst, i et Kulskur ved Skive Station, just da denne ved Midnatstid Natten til Mandag den 14. Marts uden Uheld af nogen Art personlig havde ledet og tilendebragt Divisionens Befordring ad Jernvejen fra Langaa til Skive. Lokomotiverne blev kørt ud i Sandgraven ved Lundbro, hvor de gjordes ubrugelige ved Bortfjernelse af Stemplerne. Dalgas og Müller gik straks i Gang med at grave Løbegrave i Byens østlige Udkant, bygge Barrikader og løsne Plankerne i Skive Bro, ligesom man ogsaa fik Hoveddragerne i den nybyggede Jernbanebro over Aaen saaledes overhugget, at disse i Løbet af faa Øjeblikke kunde styrtes i Vandet. Paa det høje Parti Øst for Kirkegaarden, der nu er inddraget under denne, blev der gravet Placementer for Artillerikommandoens Kanoner til Beskydning af Vejene mod Viborg og Kolding. I disse Dage foretog Dalgas et Par Terrænrekognosceringer fra Skive Øst om Tastum Sø til henimod Sevel og Rydhave. Fra 1856, da han begyndte sit Ingeniørarbejde paa Landevejen fra Viborg til Holstebro, var han en kendt Mand blandt Egnens Befolkning, og allerede om Mandagen den 14. Marts var han i Hagebro Kro hos Kromanden Anton Waldemar Neess. Som en Sikkerhedsforanstaltning mod Fjendens formodede Fremrykning begyndte man denne Dag at løsne Hagebros Planker, samtidig med at der af Egnens Befolkning placeredes en Observationspost paa Bavnehøjene

mellem Hagebro og Vrove. Sent om Aftenen naaede Dalgas sammen med Sekondløjtnant Eduard Emil Ahman ved Ingeniørkorpset, der kommanderede Eskorten, til Sevel Præstegaard, hvor Provsten, Provstindens 3 Broderdøtre fra Hanved Præstegaard i Slesvig samt Sekondløjtnant Ahman efter Diktat af Dalgas skrev Breve til Sognefogderne nær og fjern, hvilke Dalgas fra sin tidligere Virksomhed i disse Hedeegne kendte. I Brevene blev Sognefogderne bedt om i den kommende Tid at indberette alt vedrørende den ventede Fjendes Bevægelser. Takket være dette Initiativ blev der i de følgende Dage oprettet ialt 3 Observationslinier med livlig Stafettjeneste imellem. Den ene af disse gik fra Handbjerg ved Venø Bugt over Sevel til Hagebro. Den anden fra Agerfeld (Vinding Sogn) ved Landevejen mellem Holstebro og Varde over Møltrup, Sindinggaard, Nybro Mølle og Torup ved Sunds Sø til Karup Bro. „Det er de eneste Veje, som kan passeres i denne Egn“, skrev Pastor Blicher. Den tredie Observationslinie fulgte Landevejen mellem Ringkøbing og Silkeborg. Dagen efter dette natlige Besøg i Sevel Præstegaard havde Provst Bøtcher atter Bud i Holstebro, og efter Budets Hjemkomst skrev han bl. a. til Hegermann-Lindencrone: „Jeg har idag igjen sendt eget ridende Bud derud (d. v. s. til Holstebro), dels for at faae paalidelig Meddelelse om, hvad der idag mulig maatte vides derude, og dels for at anmode Stedets og Jurisdictionens Underøvrighed om at ordne Stafetlinien saa langt Syd paa som muligt og drage Omsorg for en regelmæssig Correspondance herved efter imellem de forskjellige Poster paa Linien. Jeg er vel selv en Jyde, men troer dog at maatte beklage mine Landsmænds Langsomhed i disse Bevægelser, naar de ikke ere under Gevær. Saavidt mine Evner rækker, tør jeg dog sige, at den Tillid, hvormed Deres Excellence har beæret mig, ikke skal blive skuffet; thi i Kjærlighed til mit Fædreland, i Troskab mod min Konge og i Højagtelse for mit Folks tapre Sønner viger jeg ikke for Nogen“. Samme Mandag Aften, som Kaptajn Dalgas aflagde Besøg i Sevel Præstegaard, sad Oberstløjtnant Beck i Sognefogden Peder Jensens (Peder Svenningsens) Gaard i Hvidbjerg og skrev sin Rapport til Divisionskommandoen i Skive. Da han mente, at Terrænet ved Ejsing vilde være velskikket til et Forsvar i Tilfælde af Fjendens Fremrykning ad den nyanlagte Holstebrovej, som var den eneste større Tilgang mellem Venø Bugt og Flyndersø, agtede han den næste Morgen at forlægge et Kompagni fra Kantonementet ved Estvad til Lundholm, Kjærgaardsholm og Grønholm og selv tage sit Stabskvarter paa Kjærgaardsholm. Dette skete ogsaa Tirsdag Morgen den 15. Marts, men de nævnte Gaarde var da allerede belagt med Tropper af 5. Dragonregiment under Oberstløjtnant N. S. Brock. 1. Kavaleribrigades Chef, Generalmajor J. J. Honnens, var højst

utilfreds med Kjærgaardsholm, som han havde faaet anvist til Stabskvarter. „En forfalden og forarmet Gaard, hvor Officererne savne saavel Locale som Natteleie, og hvor Dags Formiddag desuden er bleven indkvarteret 1 Officer og 40 Mand af 1. Infanteriregiment“, skriver han den 15. Marts til Armédivisionen. Knapt var Oberstløjtnant Beck om Morgenens kommet til Kjærgaardsholm, før han foretog en Rekognoscering af Forterrænet mod Ejsing. Resultatet af denne blev, at han ændrede sin Mening om Terrænet ved Ejsing som velskikket til Forsvar og fandt Højdedraget ved Skørsø umiddelbart Syd for Grønholm bedre egnet i paakommende Tilfælde. Da Indkvarteringsforholdene paa Grønholm, Kjærgaardsholm og Lundholm som nævnt var trange, trak Beck sit Kompagni fra Estvad tilbage til Hvidbjerg og tog sit Stabskvarter i Sogneforstander Jens Jensen Møllers Gaard i Bønding. Sent om Aftenen den 15. Marts forelaa den Situation, at de tilbageblevne 2 Kompagnier i Estvad og Omegn klagede over Mangel paa Naturalforplejning, hvilken især var vanskelig at fremskaffe i Estvad By og Kisum, „der siges at være udpiste“. Imidlertid var Orkanen om Eftermiddagen mindsket noget, og man kunde begynde at tænke paa at bringe større Troppetransporter over Sallingsund til Mors. Hen paa Natten til Onsdag den 16. Marts løjede Stormen endnu mere af, og Kl. 4 om Morgen blev der givet Ordre til at begynde den store Indskibning af Tropper, Heste og Tros til Mors. Med Undtagelse af 1 Kompagni af 1. Infanteriregiment, der som Forpostkommando blev delt mellem Estvad og Ejsing, kunde Oberstløjtnant Beck da Kl. 9.15 Onsdag Formiddag fra Hvidbjerg melde, at han havde dirigeret hele sin Styrke mod Sallingsund, hvorved Naturalforplejningsspørgsmaalet i Estvad og Kisum løste sig af sig selv. Hen over Middag samme Dag brød Beck selv op fra Bønding med Kurs mod Sallingsund for at blive overført til sit nye Stabskvarter paa Højris. Endnu samme Aften Kl. 6 tog Divisionschefen Hegermann-Lindencrone med Kronprinsen og Divisionsstaben over fra „Pinen“ til „Plagen“ paa „Jyllands Als“ — Mors. Da Divisionens Overførsel nu forsaa vidt var sikret, blev den civile Post paa Bavnehøjene mellem Hagebro og Vrove samme Aften inddraget, og Kromand Neess i Hagebro fik Besked om, at man nu mest skulde observere i Egnen Vest for Broen. Først den næste Morgen, Torsdag den 17. Marts, overførtes Forpostkommandoerne fra Estvad og Ejsing samt 2 Eskadroner Dragoner, og samme Dag tog ogsaa Kaptajn Dalgas med 3. Ingeniørkompagni over Sundet. Fra den 8. til den 17. Marts havde saavel han som Sekondløjtnant Ahman under Retræten fra Vejle til Mors baade Nat og Dag været i Aktivitet. Syd for Limfjorden var paa disse Egne af 4. Division nu kun 2 smaa Korps bestaaende af Dragoner og Fodfolk paa Vogne under Kommando af Ritmestrene

Henrik Castenschiold og Edgar Even Moe, der som Strejfkorps fra Øst og Vest begyndte at operere mod Fjenden. Disse Korps viste sig pludselig i Fjendens Front eller Flanke og forsvandt ligesaa hurtigt igen. Dette bevirkede, at han aldrig følte sig sikker og ikke turde drage højere op i Jylland, fordi han ikke vidste, hvor den danske Armédivision var. Som Forholdene var efter Divisionens Overførsel til Mors, er det forstaaeligt, at Provst Bøtcher henimod Aften den 17. Marts skrev til Armédivisionen: „Der- som Divisionen, som alt synes, staar i Begreb med at forlade Egnen, turde jeg maaske bede mig underrettet om, ihvorvidt Efterretningsvæsenet sydfra hertil skal opret- holdes og vedblive, og hvorhen jeg i bekræftende Fald skal adressere Meldingerne for det Tilfælde, at der opret- tes en Estafettelinie imellem dette og Divisionens Hoved- kvarter“. Et Par timer efter, at dette Brev var skrevet, kom en Stafet fra Aulum og Holstebro til Sevel Præste- gaard med Meddelelse om, at der paa disse Steder hidtil ikke var observeret noget i Forbindelse med den ventede Fjendes Fremrykning. Denne Oplysning lod Provsten straks samme Aften gaa videre, men „da ingen Estafette var tilstede“, afgav han den til Sognefogden Anders Lar- sen i Sebstrup, der besørgede den til Byfogedkontoret i Skive. Fra Hagebro havde Kromand Neess i Løbet af Da- gen skrevet et Brev til Kaptajn Dalgas: „Velbaarne Herr Ingeniør capitain Dalgas. Jeg takker for Deres Tillid, som jeg ej heller skal svigte. Tømmerfolkene har arbejdet ved Broen i 3 Nætter og 1 Dag. Slidedækket blev tildeels splittet ad og kastet i Aaen med Opmuntring til Folk om, at de langvejs skulde fiske det op og bringe det bort, da det vilde blive liggende i Krogene. Skal dette Materiale tilbage igen, kan det sikkerlig skee ved straks at efterlyse det ved Kirken, da imodsat Fald enhver ellers vil betragte det som Krigsbytte. I Gaar modtog jeg Efterretning fra Ritmester Moe om, at man nu nærmest skulde observere i Egnen vesten for Broen. Jeg har holdt en Post ved Vrouve Højderne i 3 Dage og 2 Nætter og derfor betalt 3 Rd., som er mig refunderet ved Tømmermester C. Niel- sen. Hagebro 17. Marts 1864. Ærbødigst A. Neess“. At Tømmerfolkene ved Hagebro havde gjort deres Arbejde grundigt, fremgaar af et Brev af 21. Marts fra Pastor Gerhard Tage Valdemar Hald i Haderup til Provst Bøt- cher, hvori der skrives: „Hagebro er ved den af Militairet truffene Foranstaltning til dens Afbrydelse for Tiden i en saa jammerlig Forfatning, at det er farefuldt at passere den. Det er derfor i samtlige Veifarende Interesse, hvis der forøvrigt i strategisk Henseende Intet er til Hinder derfor, at den *snarest muligt* blev istandsat. Den i saa Henseende fornødne Melding bedes afgivet til Hovedqvar- teret“. Brevet er et Vidnesbyrd om, at de oprevne Sind hos Egnens Befolkning, da den ventede Fjende stadigvæk ikke viste sig, var ved at falde til Ro. En Stafet fra Rit-

mester Moe's Eskadron ankom endog Fredag Aften den 18. Marts helt fra Silkeborg til Aulum Præstegaard, og man forstod saaledes, at Fjenden ikke var i umiddelbar Nærhed. Ved Midnatstid Natten mellem Lørdag den 19. og Søndag den 20. Marts skrev Provst Bøtcher i Sevel Præstegaard en Melding til Armédivisionen, der „pr. ridende Estafette“ fra Sevel blev bragt til Byfogedkontoret i Skive: „Station Sevel d. 19. Marts 1864. Kl. 12 Midnat. Fra Stationerne Karup-Hagebro modtaget Kl. 9¼ Aften. „Intet passeret“. Fra Station Vorgod d. 19. Kl. 3 Eftermiddag. „Intet Spor af Fjenden opdaget“. Fra Station Aulum d. 19. Kl. 7. „Ingen Fjender observerede og ingen Melding modtaget“. Fra Stationen i Skave d. 19. Kl. 10¼. „Ingen Fjender observerede. En Kommando under Løjtnant Schaumborg passeret forbi efter Ausumgaard“. Fra Stationen i Holstebro d. 19. Kl. 4. „I Dag er Intet her passeret at være passeret“. Fra Stationen i Sevel er intet videre at melde. P. J. Bøtcher.“ Paa Trods af disse beroligende Meldinger opretholdtes dog de etablerede Observationslinier med den tilknyttede Stafettjeneste, og Natten mellem Søndag den 20. og Mandag den 21. Marts indløb Melding fra Ikast til Vedetterne ved Barslund i Haderup Sogn, at 2 østrigske Soldater havde vist sig i Vester Isen i Ikast Sogn. Dette meddeltes Provst Bøtcher tidligt Mandag Morgen, og han besørgede straks Oplysningen videre til Skive. Senere modtog Provsten et Privatbrev fra den nyansatte Postekspeditør E. J. C. Theill i Herning, som oplyste, at de to Soldater i Vester Isen formentlig var Desertører, idet „de skulle være komne ind til en Gaardmand paa hans Indbydelse og have nydt Spise og Drikke, ugenert lagt deres Vaaben fra sig og tilladt Husets Folk, med hvem de fraterniserede, at haandtere disse, samt i det Hele snarere opført sig som Venner (Deserteurer eller Spioner?) end som Fjender“. Dette meddeltes naturligvis ogsaa Byfogedkontoret i Skive, hvor Fuldmægtig N. S. Nicolaysen inden Videresendelsen til Armédivisionen forsynede Meldingen med Vedtegningen: „De i Skrivelsen ommeldte Østrigere ere formentlig identiske med de 2 herfra i Dag afsendte Fanger, der angav at være Overløbere“. Opretholdelsen af Stafettjenesten mellem Skive og Ringkøbing Amts Sydgrænse, uden at der stadigvæk ikke var noget særligt at oplyse om Fjendens Bevægelser, virkede naturligvis trættende og foranledigede Provst Bøtcher til den 2. April at skrive til Armédivisionen: „De hyppige Forespørgsler fra Estafette-Stationerne Syd herfor, om de daglige Meldinger ikke kunne ophøre, saa længe Fienden staaer saa langt herfra, og om det ikke maatte være tilstrækkeligt, at Estafetter holdtes beredte til at afgaa, saa snart Noget forefaldt, har jeg ikke villet undlade herved at anmelde“. Dette Brev, som er det sidste, der foreligger fra Provst Bøtchers Haand i Forbindelse med hans Efterretningsvirksomhed til Armédivisionen, bevirkede, at

Auditør Lars Bache paa Efterretningsvæsenets Vegne omkring den 5. April blev afsendt for at inddrage de overflødige Linier. Samtidig blev Provst Bøtcher takket „for den i Tjeneste udviste Iver“. Først Tirsdag den 26. April blev Viborg besat af 11.000 preussiske Tropper under Generalmajor Grev Münster, og meget tidlig Lørdag Morgen den 30. April rykkede 3000 Mand under Brigadegeneral von Bornstedt mod Skive og besatte i Løbet af Dagen Byen. (Se Note 81).

KILDER: Meldinger, Rapporter, Dislokationsprotokoller etc. vedrørende 4. Armédivisions Tilbagetrækning til Mors 1864. (Hærens Arkiv). — 4. Division i Nørrejylland 1864. Udgivet af Generalstaben. 1936. — V. E. Tychsen: Fortifikations-Etaterne og Ingenieurkorpset 1684–1884. 1884. — H. H. A. Rambusch: En gammel Jernbanemands Erindringer 1854–1882. 1916. — L. Mylius-Erichsen: Den jyske Hede før og nu. 1903. — Evald Tang Kristensen: Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv. 1893–94. Nr. 884. — Provst Bøtchers efterladte Prædikensamling. (I Udgiverens Besiddelse). — Skive Avis, Holstebro Avis og Viborg Stiftstidende 1864. — Skivebogen 1920. Pag. 51 ff og Pag. 68. — Jul i Skive 1938. — Kirkebøger, Folketællinger etc.

- 64) „Tante Holms Søn“ = Jacob Holm, f. i Aggersborg 14/5 1844, der efter at være blevet Student fra Viborg 1862 blev cand. jur. 1869. Død som By- og Birkefuldmægtig i Sorø 12/1 1902. „Tante Lise“ = Nicoline Elisabeth Friis, dbt. i Daugbjerg 23/8 1812.
- 65) Kong Frederik VII døde paa Glücksborg Slot Søndag Eftermiddag den 15/11 1863 Kl. 2,35. Mandag Morgen den 16/11 1863 Kl. 8,00 begyndte Sørgesalutterne for den afdøde Konge at tordne over Hovedstaden, og Kl. 10 samme Formiddag ankom Kronprins Christian fra Palæet i Bredgade til Christiansborg Slot og blev Kl. 11,15 fra Slotsbalkonen af Konseilspræsident C. C. Hall udraabt til Kong Christian IX.
- 66) Kong Frederik VII's Lig ankom paa Dampskibet „Slesvig“ til Københavns Inderrhed Onsdag Eftermiddag den 2/12 1863 Kl. 3,30. Samme Eftermiddag Kl. ca. 5 blev Liget på en Chalup, der var omgivet af Fakler, langsomt roet ind gennem Københavns Havn, medens et Musikkorps paa et Fartøj i Spidsen af Sørgesalutterne spillede Sørgesalutter.
- 67) Fredag Eftermiddag den 11/12 1863, Kl. 4, blev der aabnet Adgang for Publikum til at se Kong Frederik VII's Katafalk i Appartementssalen paa Christiansborg Slot.
- 68) Fredag den 18/12 1863, Kl. 1,30 Eftermiddag, førtes Kong Frederik VII's Kiste fra Christiansborg Slot gennem København mod Roskilde.
- 69) Ifølge Saxo blev den bodfærdige Kong Svend Estridsen mødt af sin Ven Biskop (ikke „Erkebisp“) Vilhelm i Døren til Roskilde Domkirke, og af ham ført op til Kirkens hellige Alter.

- 70) Nogen egentlig Krigserklæring fandt ikke Sted, men den 24/12 1863 gik hannoveranske og sachsiske Tropper over den holstenske Grænse, medens den danske Hær trak sig tilbage og forskansede sig bag Danevirke. Natten til den 1/2 1864 gik østrigske og preussiske Tropper i et Antal af 57.000 Mand over Ejderen, og Krigen var dermed i Gang.
- 71) Den lille blege, svagelige Skrædder var Poul Nielsen („Poul Skrædder“), f. i Aal, Sahl Sogn, 8/8 1829, der 1845 kom til Sevel Sogn. Han var indkaldt fra 18/1 til 18/5 1864 og fik siden tildelt den ifl. kgl. Resolution af 10/6 1875 indstiftede Erindringsmedaille og var da Skrædder og Bolsmand i Djeld By.
- 72) Den danske Hær forlod Danevirke Aftenen før og Natten til Lørdag den 6/2 1864. „Berlingske Tidende“ udsendte Lørdag Formiddag den 6/2 et „Extrablad“, der kort meddelte, at Hæren uden Kamp havde opgivet Danevirkestillingen og var marcheret til Flensborg.
- 73) Meddelelsen om, at den danske Hær havde forladt Danevirke, naaede i et kort Telegram til Skive Lørdag Eftermiddag den 6/2, Kl. 5. („Armeen har inat uden Kamp forladt Dannevirke og trukket sig tilbage til Flensborg efter Overcommandoens Ordre“). Den var altså endnu ikke kommet til Sevel paa Provst Bøtchers 47-Aars Fødselsdag den 7. Februar.
- 74) Pastor Immanuel Friis, født i Daugbjerg 3/6 1819 (se Note 21), blev Præst i Hanved (Vis Herred, Flensborg Amt) 1855 og fordrevet fra dette Embede 10/3 1864. Hans 3 ældste Døtre i Ægteskab med Elisabeth Marie Severine Nysum var: Anna Margrethe Christiane Michaeline Friis (f. i København 4/4 1847), Caroline Johanne Frederikke Thomasine Friis (f. smst. 22/4 1849) og Amalie Marie Andrea Friis (f. smst. 17/6 1851).
- 75) Træfningen ved Sankelmark begyndte Lørdag Eftermiddag den 6/2 1864, Kl. ca. 3,30, og varede til Kl. ca. 5,30.
- 76) Sankelmark ligger i Oversø Sogn (Ugle Herred, Flensborg Amt). I 1864 var Præsten i Oversø Christian Anton Henningsen, f. i Aalborg 25/8 1822, der var kommet til dette Embede 1854.
- 77) Muligvis Gmd. Stephen Jensen Westergaard, f. i Sevel 1/11 1811, død i Sevel 18/12 1893. Han var Kirkeværge og Provst Bøtchers gode Ven.
- 78) Bagnus Andreas Friis, f. paa Sindinggaard 20/4 1808. Han havde opgivet sine paabegyndte theologiske Studier og købt Jølbygaards Mølle i Mellem Jølby (Solbjerg Sogn) paa Mors. Han døde i Tingstrup (Thisted Landsogn) 26/2 1881.
- 79) Smaakager i forskellige Former.
- 80) Langesgaard i Grinderslev Sogn, der i 1864 ejedes af Proprietær Anders Frederik Lundsgaard (f. paa Estvadgaard 1/9 1820, d. i København 13/6 1895). Gift i Skive 11/5 1854 med Ane Cathrine Hestbek (f. i Skive 23/10 1825, d. smst. 25/1 1905).

- 81) Da 4. Armédivision efter Overførslen til Mors 16.–17. Marts 1864 erfarede, at Fjenden ikke var under Fremrykning mod disse Egne, gik den i Dagene 3.–6. April tilbage over Sallingsund, og Skive med Omegn fik atter Indkvartering af danske Soldater. De demonterede Lokomotiver i Sandgraven ved Lundbro blev sat i Stand og benyttedes ved Divisionens Fremrykning mod Skanderborgegnen, der saa hastigt var blevet forladt Natten til den 12. Marts. Efter Dybbøls Fald den 18. April maatte Divisionen imidlertid atter gaa tilbage bag Limfjorden, og Fjenden ventedes nu hver dag i Skive. Da „Skive Avis“ udkom Mandag Eftermiddag den 25. April 1864, meddelte den kort, at Telegraafforbindelsen mellem Skive og Viborg havde været afbrudt fra Middagstid samme Dag, og man antog da, at Fjenden maatte have besat Byen omtrent paa dette Tidspunkt. Det var dog først Klokken lidt over 10 om Formiddagen den følgende Dag, at en preussisk Styrke paa over 4000 Mand under Generalmajor Grev Münster ad Rindsholmvejen drog ind i Byen og rekvirerede Forplejning til 10.000 Mand og 2800 Heste. Patrouiller og Forposter af fjendtligt Infanteri og Rytteri blev straks skudt frem ad Vejene mod Randers, Hobro, Ulbjerg og Skive, da man ikke anede, hvor den danske Armédivision var blevet af, og Egnens Beboere var højst uvillige til at give bestemte Oplysninger. Den afbrudte Nybro ved Viborg-Skive Landevej blev Torsdag den 28. April under Tvang atter sat i Stand af flere Tømrere fra Viborg, og just som dette Arbejde var endt, observerede de udsendte fjendtlige Forposter 3 danske Dragoner ved Jordbro Mølle. En Del Infanteri og Kyrasserpatrouiller drog da frem ad Vejene mod Ørum og Jordbro Mølle. Medens Infanteriet blev staaende ved Møllen, travede Kyrassererne videre efter den danske Dragonpatrouille, der i Dommerby tog en Infanterifeltvagt med sig tilbage. Fra den høje Kyst ved Limfjorden Vest for Dommerby saa de fjendtlige Kyrasserer over Fjorden mod Skive og erkendte, at Byen var besat, og at der var opkastet en Skanse ved Kirkegaarden. Her anede man, at Byen i den allernærmeste Fremtid vilde blive besat af Fjenden, hvilket da ogsaa skete Lørdag den 30. April. Den foregaaende Aften foretog et fjendtligt Korps under Kommando af Brigadegeneral von Bornstedt en hurtig Udrykning fra Viborg ud ad Skivevejen. Korpsen var paa ca. 3000 Mand, bestaaende af 3 Batailloner af 1. schlesiske Grenadérregiment Nr. 10, en Eskadron af Kejser Nicolaus's Kyrasserregiment under Kommando af Prins Wilhelm af Mecklenburg-Schwerin samt et Batteri paa 6 12-pundige Kanoner, og Lørdag Morgen Kl. ca. 3 naaede de første fjendtlige Soldater Skive, hvor de straks gav sig i Færd med at gøre Broen over Aaen passabel for Infanteriet og Kavaleriet. Da dette var sket, rykkede Tropperne ind i Byen, og von Bornstedt fordrede en Pengekontribution paa 30.000 Rd. (4. Armé-

divisions Efterretnings-Journal 1864). Samme Dags Aften var det Valborgaften, og efter gammel Skik brændte man ogsaa dette Aar rundt om paa Egnen en Mængde Valborgblus, som i høj Grad foruroligede Fjenden, der ikke kendte denne Tradition fra Hjemlandet Schlesien.

Allerede om Morgenen den 27. April var en fjendtlig Kavalleripatrouille fra Viborg rykket ud ad Holstebro-vejen, men først Onsdag den 4. Maj drog en Styrke paa ca. 1000 mand – schlesiske Grenaderer og Fusilierer under Oberstløjtnant François samt 2 Eskadroner Garderkyrasserer – mod Holstebro, som naaedes ved Middagstid Kristi Himmelfartsdag den 5. Maj. Naturligvis vakte de fjendtlige Troppers Gennemmarch den største Opsigt og Ængstelse hos Hedeegnens Beboere. Niels Rønbjerg i Trandum løb ved Synet af de mange Soldater paa Bjergbakken ved Bjørnkær forfærdet op til sin Nabo Smed Hoffmann Nielsen og raabte forpustet: „Nu har vi dem! Nu har vi dem!“, og paa Højene ved Kokborg i Sevel Sogn stod Mændene fra Omegnen og saa ned over Landevejen, hvor de lange Kolonnens opplantede Bajonetter glimtede i Solen over Skave Hede. I Holstebro fordrede Oberstløjtnant François en Pengekontribution til en Værdi af ca. 19.000 Rd. samt store Leveringer af Fødemidler og Fourage, og da Borgerrepræsentationen ikke vilde gaa ind paa dette Forlangende, blev 7 af Byens Borgere taget med som Gidsler, da Troppekontingentet Lørdag den 7. Maj returnerede til Viborg. Under et Hvil paa Bjergbakken ved Bjørnkær hen paa Dagen indløb der imidlertid fra Hovedkvarteret i Viborg Ordre til at løslade Gidslerne, som samme Eftermiddag med stor Glæde vendte tilbage til Holstebro.

Indtil den 5. og 6. November 1864, da Fjenden efter Fredsslutningen i Wien den 30. Oktober henholdsvis forlod Skive og Holstebro for sidste Gang, foregik der i disse Byer og paa Egnen imellem dem stadige Tropbevægelser. En Aften kort Tid før 1864 syntes nogle Folk i Sevel By, at de slet ikke kunde komme frem for Mennesker, der myldrede alle Vegne paa Vejene. Dette skulde være et Varsel for de Troppestykker, der under den kommende Krig paa March mellem Skive og Holstebro gjorde Holdt ved Sevel Kro og hjemsøgte Sevel By og dens Omegn. I Stephan Jensen Westergaards Købmandshandel tømte Soldaterne Smørbøtterne, og i Sommerens Løb blev der gjort talrige Rekvisitioner i Sognet paa Hø, Halm, Kreaturer og forskellige Effekter (bl. a. Lagner). Da nogle fjendtlige Soldater uden videre gik op paa Præstegaardens Loft og tog af Provst Bøtchers Korn til Foder for deres Heste, befalede den myndige Prælat dem at lægge Kornet op igen, hvad de ogsaa gjorde. Herom fortæller Lærerinde Frk. Nina Kuhlmann i Bækbølling (Føvling Sogn) under et Ophold hos sin Broder Pastor C. H. G. A. Kuhlmann paa Fanø (Jvf. Note 5) i sin efterladte Dag-

bog (Ny kgl. Samling. 3271) under 18. August 1864: „Jeg fik forleden Brev, hvori der fortæltes mig, at min Fætter Provsten har imponeret Tyskerne i hans Præstegaard. En Sværm var kommen, som blev godt behandlet. Officererne fik det bedste, Huset havde, og det var fint. Dog – paa engang opdagede Fætter, at de menige toge hans Havre, og han spurgte da Officererne, om det var med deres Vilje, hvortil de svarede „Ja“. Derpaa spurgte han, om de vilde betale. Hertil svaredes „Nej“. Saa bød min Fætter meget alvorlig Soldaterne, om de vilde lægge Havren tilbage paa Loftet, hvilket de stiltiende gjorde. De lod sig imponere af ham og hans smukke Hjem og troede, han var en Rigmand eller Greve og ej en Landsbypræst“. I Modsætning til Rovet af Smør og Havre m. m. findes der ogsaa Beretninger om flere af de fremmede Soldaters gode Opførsel overfor Befolkningen paa Egnen. Da nogle Soldater en Dag kom ind i Christen Pedersen Fihls Gaard i Kokborg, hvor Konen Kirsten Nielsdatter var alene hjemme med sine smaa Børn, beroligede de hende og sagde paa gebrokket Dansk, at hun ingen Frygt skulde nære, og i Trevad Mølle i Vridsted Sogn blev der af Officererne holdt meget streng Mandstugt mellem de indkvarterede Soldater, men Møller Christen Espersen maatte spise af Maden, før Soldaterne turde fortære den. I Sevel Kirke berørte Provst Bøtcher Søndag efter Søndag i sine Prædikener de aktuelle Forhold. 1. Pinsedag (15/5) sagde han saaledes: „Vil du spørge, hvad er det, som hidtil har opholdt og forbundet, som med Guds Hjælp ogsaa fremdeles skal forene, styrke og opholde dit Folk, da kan du vel tænke paa det fælles dyrebare Fædreland, paa det fælles Modersmaal og deslige; men alt dette vilde dog til sidst ikke kunne udrette det, dersom der ikke var en fælles stærk og mægtig Aand, der besjælede dette Folk og forbandt det i een Tanke, een Kjærlighed, eet Haab og een fælles Stræben mod et fælles Maal fra den Højeste og ned til den Ringeste; thi kun da bliver det til et Folk“.

Ogsaa uden for Kirken var Provst Bøtcher aktiv i disse skæbnsvangre Besættelsesdage for Folk og Fædreland. Efter Vaabenstilstanden den 9. Maj, da man i London forhandlede om en eventuel Personalunion mellem Danmark og Slesvig-Holsten, Slesvigs Deling etc., fremkom der ved et Møde i Holstebro den 21. Maj følgende Opraab: „I den Overbevisning, at det trods de Tryk, Krigen allerede har medført, og dem dens mulige Fortsættelse fremdeles vil foraarsage, dog er en Trang for os Jyder at faa vor Beredvillighed til at bære disse Byrder og vort Ønske om, at intet Hensyn til os maa bevæge Regeringen til at gaa ind paa Fredsbetingelser, der ikke stemmer med vort dyrebare Fædrelands Ret, Uafhængighed og Ære, offentlig udtalt samt Nødvendigheden af en kraftigere Krigsførelse i Nørrejylland i Tilfælde af Krigens Genudbrud fremhævet, og i det Haab og med det Ønske,

at danske Mænd trindt om i Provinsen ville føle sig opfordrede til at benytte den indtraadte Vaabenhvile til i de forskellige Kresse at foranledige overensstemmende Udtalelser fremkaldte fra hele Befolkningen, tillader vi undertegnede os herved fra denne Bys og Omegns Vedkommende at indbyde fædrelandskjærlige Mænd af alle Stænder til et Møde paa Byens Raadhus Fredag den 27. Maj Eftermiddag Kl. 2 for at vedtage en saadan Udtalelse.“ Opraabet var undertegnet af Provst Bøtcher, Pastor Didrik Nicolai Blicher i Aulum, Gaardmand Chr. Hedegaard i Sevel, Amtsforvalter G. Møller, Købmand Salomon Jacobsen i Holstebro, Malermester Clemen Toft smst. m. fl. Mødet paa Holstebro Raadhus den 27. Maj blev „efter Omstændighederne ret godt besøgt“, og man vedtog ved samme enstemmigt følgende Udtalelse: „I fast Tillid til Gud og vort Fædrelands retfærdige Sag udtale vi Jyder i vore Fædres Aand og paa deres Vis for vor kjære Konge, – hvis trofaste danske Sind imod Folk og Fædreland, Frihed og Modersmaal under Krigens Trængsler Dag for Dag har givet sig stedse flere og stærkere Vidnesbyrd, og derfor ogsaa knyttet Folkets Hjerter bestandigt fastere og inderligere til ham i trofast Kjærlighed – og for hans Regering, for vort Folk og for vore Venner, at det ogsaa kan orde vitterligt for vore og vort Fædrelands Fjender, for vor Friheds Modstandere baade ude og hjemme, som vor bestemte og velovervejede Villie og Ønske: 1) at intet Hensyn til os maa bevæge Regeringen til at gaa ind paa Fredsbetingelser, der ikke stemmer med vort Fædrelands – Danmarks – Slesvigs – fulde Ret og Frihed, dets Uafhængighed og Ære; 2) at Krigen for dette Maal imod vore Fjenders Vold og Svig, i Tilfælde af dens Genudbrud, skal føres med al mulig Kraft; og 3) at vi da ere rede og villige til af yderste Evne at bære ethvert Offer af Liv og Gods“. (Jvf. „Holstebro Avis“ 24/5 og 28/5 1864).

Nogle faa Dage efter dette Møde paa Holstebro Raadhus udsendte Provst Bøtcher sammen med Broderen Chr. Bøtcher i Borbjerg, Læge Mouritz Glerup i Holstebro, Pastor Simon Peter Groth i Naur, Gmd. Stephan Jensen Westergaard i Sevel, Købmand Salomon Jacobsen, Guldsmed C. Meilsøe, Malermester Clemen Toft m. fl. et Opraab („Holstebro Avis“ 31/5 1864) vedrørende den tilstundende Grundlovsfest. Det hedder heri: „Da det forekommer os at den nuværende Tids Forhold hos enhver ærlig dansk Mand netop maa styrke og forøge Kjærligheden til Danmarks Riges Grundlov som Udtrykket for Danmarks Riges Frihed og Selvstændighed, tillader vi os at indbyde vore Medborgere fra By og Land til en Grundlovsfest, der afholdes i Byens Anlæg, Søndagen den 5. Juni“. Grundlovsdagen oprandt med det skønneste Vejr, og ca. 800 Deltagere fandt denne Dag Vej til Mødet i Holstebro Anlæg, hvor Almuesmand Niels Nielsen Borup fra Sahl talte for Fri-

heden, mens Provst Bøtcher om Aftenen paa Hotellet hos Gæstgiver Nørklit talte for Danmark.

Efter Vaabenhvilens Ophør den 25. Juni blussede Krigstilstanden atter op, og allerede Natten mellem den 28. og 29. Juni gik Fjenden over Alssund og indtog Als. Derpaa fulgte som Krigens sidste Fægtning Oberstløjtnant H. C. J. Becks Nederlag i den aarle Morgen 3. Juli ved Lundby Bakker, Syd for Aalborg, og den 20. Juli sluttedes der en ny Vaabenstilstand, hvorefter Fredsforhandlingerne begyndte i Wien den 25. Juli. Den ulykkelige Krig havde ogsaa krævet sine Ofre af Sevel Sogn. Den 17. Marts dræbtes Søren Pedersen Teglbønder (født i Sønder Skovhus 15/1 1833) af en Granat i et Blokhus paa Dybbøl, og under Stormen paa Dybbølstillingen den 18. April var Hans Christian Nielsen Dueholm (født i Trevald 15/9 1839) blevet saaret og af Fjenden ført til Flensborg, hvor han døde Dagen efter. Jørgen Nielsen Tanderup (født i Over Trandum 29/8 1837) forsvandt i Forvirringen under de danske Troppers Tilbagetog over Alssundbroen den 18. April og fandtes aldrig siden. Han formodedes at være styrtet i Vandet og druknet.

Efter Fredsforhandlingernes Begyndelse i Wien den 25. Juli lød Provst Bøtchers alvorlige Ord den følgende Søndag (31/7) i Sevel Kirke: „Jesus græd over Jerusalems Stad, over sit Folk og sit Fædrelands forfærdelige Skæbne, fordi det smertede hans Hjerte at tænke paa, at det Folk, Herren saa vidunderligt havde elsket, udvalgt, kaldet og velsignet, skulde være saa haardt og genstridigt, at det Folk, han saaledes havde løftet og baaret og frelst af saa mangen en Nød, skulde behøve saa haard en Tugt, at fremmede, hadske, raa og rovgerrige Folk saaledes skulde ødelægge og mishandle det skønne Land, han kaldte sit Fædreland paa Jorden, den store Stad og det prægtige Tempel, der kaldtes Guds Stad og Guds Hus, det eneste i Verden. Og derfor mine Venner, naar ogsaa vi ser ud over vort Land og vort Folk, ud over det, som er sket, og det som maaske end skal komme, og naar vi da heller ikke kunne se rettere, end at Løgn og Vold, Svig og List her anretter al Ødelæggelsens Vederstyggelighed, og at Herrens forfærdelige, men retfærdige Dag ogsaa engang vil oprinde derover, da lad os heller ikke glemme, ikke tvivle paa, ikke slippe den Tro og det Haab, at Jesus vor Ven og Frelser ogsaa er midt deri; at ogsaa disse Trængselstider ere Guds Naades Besøgelsestider“.

Samme Søndag, som Freden med Tabet af Slesvig, Holsten og Lauenborg blev sluttet i Wien (30/10 1864), udtalte Provst Bøtcher i Sevel Kirke: „Naar noget ondt skal fuldbyrdes, da kunne ogsaa, som vi see det saa ofte baade i smaat og stort, de, der ellers indbyrdes ere afgjorte Fjender og Modstandere godt blive enige, medens de sjældent eller aldrig kunne blive det, naar Talen er om at formaa sig til at gjøre godt, til at forsvare Sandheden,

til at kæmpe for Retfærdighedens Sejr, saa at det endnu bestandigt gaar saaledes til i Verden, som det gik i vor Herres Dage og just i hans sidste Timer, at, naar det gælder om at faa Herlighedens Herre korsfæstet, da bliver Pilatus og Herodes, der før var hinandens Fjender, stedse hinandens Venner“.

Efter Krigens bitre Ende sagde Provst Bøtcher Nytaarsdag 1865 i Sevel Kirke: „Hidtil har Herren hjulpet! — Mine Venner, saa tungt det maaske end kan falde Kød og Blod i os at sige dette Ord, naar vi tænker paa alle de Smerter, alle de Tab, alle de store Ydmygelser, alle de skuffede Forhaabninger, som det svundne Aar i saa mange Maader og i saa fuldt Maal bragte os, vort Folk og vort Land, — det er jo dog alligevel det rette Troens og Trøstens Ord —!“

KILDER: Se Kilder under Note 63. Endvidere: J. Aldal: Holstebros Historie. 1939. Henrik Wulff: Da Fjenden var i Landet. 1906. Skivebogen 1913. Pag. 135 ff. Holstebro Dagblad 7/5 1958.

- 82) Allerede i 1690'erne blev Vejen fra Holstebro over Sevel og Hjelm Hede til Skive paa Ole Rømers Foranledning opmaalt og forsynet med Milesten. Først da den nye Landevej fra Holstebro over Vinderup og Kjærgaardsholm var blevet færdig 1859, mistede den gamle Vej over Sevel og Hjelm Hede sin Betydning som Hovedlandevej.
- 83) I de bevægede Februardage 1864 var Amalia Elisabeth Noline Bøtcher fyldt 13 Aar, og da Privatlærerinden Frk. Kirstine Hansen (Jvf. Note 54) hen paa Sommeren havde givet Provstens Børn en Fristil: „Skriv lidt om Danmarks Sorg“, digtede den begavede Pige følgende Sang om „Danmarks Kvide“:

Hvi sukker Vesterhavets Bølger,
idet de ruller hen mod Danmarks Kyst?
Det er, som ved de, hvad der sig dølger
af Sorg saa stor og dyb i Danmarks Bryst!

Hvi suser Vinden hult i Slesvigs Hjerte,
hvi klager den paa Jyllands hvide Strand?
Jo, den forstaar den frygtelige Smerte,
der hersker i vort skønne Fædreland.

Hvi gaar den danske Mand saa dybt bedrøvet,
hvi tørrer Kvinden stille Taaren af?
Jo, thi de ved, hvad der er dem berøvet,
de frygter Danmark stunder mod sin Grav.

Fra fjerne Lande kom to stærke Fugle,
thi Rovlyst lokked' dem til Danmark hen,
for Verden vil de denne Rovlyst skjule,
og Danmark staar alene — uden Ven!

Dog en det vider højt i Himles Himmel,
de Danskes Suk og Bønner til ham naar,
og derfor med sin lyse Englevrimmel
han Kreds om Danmarks Folk og Konge slaar.

Derfor bør Haabets Stjerne stedse funkle,
om Danmarks Himmel end er nok saa graa,
og aldrig skal der noget den fordunkle,
nej, evig klar skal Haabets Stjerne staa!

Artiklens Forfatter, Arkivar Peder Kristian Hofmansen, København, er født i Janderup i Ribe Amt 19/10 1908 som Søn af Overinspektør Søren Jacobsen og Hustru, Sidsel Marie Hofmansen. Tog Præliminæreksamen og mat. naturvidenskabelig Studentereksamen, Filosofikum samt Adgangseksamen til Officers- og Kornetskolen og har deltaget i forskellige Sprogkurser. Er Arkivar og Leder af Slægtsgaardsarkivet paa Det kgl. Bibliotek fra 1946, tillige Overlærer ved Kursus, Foredragsholder, Rejsefører, specielt til Balkan, Lille Asien og Ægypten. Har skrevet: Sevel Sogn, Minder og Stemninger, 1949; Gaarden i Soed med Langmose og Beyerholm, 1951; Den Dahlmannske Slægtsgaard i Vandling, 1952; Slægten Ytzen, 1952; Drachmanns „Store Bjørn“, Hand. Sø. Mus. Ar-bog, 1965; foruden ca. 95 større Anetavler, Stamtavler og Gaardhistorier, hvoraf der findes Kopier i Slægtsgaardsarkivet, ligesom han har skrevet talrige historiske Artikler i danske og svenske Tidsskrifter, specielt i „Slægtsgaarden“. Har ogsaa været Medarbejder ved P. M. Rørsigs: Skoler, Degne og Skoleholdere i Vendsyssel, i 1933, og ved H. Ellekilde: Hornbæk Kirke, 1937.

Erik Pontoppidans beretninger om Skive

Genoptrykt i 200-året for skildringen
i Danske Atlas

Ved bibliotekar dr. phil. Helge Søgaard

Den første mere udførlige omtale af Skive fremkom i 1768 i Den Danske Atlas, IV bind. Her fandtes s. 722–730 en beskrivelse af byens daværende tilstand med en beskeden historisk redegørelse, og det er denne beretning, der nedenfor aftrykkes, ledsaget af bemærkningerne om Krabbesholm s. 758–759 og Skivehus s. 761–762. Den Danske Atlas er grundlagt af biskop og prokansler Erich (Erik) Pontoppidan (1698–1764), som med dette værk ville skabe en topografi over hele landet. Kun de to første bind fra 1763 og 1764 fik han selv udgivet, men arbejdet blev overtaget af hans svoger Hans de Hofman (1713–1793), der nyder æren af og bærer ansvaret for beskrivelsen af Skive.

Erik Pontoppidan blev en af sin tidsalders mest bekendte skikkelser. Kirkeligt var han pietist, men han omfattede topografien og historien med en varm interesse, og hans bøger herom gør ham til en fængslende overgangsskikkelse til den efterfølgende oplysningstid, der netop lagde vægt på at bringe undervisning gennem belærende skrifter. En levende skepsis med en frisk ud-

formning af nye synspunkter var dog ikke Pontoppidans sag, men hans styrke ligger i den flittige indsamling af stoffet. Hans de Hofman var udstyret med større selv-kritik, der kom de dele af Danske Atlas til gode, som han udgav, og har ligeledes indlagt sig fortjeneste ved sit store værk om stiftelser, foundationer m. m., hvis historiske oplysninger endnu kan benyttes med fordel. Det anføres under omtalen af fattigplejen i Skive.

Allerede i det 16. århundrede syslede man med en historisk beskrivelse af fædrelandet, men alle forarbejder manglede, og det blev kun til spredte, kortfattede tilløb. Derimod lykkedes det Peter Hansen Resen at tilvejebringe et omfattende *Atlas Danicus*, der forelå færdigt 1687, men hans død det følgende år medførte, at det ikke blev trykt, og først i dette århundrede er man begyndt at udgive det.¹⁾ Resens arbejde blev dog ikke uden betydning, og det vil af de efterfølgende blade ses, at det også har haft indflydelse på beskrivelsen af Skive fra 1768, om end ikke til gavn for den.

På titelbladet af første bind af sit værk satte Pontoppidan et citat af Plinius den Ældre: *res ardua, vetustis novitatem dare, novis auctoritatem, obsoletis nitorem, obscuris lucem, dubiis fidem, omnibus vero naturam* (Det er en vanskelig sag at gøre det gamle nyt, at give det nye anseelse, det forslidte glans, det dunkle klarhed, det tvivlsomme sikkerhed og alt dets rette beskaffenhed). Det er et lidt forkortet citat efter *Naturalis historia* I, præfatio § 15. Udsagnet har stadig sin gyldighed, selv om det først og fremmest er et vidnesbyrd om Pontoppidans og hans tids forudsætninger med klassiciteten som det selvfølgelige ideal, men værkets danske sprog viser hen til et mere fremskredent standpunkt, hvor der blev lagt vægt på, at det skulle være tilgængeligt for så mange som muligt. Citatet findes ikke på alle titelblade og er muligvis indsat under trykningen. I det følgende skal det

forsøges at vise nogle af de fremskridt, forskningen har gjort siden 1768, idet Danske Atlas i lange tider dannede det almindelige udgangspunkt for enhver syslen med dansk topografi. Det 200-årige værk er fundamentet for alle senere stedsbeskrivelser.

I sin berømte katechismus fra 1737 beklager Erik Pontoppidan, at „Nu leve vi i en Tiid, da verdslig Viisdom og alle de Konster, som derpaa grundes, ere opstegne til en høyere Grad, end vore Forfædre mueligt havde forestillet sig“. ²⁾ Han så ikke, hvor meget han selv var smittet af denne verdslighed. Også hans *Marmora Danica* (1739–41) var en frugt af hans oplysningsiver. Det indeholder indskrifter fra Danmark med Slesvig fra kirker, rådhus, milde stiftelser m. m., men anfører ikke nogen fra Skive. Bispnen arbejdede undertiden for hurtigt og for overfladisk, hvad der engang førte ham ind i en fejde med historikeren Jacob Langebek. Senere blev de to lærde herrer forsonede, og den sidste gav bidrag til Danske Atlas. Fra ung havde Pontoppidan beskæftiget sig med topografi. 1730 udsendte han *Theatrum Danicæ*, en beskrivelse af Danmark på tysk og beregnet for udlandet. Nogen rejsebog for turister er den dog ikke. Den er voluminøs og uhandelig, af format og tykkelse som en af tidens egne storstilede bibler, men skønt der ikke fortælles meget om Skive og omegnen, fortjener afsnittet om byen alligevel at medtages, fordi det optræder som et forarbejde til den udførligere beretning i Danske Atlas. Som det ses, er fejl ikke undgået. Pontoppidan synes ikke at have bemærket, at Fjends herred hørte med til Salling syssel, og hans beskrivelse af byseglet er vist hentet fra en tegning i Resens Atlas, visende en fisk af ubestemmelig art, skønt denne forgænger også bringer en gengivelse af seglet fra 1579 som en tavs advarsel mod at opfatte det andet segl som ganske autentisk. Oplysningerne i *Theatrum Danicæ* kan sammenholdes med Dorschæus' be-

retning fra 1735, der afmaler tilstanden i lige så mørke farver, som Pontoppidan har brugt lyse.³⁾

Af Theatrum Daniæ, s. 421-22.

St. Skive. Nach Wiborg ist die zweyte Stadt in diesem Stift *Skive* / Lat. *Schevia*, lieget 4 gute Meilen in Nord-West von Wiborg. Der Ort ist nicht gross / aber uhralt / und schlecht gebauet / hat jedoch

Nahrung. ziemliche Nahrung vom Kauff-Handel / mit Pferden / Ochsen und allerhand Getraide / welches die umher liegende Provinz *Sallingsyssel* / als ein überaus fruchtbares und herrliches Land / in grosser Menge ausgiebt. Absonderlich werden die Salling

Fruchtbare lingen Pferde / als die beydes schön und starck sind / von denen Roszkämmern viel gesucht / und in andere Länder verführet. *Salling* ist an sich eine Peninsul / 5 Meilen lang / und 3 breit / auf dreyen Seiten mit dem Strohm *Lymfurth* umgeben / und an der vierdten / als nach Norden / an *Har- und Ommer-Syssel* hangend. In *Salling* sind überaus viele Edelhöfe / und in manchem Kirchspiel 3 a 4 eingepfarret. Zur Schiffahrt haben die Einwohnere der Stadt *Skive* Gelegenheit / durch oberwehnten *Sinum Lymicum*, da sie Aalborg vorbey / nach Norwegen und Teutschland gehen / jedoch nur mit kleinen Fahrzeugen / den das Wasser ist an einigen Orten untief. Bey der Stadt fliesset auch die schiffbahre und fischreiche Aue *Skivaæ* / welche denen Einwohnern recht vortheilhaftig ist. An der Auen lieget das alte Königl. Schloss *Skiv-Huus* / zu welchem das umher liegende Amt vor diesem gehörete / itzo aber ist das Schloss denen Adelichen von Pasberg gehörig.

Gegend.

Altes Schloss Skiv-Huus.

Feuers-Brunst. Die Stadt hat verschiedentlich von Feuersbrunst grosse Noth gelitten / absonderlich An. 1715 / da die eine / und An. 1725 da die andere Helffte / jämmerlich eingäschert ward. Diesen Schaden aber zu ersetzen / haben Dero Majestät / aus gewöhnlicher Gnade und Landes-Väterlicher Vorsorge / denen Einwohnern gewisse Freyheiten /

auf einige Jahre / ertheilet. Am Montag nach Trinitatis ist hier ein Jahrmarckt von 3 Tagen. Ein anders ist am 24. Aug., den 7. Jan. und 1. May wird mit Pferden gehandelt. Das Wapen der Stadt ist ein Lachs / vielleicht weil dieser Fisch in dem oberwehnten Rivier *Skifaae* häufig gefangen wird.

*Jahr-
märckte.*

(Efter Viborg er Skive den anden by i dette stift. (Skive), på latin *Schevia*, ligger 4 stive mile nordvest for Viborg. Stedet er ikke stort, men ældgammelt og slet bebygget, men har dog en temmelig god næring i handel med heste, stude og al slags korn, som den omliggende provins Sallingsyssel som et aldeles frugtbart og herligt land frembringer i stor mængde. Særlig bliver hestene fra Salling som både smukke og stærke meget søgt af hestehandlere og udført til andre lande. Salling er i sig selv en halvø, 5 mile lang og 3 bred, på de tre sider omgivet af strømmen Limfjorden og på den fjerde fast på den nordlige side af Hard- og Ommersyssel. I Salling er der overalt mange adelsgårde og i flere sogne ligger 3 à 4. Indbyggerne i byen Skive har mulighed for skibsfart gennem den ovennævnte *sinus Lymicus* (Limfjorden), idet de passerer Ålborg til Norge og Tyskland, dog kun med små fartøjer, da vandet på nogle steder er lavt. Ved byen strømmer også den sejlbare og fiskerige å Skive å, som er ret fordelagtig for indbyggerne. Ved åen ligger det gamle kongelige slot Skivehus, hvortil det omliggende amt fordem hørte, men nu tilhører slottet adelige af slægten Parsberg.

*Byen
Skive.*

*Nærings-
veje.*

*Frugtbart
omegn.*

*Det gamle
slot
Skivehus.*

*Ild-
brande.*

Byen har på forskellig vis lidt stor nød af ildsvåde, særlig i året 1715, da den ene halvdel, og 1725, da den anden halvdel jammerligt nedbrændte. For at erstatte disse skader har Hans Majestæt i sin vante nåde og landsfaderlige omsorg meddelt indbyggerne visse friheder for nogle år. Mandagen efter Trinitatis (søndag) afholdes her et årligt marked i 3 dage. Et andet afholdes 24. aug., 7. jan. og 1. maj handles med heste. Byens

*Årlige
markeder.*

våben er en laks, måske fordi denne fisk ofte bliver fanget i den ovennævnte strøm Skive å).

Af Den Danske Atlas.

Situation. Skive er en temmelig god Kiøbsted, liggende i Hindborgherred, ved Skive-Aae, hvor den falder ud i Limfiorden, 4. Mile nordvest fra Viborg, 10. Mile fra Aalborg, 6. Mile fra Holstbroe, 3½ Mile fra Nykiøbing i Mors, paa Kartet under 56. Grader 43. Minuter *Latitudinis*, og 24. Grader 52. Minuter *Longitudinis*.

Navn og Vaaben. Hvoraf Byen har sit Navn, vides ikke; thi at Navnet skulde være af Skibe og Skibsfart, er meget uvist. Byens Vaaben, som den fører i sit Seigl, er en lang Broe, hvorunder sees en Ørred; Formodentlig har denne Fisk været den beste og mest bekiendte, som fordem i Overflødighed er fanget i Skive-Aae, hvorover Broen gaaer. Der fanges vel endnu Øreder, men ikkun faa og smaa. I Seiglet, som endnu bruges, staaer det Aarstal 1579.

Alder og Skiebne. Man veed ikke, hvor gammel Skive er, og siden Byen saa ofte er afbrændt, hvorved dens gamle Documenter mest ere bortkomne, veed man lidet eller intet af dens forrige Tilstand og Skiebne. Men at den i det mindste har været bekiendt fra Begyndelsen af det 14. Seculo, det viser et Document af 1304. som nævner Kirken i Skive, og *Hvitfeld* fortæller, at tredie Parten af Skive og Aaen var iblant det Gods, som 1327 blev tildømt *Erik Waldemarson* af Sverige for Møderne-Arv her i Landet. Ligeledes regnes Skive Bye 1329. iblant det Gods, som Hr. *Ludvig Albretsøns* Arvinger skulde beholde i Pant af Riget. Om Kong *Valdemar* den sidste findes, at han 1367 har holdet Retterting i Skive. Ligesaa om Kong *Erik* af Pomern, at han der 1406. har haft samme Forretning. Byen er ikke stor, ikke heller er den alt for vel bygt, dog bedre og kiønere, end man efter saa mange ulykkelige Ildsvaader skulde formode; thi alene i dette Seculo har den lidt fire Gange Skade af Ildebrand, nemlig 1715. 1725. 1748. og 1749.

Men og i ældere Tider har den adskillige gange været hiemsøgt af samme haarde Skiebne. Saa det er ikke at undre paa, om man nu i Skive finder fattige Borgere boe i smukke Huse, i steden for at der før har boet formuende Folk i slette Bygninger. Om her i gamle Dage nu udi denne Bye har været noget Kloster, bliver uvist, indtil det kan documenteres, men end uvissere, at det, som nogle foregive, har været et Graa-brødre Kloster, i det mindste findes her intet Spor af noget saadant.

Resenius i sin skrevne Atlas beretter, at Kong *Valdemar Eriksøn* den Slesvigske har 1326. stadfæstet Skive Bye de forige Kongers Privilegier, hvilket er et Beviis paa, at den, som Kiøbsted, maae være en god Deel ældere. Siden ere Byens Friheder confirmerede og til deels forbedrede, af Kong *Christoffer* af Beyern, da han 1443. den 22. Januarii var paa Skive Slot. Af Kong *Hans* 1500. Kong *Friderik I.* 1530. Kong *Christian III.* 1540. Kong *Friderik II.* 1560. 1578. 1580. Kong *Christian IV.* 1589. 1596. 1618. Kong *Friderik III.* 1648. Det Privilegium, som Skive Borgere 1530. fik af Kong *Friderik I.* foruden at det stadfæstede deres forige Friheder, lydede paa disse tre Poster, (1) At de maatte have en fri Torvedag hver Fredag, (2) At ingen Fremmede skulde giøre Forprang med nogen Kiøbmandskab to Mile paa alle Sider omkring Byen, (3) Om Borgerne gjorde Borddag eller Slagsmaal i Byen, da at bøde til Kongen 3. Mark og til Byen 3. Mark, men skede det af udenkommende Folk, da at bøde til Kongen 4. Mark og til Byen 4. Mark. 1567. har Kong *Friderik II.* bevilget Borgerne i Skive, at, efterdi de ere blevne forarmede, og foraarsagede at afhænde nogen Eiendomme fra Byen, saa de har Mangel paa Foering til deres Kvæg, maae de indhegne deres Byes Forte, og deraf giøre Ager og Eng, som dem nyttigst kan være. I vore Tider har Skive Bye af Høistsalig Kong *Friderik V.* faaet allernaadigst Privilegium under 30. Maji 1759. at have Kiøbsted-Ret 3. Mile om Byen eller saa langt

Privilegier.

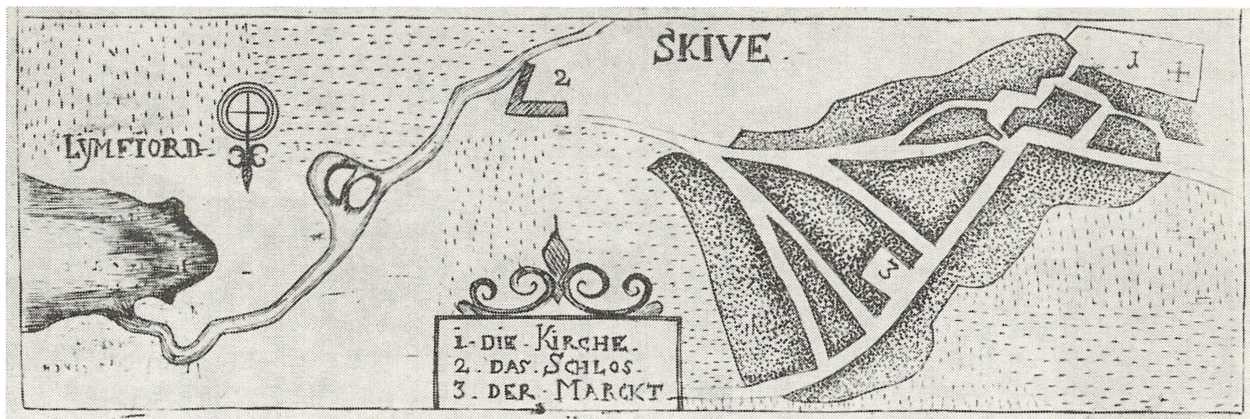
som Salling rekker, som ingen anden Kiøbsted i Danmark har.

Gader og Huse. Byens Gader ere: Adelgaden, Nørregade, Østergade, Slotsgaden, Tinggaden, Synderbyegade, Vestergade, Torvet. Her har og før været Grydergade, men siden Grydebrønderiet længe siden er ophørt, ere de Huse, som deraf havde Navn, regnede under Synderbyegade. Der findes i Skive Bye 91. Gaarde og Huse, bygte af Muur og Bindingsverk, og alle teglhængte. Disse ere i Kiøbstedernes Brand-Kasse forsikrede til 1766. Aars Udgang for den Summa 65970. Rdlr.

Indbyggerne. Byens Indvaanere udgiøre i alt 80. Familier, bestaaende af 338. Siæle over 12. Aar. Disse ere: Kirke-Betienterne, nemlig, Sognepresten, den Residerende Capellan, Chor-Degnen tillige Skoleholder for Byens Ungdom, Under-Degnen som er Klokker og tillige Skoleholder i Landsbyerne og Annexet, Organisten. Øvrigheden, nemlig, Byfogeden som tillige er Herredsfoged over Sallings fire Herreder, Bye- og Herreds-Skriveren. Amtsforvalteren over Halds- og Skivehuus-Amter boer og her, siden Amtstuen for begge disse Amter holdes i Skive, hvor de Kongelige Skatter af Penge og Korn betales. Kiøbmænd ere her 16. og, foruden 11. Agerdyrkere som holde Heste og Vogn, 5. Skippere som have Skibe, 3. Fiskere, og 2. Dagleiere, bestaaer det øvrige Borgerskab af følgende Handverkere:

Barberer	1	Parykmager	1
Farver	1	Sadelmager	1
Felberedere	3	Skomagere	11
Grovsmed	1	Skrædere	7
Guldsmed	1	Snedkere	4
Hattemagere	2	Tømmermand	1
Kobbersmed	1	Skibs-Tømmermester	1
Muurmester	1		

Raadhuus og Øvrighed. Raadhuset, som laae ved Torvet, brændte 1715. og siden det ei igien er blevet opbyggt, ere Bye- og Herreds-Tinget efter den Tid holdet i et og

Kort over Skive, kobberstik, syd opad. Originalen 18×5,8 cm. Usigneret, men antagelig udført af Samuel Joachim, der har signeret flere andre af værkets stik. Skønt Erik Pontoppidan i sin fortale siger, han kun har set første bind af Resens Atlas, må han også have haft adgang til de kobberstukne tavler, idet en sammenligning mellem det her gengivne kort og prospektet hos Resen viser, at det sidste er kilden for Samuel Joachims stik. Fra Theatrum Daniæ.

andet dertil leiet Borgerhuus. Byetings-Retten holdes om Fredagen og Herreds-Tinget for Salling Land hver Mandag. Byens Øvrighed har forud været Borgemester og Raad, og man finder nogle Raadmænd at være begravne i Kirken. 1672. var endnu *Valter Clerk* Borgemester i Skive. I lang Tid og fra sidst i forige Seculo har alene været en Byfoged som nu tillige er Herredsfoged over de fire Herreder i Salling og en Byskriver tillige Herredskriver; thi ved Kongeligt Rescript af 12. Maji 1727. er bevilget, at Herredstings-Retten for Salling maae holdes i Kiøbstedens Skive. Den nu værende Bye- og Herreds-Foged General-Auditeur *Rothe* er tillige Landsdommer i Viborg.

Kirken.

Kirken ligger et Byse-Skud i Syd-Sydvest uden for Byen, paa en høi Bakke, hvorfra falder en behagelig Udsigt, og hvorunder er en meget stor, viid og lang dyb Dal, hvorigiennem flyder Skive-Aae, hvilken kommer fra Synden af Karup-Aae, og tager sit Løb herom ved Byen ud i Limfiorden. Kirken er ikkun liden og neppe stor nok til Menigheden, thi foruden Kiøbstedens Skive hører og til Sognet endeel Byer og Gaarde paa Landet. Den siges at være bygt af en Jomfrue, efter et Løfte, hun i Havsnød havde giort. Den er bygt af store hugne Steene og belagt med Blye, men, fordi den ligger høit og Vinden idelig bryder derpaa, behøver den altid Reparation. For endeel Aar siden blev af hver Kirke i Jylland, efter Høistsalig Kong *Friderik V.* Befaling, givet 1. Rigsdaler til denne Kirke, hvilken da blev derved nogenledes vel i Stand sat. Taarnet, som ikke er stort, fik da og et nyt høit Spir med Kongens Navn i Fløiet. Udi Taarnet er et godt Seirverk og tvende gode Klokker, den ene nye støbt i Kiøbenhavn 1724. Paa den ældere staaer et Corpus med nogle ulæselige Bogstaver over. Ved Kirken er et Sacristie, hvor Capellanen forretter Skriftemaal, derunder er en aaben Begravelse, hvori er nedsat Cancellieraad *Riis Tolder* i Christiansand og hans Frue *Christiana Charlotte von Bylow*. Der er og ved Kirken en liden Korskirke,

hvorunder er en Begravelse, derudi hviler Ritmester *Lautrup* til Østergaard. Kirkens indvortes Prydelse er maadelig. Altertavlen er 1600. bekostet af Lænsmanden *Jacob Høg* og Frue *Else Maltes* Dotter, hvis Vaabener findes derpaa, men repareret 1700. af Amtsforvalter *Wirtenberg* og *Marie Overgaard*. Kalk og Disk bekostet 1749. af Justitsraad og Amtsforvalter *Andreas Lund* og Frue *Mette Arctander*, efterat det forige af Ilden var fortæret. Orgelverket er lidet, og alene af 7. Stemmer, bekostet 1696. Paa Choret, som samme staaer, findes trende Vaabener og Aarstal 1699. Paa Hvælvingen derover har staaet 6. Adelige Vaabener, hvoraf nogle ved nye Kalkning ere udslettede, af Underskriften hos de øvrige læses disse Navne, *Wibeke Rosenkrands*, *Sophia Below*, *Christen Tott*, og Aarstal 1617. Paa Pulpituret i Taarnet staaer tvende Vaabener, med de Bogstaver *T. B.* og *B. B.* samt Aarstal 1625. Ligeledes paa de to øverste Stole tvende Vaabener, med underskrift: *C. G. F.* og *M. S. W.* samt Aarstal 1670. I Kirken hænge trende Lysekroner, den øverste og mindste given 1735. af Byfoged *Povel Fabricius*, den mellemste og største 1699. af Kiøbmand *Niels Pedersen Lærskov*, den tredie bekostet af Kirken selv 1725. Imellem disse hænger et smuk udtaklet Skib foræret af nogle Byens Søefarende. I Korskirken er et Epitaphium af 1702. over Sognepresten *Laurids Breth*, et andet af 1654. over Raadmand *Erich Olufsen*. Oppe i Kirken sees et Epitaphium over Sognepresten *Laurids Knudsen* som døde 1652. og neden for Prædikestolen et andet af 1620. over Raadmand *Oluf Thomson*. Skive Kirke har af første Færd været indviet St. Peder til Ære, som bevises af et Testament udgivet 1304. hvorudi een har givet til St. Peders Kirke i Skive tre Mark, *Ecclesiae Sancti Petri in Skiuae tres marcas*, altsaa er det urigtigt, naar *Resenius* kalder den Vor Frue Kirke. Anno 1515. tillod Kong *Christian II.* at Kronens Kirke Skiffue Kirke maatte incorporeres og legges til det Vicarie St. Nicolai Alter paa den nørre Side i den

Hellig Aands Capel i Viborg Domkirke, som *Niels Clemitsøn* funderet havde, dog forbeholdt Kongen sig til bemeldte Kirke og Vicarie *Jus Patronatus*.

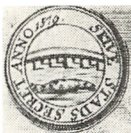
Skole. Skolehuus er her ikke, men Skoleholderen leier et beqvemt Huus, som af Byens almindelig Casse betales. Tilforn var i Skive en Latinsk Skole, hvilken udi Kong *Christian VI.* Tid, ved de smaa Skolers Reduction, blev nedlagt, og dens Indkomster 1740. henlagte til Skolen i Viborg.

Fattige. I Skive er intet Hospital, men de Fattige lide dog ingen Mangel, thi foruden Indkomsterne af de smaa Capitaler og Jorde som de Fattige har, og i *Hofmans Fundatzer Tom. III. pag. 450.* ere anførte, nyde de aarlig frivillige Gaver af Borger-skabet, Blok-Pengene i Kirken, Bysse-Penge ved Brylloper, og hvad som gives ved Kiøb og Sal.

Skivehuus. I den østre Ende af Byen, tet ved Skive-Aae, ligger det gamle Slot Skivehuus, som forudm hørde Kongen og Kronen til, og tiente de Kongelige Befalingsmænd over Skivehuus-Læn til Bolig. Efter Souverainiteten er dette Slot afstaaet til Particuliere, og blevet en frie Sædegaard, hvorom siden mere paa sit Sted.

Skibsfart og Handel. I Skive er ikke ubeqvem Leilighed til Skibsfart, formedelst den skønne Aae, som løber tet forbi ved Byen, og Limfjorden, som paa mindre end en Fierdingvei nær gaaer op til Byen. Dog kan ikke bruges store Skibe, siden Fiorden paa sine Steder, i sær ved Lykstør, har de bekiendte Grunde og udybe Overfarter. For nærværende Tid har

Skive efter kobberstikket i Danske Atlas, stukket af I. Haas 1767 efter tegning af A. Crolau. Set sydfra. Til venstre ligger kirken på sin bakke, midt i Adelgade ses landsdommer, byfoged Rothes store gård, længere til højre amtsstuegården i Østergade og længst ude i Nørregade købmand Chr. Svindts gård. I midten bag åen ses Skivehus med have og lige til højre for den Brogården med Bleghaven og Østerport med bue over. Store Bro (også kaldet Langebro eller Vestre Bro) fører over Store Å med bro over samt Lille Å med bro, der har gangbræt nordenfor. Ved åen ses forskellige lokaliteter: Fiske-Ruse-Stedet, Fiskehullet, Broholm Enge, Eskilds Holm og landevejen til Viborg. En båd sejler op ad åen forbi muddermaskinen.

SKIVE.
at see fra den Søndre Side

a Kirken. b Skivehuusmøllegaard. c Lands-Dommer Rothes Gaard. d Amt=Stuen. e Kløbmand Swintes Gaard. f Bleg-Dammen og Tønnen-Pladsen.
g Modder-Machinen. h Ager-Port og den store Vestre-Brue. i Fisk-Ryse=Stedet. k Gang-Træ. l Vej til Røsen Kirke. m Landevej til Salting-Sund. n Skive=
Aas. o Fjlskerhullet. p Broholm Enge. q Braarup Mark. r Hede-Vej. s Lande-Vegen til Wiborg. t Holmen. u Esker-Holm.

Byen ikkun 5. Skibe, som gaae paa Aalborg, Kiøbenhavn og osten paa Norge. Told-Betienter er her ingen af, men Skibene klareres ved Aalborg Toldsted, som de skal passere frem og tilbage. Hidindtil har de losset og ladet ved Breden af Limfiorden, men nu bliver Aaen ved Borgernes berømmelige Omsorg opmudret, indplanket og gjort seglbar, at de kan gaae lige op til Byen, lade og losse ved Broen, og finde i Aaen en beqvem og sikker Havn. Varerne, som udføres, bestaae mest i Landets Producter som kiøbes af Bonden, hvorimod hentes Tømmer, Jern, Hør, Hamp, Salt, Tiere, Humle, Kul, Kalk, Sæbe, Sukker, Specerier, og hvad andet, som Landboerne behøve og til dennem udsælges. Nogle faa handle med Gryder, Potter og Træskoe. Foruden den liden Handel og Skibsfart, her saaledes drives, bestaaer Byens øvrige Nærings Midler i Avling, Fiskerie, men fornemlig Øl-Sal og Brændeviins-Brønderie. Dog denne sidste Næring saavelsom anden Byens Handel svækkes alt for meget ved den ulovlige Land- og Forprang, som gaaer i Svang paa Landet, saa at Skive Bye mere er i Af- end Tiltagende.

Avling.

Hvad Avlingen angaaer, da eier Byen 20. Tønder Hartkorn fri Kiøbsted Jord, og har derforuden 12. Tønder matriculeret Bonde-Jord, som bruges efter hver Eiers eget Behag, og enhver eier saameget deraf, som han ved Leilighed kan tilkiøbe sig, saa at Jorden ikke følger Husene.

Fiskerie.

Fiskeriet i Limfiorden og Skive-Aae er, frem for i forige Tider, saare lidet og ringe, neppe til Indvaanernes Fornødenhed, langt mindre at afsette til andre, det er og nu af omliggende Naboer meget indskrenket.

Consumption.

Byens Consumptions Udgift har været for Aaret 1758. 1215. Rdlr. 1761. 1050. Rdlr. 1764. 1000. Rdlr. 1767. 1000. Rigsdaler.

Markeder.

Fire aarlige Markeder holdes i Skive, nemlig, den 2. Januarii, den 6. Maji, Tisdagen efter Trinitatis Søndag med Kramvare tre Dage, og den

21. Augusti med Heste, Qvæg og Kramvare i tre Dage.

* * *

Krabbesholm, i Resen Sogn Hindborgherred, skal først have været 2de Bøndergaarde af Kronens Gods, som Rigets Marsk Hr. *Niels Høg* af Kong *Hans* tilskiftede sig, kaldet Syndre- og Nørskovs Hoveder, hvilke han sammenlagde og gjorde deraf en Sædegaard, som den næste Eier Rigets Raad Hr. *Iver Krabbe* kaldede efter sit Navn *Krabbesholm*, og bygte det store grundmurede Huus paa Borgegaarden. Samme er nu moderne indrettet af Kammerherre Baron *Rosenkrands*, som har forbedret Gaarden med nye Bygninger og andre Indretninger, samt købt dertil endeel Konge- og Kirke-Tiender. Situationen er meget smuk, da Gaarden ligger ved Breden af Limfjorden, omgiven paa vestre og nørre Side med en vel anlagt Have, hvor uden for er Skoven, og i Skoven en stor Bakke, hvorpaa man kan see ei alene over Sallings Land og langt ind i Fiendsherred i Viborg Stift, men ogsaa over til Mors i Aalborg Stift, og et Stykke ind udi Riber Stift, og tælle mange omkringliggende Kirker. Paa syndre Siden seer man en deilig Eng, og en Havn, hvorudi om Vinteren ligge Skibe, og paa Fjorden om Sommeren daglig kommende og gaaende Fartøier. Gaarden ligger fra Skive en halv Fierding Vei, som er meget fornøielig om Sommeren at passere. Eierne: Hr. *Niels Høg* som døde 1524. med hans Stifdotter *Magdalene Banner* fik Hr. *Iver Krabbe* Gaarden. Deres Dotter *Dorthe Krabbe* fik *Erich Lykke*. Deres Søn *Johannes Lykke* og Frue *Anne Parsberg* 1633. *Mogens Kaas* og Frue *Johanne Høg*. Deres Søn *Jens Kaas* og Frue *Karen Reetz*. Deres Dotter *Johanne Sophie Kaas* fik *Frands Juul Marescal de Camp* i Frankerige. Han solgte den 1719. for 15000. Rdlr. til Major *Friderich Sehested* til Ryhave, hvis Enke-Frue *Birgitte Sophie Sehested* overdrog Gaarden til sin Svigersøn Kammerherre og Amtmand Baron *Werner Rosenkrands* og Frue *Else Margrete Sehested*.

Krabbesholm.

Paa Gaarden holdes 108. Stald-Stude, 40. Heste og Kiøer, og 100. Stykker Faar. Hovedgaard's Taxt 30 Tønder 1 Skieppe 2 Fierdingkar 1 Album. Mølleskyld 2 Skiepper 2 Album. Bøndergods 340 Tønder 3 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album. Mølleskyld 3 Tønder 7 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album. Tiender 73 Tønder 6 Skiepper.

* * *

Skivehuus, i Skive Sogn Hindborgherred, er nu en ordinair Herregaard og i Particulieres Eie, men har i gamle Dage hørt til Kronen og været et Kongeligt Slot, hvorpaa de Kongelige Læns-mænd over Skivehuus Læn indtil Souverainiteten residerede. Gaarden har forud, ligesom andre gamle Slotte, været med Volde og Graver befæstet, og i den Henseende kaldes i et Document af 1407. Det Slot og Fæste Skyvæ. Om Skive Slot vides intet merkværdigt, uden at Kong *Christoffer* af Beyern, efter sin Kroning i Ribe, paa sin Reise ned igiennem Landet har den 22. Januarii opholdt sig der, da han gav Skive Bye Privilegier. Gaarden ligger i den østre Ende af Skive Kiøbsted tet ved Skive-Aae, hvorudi den har Fiskerie. Bygningen, som nu staaer, er af Muur og Bindingsverk, med Graver om. Efter Souverainiteten 1661. blev Skivehuus med mere Gods af Kong *Fridrik III.* overdraget til Rigets Admiral Hr. *Ove Geddes* Arvinger for deres Arvegods i Skaane, som iblant andet blev givet for Bornholm. Sønnen Cancellieraad *Christian Gedde* solgte siden Gaarden til Oberst *Werner Parsberg* til Eskier, hvis Søn Ritmester *Parsberg* arvede den efter ham. Men efter dennes Død købte hans Moder Frue *Christiana Barbara Rantzov* Skivehuus tillige med Astrup og Eskier, og ved hende kom disse Gaarde til Geheimeraad *Claus Reventlov*, som siden solgte Skivehuus for 12000 Rdlr. til Kamerherre og Amtmand Baron *Verner Rosenkrands* til Villestrup og Krabbesholm. Paa Gaarden holdes 104. Stykker Stald-Stude. For nu værende Eier af Krabbesholm og Skivehuus er det en Herlighed, at begge disse Gaardes Marker stø-

de sammen og har Bøndergodset liggende blant hinanden. Hovedgaard's Taxt 28 Tønder 1 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods 287 Tønder 1 Skieppe 1 Fierdingkar 2 Album.

Navnet

Allerede i forklaringen af bynavnet ses forskellen mellem oplysningen i Danske Atlas og nutidens opfattelse. Det er Resens Atlas, der anfører formodningen om, at Skive skulle være afledt af *skib*, og hertil knyttes et sagn om en adelig jomfru, som byggede kirken efter at være udfriet af farerne på havet. Beretningen kan føres tilbage til Peder Villadsen, der var bisp i Viborg 1661–73, men man må ikke tro, at man her har at gøre med en afbleget tradition om privat kirkebyggeri. Sagnet kendes også i en lidt ændret form med tilknytning til en ligsten.⁴⁾ Det er et vandresagn, som også fortælles om Skarpsalling kirke i Himmerland, og en mundtlig overlevering vil vide, at jomfruen var Sybille, og at kirken ligger skævt, så byen deraf fik navnet Skjæve.⁵⁾ Den moderne stednavneforskning har givet en mere prosaisk forklaring og afleder det af *skive* i betydningen et afskåret stykke, en planke og derefter om en indhegning, udført af planker eller pæleværk. Det er muligt, at der med denne indhegning hentydes til kongsgården Skivegård. I det 15. og 16. århundrede forekommer et par gange betegnelsen Købing som byens navn. Den kendes også fra andre steder og betyder blot købstaden.⁶⁾ Navnet kunne benyttes, da der i stor omkreds ikke fandtes nogen anden by.

Brårup gemmer i sit navn muligvis betegnelsen for broen over Skive å, hvis ikke en anden etymologi er rigtigere, men det er givet, at broen har været livsvigtig for byen og med rette peger Danske Atlas på seglet fra 1579. Signetet er af sølv og endnu bevaret, 39 mm i diam. Der er ikke fundet noget originalt segl. Seglbilledet i bypro-

spektet i Danske Atlas er fejlagtigt, idet omskriften skal læses: SHIVE STADZ SEGRET ANNO 1579.

Desuden kendes der to andre segl, det ene med årstallet 1584, det andet udateret, men benyttet 1648.⁷⁾

Fremstillingen i seglet sigter utvivlsomt til åen og broen over den, men det er højst usandsynligt, at den afbildede fisk er en ørred. Den skal kun gengive en fisk i almindelighed uden nærmere betegnelse af arten. I øvrigt kan det ud fra iagttagelser i nyere tid anføres, at Skive å undertiden huser en usædvanlig fauna. 1841 berettes om fangst af en stør omtrent en fjerdingvej fra Hagebro,⁸⁾ og en anden optræden af det sjældne dyr er senere omtalt.⁹⁾ Endnu mere usædvanligt er forekomsten af en sæl, der blev truffet i åen sommeren 1967.¹⁰⁾

Oprindelse

Danske Atlas viser stor resignation ved at give afkald på enhver omtale af Skives opståen og begynder skildringen med det 14. århundrede. For Skive og de fleste andre mindre købstæder er der bevaret så få kilder om den ældste tid, at der intet kan siges ud over almindeligheder, men de forskellige folkelige og historiske forsøg på at forklare byens opståen kan ikke forbigås, da den ældste tid indeholder alle forudsætninger for den senere udvikling. Man må blot holde sig for øje, at enhver redegørelse kan betragtes som en ubevist hypotese, selv om den ved første øjekast ser rimelig ud. Hvis den skal have værdi, må den ikke stride mod det almindelige helhedsbillede af tiden, og den skal sammenfatte de få kendsgerninger, den bygges på, i en samlet anskuelse, men selv om disse betingelser er opfyldt, er det ikke sikkert, at løsningen er rigtig, da kilderne er så få, at der kan opstilles flere afvigende beskrivelser, der alle opfylder de stillede krav. Først når der foreligger så meget stof, at der kun kan

gives én afhjemlet skildring, er den historiske kritiks krav tilfredsstillet. Det er derfor let at afvise den folkelige forklaring på bygningen af Skives kirke og betydningen af byens navn, men sagnet har værdi ved at vise, at man har søgt at forklare byens opståen, og den tilfældige lighed mellem *Skive* og *skæve* har sammen med et sagn formet en uægte „tradition“, der umiddelbart kan forkastes, da den ikke bygger på en virkelig overlevering.

I relationerne fra 1743 nævnes det, at det i et aktstykke fra den yngre middelalder anføres, at Skive å forstum kaldtes *Avil-Aae*. Hvis man kunne stole på pålideligheden af denne oplysning, skulle der her være bevaret det gamle navn på vandløbet, ligesom det er tilfældet for Skjern å og Gudenå, men aktstykket er nu forsvundet, og oplysningen kan ikke bekræftes.¹¹⁾ Først et heldigt fund af et diplom med navnet anført kan føre til, at sagen genoptages. Betegnelserne Karup å og Skive å røber alene ved deres sammensætning med bebyggelsesnavne, at de er yngre. Danske Atlas omtaler ikke det gamle „ånavn“.

Et bedre udgangspunkt er det topografiske synspunkt. Sophus Müller har netop for denne egn påvist nogle færdselsruter fra sten- og bronzealderen.¹²⁾ Fra Mølgård og Koldkur løber en vejlinie parallel med Skive å, en anden over Dommerby hede styrer sin retning lige mod Skive bro, hvor senere Skivehus fik sin plads. Disse og andre færdselslinier er bestemt ud fra gravhøjenes rækker og er dateret gennem dem, og Sophus Müller fremhæver, at højserien og dermed også vejretningen tydeligt viser sig, hvor en vej skal krydse et større vandløb. En overgang over Skive å er konstateret tæt nord for Hagebro og ved Trandum, hvor to ruter vestfra samlet passerer åen for mod øst at fortsætte uden at dele sig. Der er senere rejst indsigelse mod konsekvenserne, Sophus Müller har draget af gravhøjenes placering ved vejene,¹³⁾ men drøftelsen af dette spørgsmål er uden betydning over for det rigtige,

at man også på Skive-egnen kan følge færdselslinierne, der fra en meget gammel tid knyttede landsdelene sammen.

Man må formodentlig gå ud fra, at vejlinierne er det primære og gravhøjenes placering bestemt af dem, skønt det er de sidste, der har afsløret ruterne for forskningen, og det fremgår af vejnettet, at åen har dannet en naturlig hindring, idet den kun har kunnet passeres på få steder. Ved åens nedre løb var forhindringerne større med den store, nu udtørrede Tastum sø mod øst og Flynder sø mod vest, og kun et stykke vej inden for udløbet i fjorden var det muligt at komme over åen. Allerede i forhistorisk tid er færdslen således gået over stedet, hvor Skive nu ligger, og det dengang udformede net for samfærdslen blev bevaret også i historisk tid.

Færdslen over åen var en vigtig forudsætning for byens opståen. Ikke alene Skive, men mange andre byer kan føre deres opståen tilbage til en broslagning eller overfart over en å. De fleste af østkystens købstæder er opstået på denne måde, Kolding, Vejle, Horsens, Århus og Randers er alle å-byer, og Skives nærmeste nabo mod vest, Holstebro, viser ligesom Vejle i selve navnet, at den hører til samme gruppe. Som det fremgår af bykortet i *Theatrum Daniæ*, samledes vejen fra Holstebro og vejen fra Salling lige vest for åen for samlet at fortsætte øst for strømmen mod Viborg. Skive blev således et knudepunkt, som alle fra Salling måtte forbi. Mellem de to hovedveje var et beskedent gadenet bredt ud over bakkeskråningen, og skønt brande i tidens løb har hærget den gamle bygelse, har de ikke kunnet ødelægge stadens grundplan, som stadig tegner sig tydeligt.

Det var ad den ene af disse veje, Johan Rantzau i 1534 drog frem efter at have skræmt bønderne fra Holstebro. Da han herfra kom til Skive, fik han at vide, at skipper Clement og hans folk lå i Viborg, hvortil han straks begav sig, men halvvejs fik underretning om, at fjenden

herfra var flygtet til Ålborg.¹⁴⁾ Johan Rantzaus march var eksempelløs hurtig, når man tager de dårlige veje i betragtning, og endnu langt ned mod nutiden var de ikke tillokkende. Laurids Engelstoft rejste 1805 gennem Jylland og beskriver dem på følgende måde. „Schive er en maadelig Flekke. Kirken ligger uden for Byen. Veien fra Schive til Viborg gaaer tildeels over store og uafseelige Heder, som fordum have været Mark, saa det er klart, at Jylland engang har været stærk befolket. Fra Schive til Viborg ere 4 Mile. Ørken vedvarer lige til Viborg Mark“.¹⁵⁾

Flere forudsætninger end åen må dog til for at skabe en købstad, hvor handlende og håndværkere kan finde beskæftigelse til opretholdelsen af livet, først og fremmest et opland, der afsatte sin produktion i købstaden og købte andre varer, det ikke selv fremstillede, men denne arbejdsdeling har åbenbart ikke været tilstrækkelig fremskredet før senere i middelalderen, og det mest sandsynlige tidspunkt for Skives fremvækst må være perioden omkring 1200–1250, da landet oplevede en materiel fremgang. På denne tid gik færdslen stadig efter de gamle vejlinier. Skive–Viborg vejen er udførlig omtalt af Hugo Matthiessen,¹⁶⁾ der dog har forglemt at gøre opmærksom på dens alder, men samler sig om rutens middelalderlige historie, til hvilken tid man må henføre navnet Korsbakke(rne), der gemmer mindet om den katholske skik at rejse kors på steder, hvor usædvanlige begivenheder har fundet sted, enten det var en udåd eller en lykkelig hændelse. På Korshøj syd for Vridsted har der ligeledes været rejst et kors med en pengeblok, hvori de rejsende kunne lægge en gave,¹⁷⁾ og endnu er et af disse kors bevaret, simpelt udformet i granit, ved indkørslen til Astrup mark i Salling.¹⁸⁾ Disse kors nævnes første gang af Saxo, der omtaler et ved Grønsund, der blev ødelagt af venderne,¹⁹⁾ og endnu i den tidlige lutherske tid blev

de holdt i ære. Vejen fra Salling til Skive og derfra til Holstebro og Karup nævnes i reformationstidens kampskrift Peder Smed og Adser Bonde:

... jeg boer i Tebbering by i Morss
 Jeg skal icke ede andet end vand oc brød
 Jeg skal icke komme i den nød
 før ieg kommer den reyse aff stet
 som ieg haffuer til Karup iet.

Således falder Adser Bondes ord i Skive, hvor han var standset.

Skal ieg offuer den lange bro
 kand ieg komme offuer met tørre sko.

Med denne bemærkning viser han, hvor vigtig Skive bro var for færdslen. Malende fortæller det lille skrift, hvorledes det senkatholske fromhedsliv befolkede vejene med andægtige. Pilgrimsveje i dette ords egentlige betydning har de ikke været, hvis man hermed forstår veje, der kun blev benyttet af de fromme vandrere, der blot fulgte de almindelige ruter, til hvis liv de gav et særpræget tilskud.²⁰⁾

De ældste danske købstæder voksede frem i vikingetiden, der bragte en forøget berøring med Vesteuropa og dermed en stærkere påvirkning fra denne del af udlandet. De nye købstæder var både selv et resultat af den fremmede indflydelse og var brændpunkterne, hvorigennem den blev spredt til alle steder i landet. I den del af Vestjylland, der strækker sig som et bredt bælte fra egnen omkring Viborg til Vesterhavet, kunne der allerede tidligt være brug for en markedsplads, og det er muligt, at der har været gjort forsøg på at grunde et bysamfund her. Syd for den gamle vej Holstebro-Viborg på grænsen mellem Mønsted og Daugbjerg sogne lå den smalle, nu udtørrede Rosborg sø, på hvis vestside der endnu er bevaret resterne af en vold med foranliggende grav i en længde af ca. 2,5 km. Det omsluttede areal måler ca. 85

ha. Flere steder er volden udjævnet eller sammensunket, og for at danne sig et billede af det oprindelige udseende må man forestille sig volden højere og forstærket med et pæleværk, således som udgravningerne af Dannevirkes voldsystem har vist det. Det er P. Severinsen, der har foreslået, at dette anlæg er rester af en bydannelse.²¹⁾ Halvkredsvolde som ved Rosborg sø er påvist for det ældste Viborg af H. H. Engqvist,²²⁾ og de seneste undersøgelser har gjort det sandsynligt, at også vikingernes Århus har været beskyttet mod landsiden af en lignende halvkredsvold. På Als er der i Brovold ved Augustenborg fjord fundet et mindre anlæg af lignende art, der dog muligvis er noget yngre,²³⁾ og endelig findes nede ved Slien den imponerende halvkredsvold om Hedeby, hvorom der er fremkommet en uoverskuelig litteratur. Fra Sverige kendes volde af denne type fra Birka og fra Visby på Gotland. Alle steder er halvkredsvolden, med eller uden en borg til yderligere beskyttelse, åben mod vandet og som regel med en grav foran et kendetegn på, at man her har at gøre med et gammelt byanlæg. Det er derfor vanskeligt at afvise formodningen om, at volden ved Rosborg sø kan indordnes i denne række af fortidsminder. Langt mindre sandsynligt forekommer det, at der her skulle have været en hedensk helligdom, et vi, som man har antaget.²⁴⁾ Oplysningerne om dette fortidsminde er mere end magre. Der er fundet 3 stammebåde, knubskibe som de kaldes på jysk, men denne type af fartøjer har været brugt lige fra stenalderen til ned i forrige århundrede, så de giver intet bidrag til dateringen. Da alle kilder mangler, bliver også sikkerheden, hvormed man kan udtale sig, tilsvarende ringe, men hvis man godkender Rosborgs vold som sporet af et kortvarigt byanlæg, bliver det forståeligt, hvorfor Skive fremtræder så sent. Rosborg har udøvet byens funktion som egnens markedsplads, og først da den var forsvundet, opstod der betingelser for, at

Skive kunne vokse frem. Rosborg nævnes ikke i vore skrevne kilder, og om dens forsvinden kan der kun gættes. Det er muligt, at stedets forbindelse med havet var for dårlig, Viborg har måske ligget for tæt mod den unge markedsplads, eller egnen kunne endnu ikke give grundlag for dens trivsel. En eller vel snarere flere af disse årsager har gjort bebyggelsen inden for halvkredsvolden til en kortvarig episode i egnens historie, og derved forklares det, at der ikke meldes om fund til belysning af stedets historie.

Således fik Skive mulighed for at vokse frem i en passende afstand fra Viborg. Stedet omtales første gang i Kong Valdemars Jordebog, hvis hovedstykke fra 1231 taler om *Skhiuægarthæ*, Skivegård, som fejlagtigt anføres under Salling Nørre herred i stedet for under Hindborg herred. Senere bliver navnet ændret til *Skivehus* (i lighed med Koldinghus, Riberhus, Ålborghus o. a.), men denne skiften af efterleddet er vist kun fremkommet gennem moden og hentyder ikke til en forbedring af bygningen til en virkelig fæstning. Slottet har aldrig været af nogen militær betydning, og nogen krigerisk dåd er ikke knyttet til dets navn. Dets værdi må søges på andre områder. Det er den største kongelige besiddelse i det udstrakte Salling syssel, og Svend Aakjær anslår dets tilliggende til 480 tdr. land med en landgilde på 160 tdr. hartkorn.²⁵⁾ På Skivegård har en kongelig ombudsmand haft sæde, og som hans forgænger har der måske været en jarl, hvorom stednavnet Jelshøj i det nærliggende Resen er et afbleget minde. Samme ombudsmand har sørget for, at kongen fik de ham tilkommende indtægter af åen. Johs. Steenstrup har påvist, at de større åer i Jylland var kongelig ejendom,²⁶⁾ men for Skive å er det unødvendigt at fremlægge nogen særskilt dokumentation, da der blandt krongodset, der 15/7 1327 blev tildømt Erik Valdemarsøn også nævnes „tredie parten aff Skiffue oc aæn“.²⁷⁾ Kongens ejendoms-

ret til åen kunne udnyttes ved anlæg af vandmøller, fiskegårde og andre rentable foretagender, der kunne sælges eller bortfæstes.

Det gamle Skivehus lå nede ved åen, hvor færdselsvejen fra Viborg langs Limfjordens sydbred krydser den. Det skulle holde et sikkert fornødent opsyn med det vigtige overgangssted, mens fjorden ikke synes at have haft nogen betydning for den kongelige gård og vel var adskilt fra den af udstrakte enge og andre ufarbare arealer. På det stigende terræn vest for åen har der samlet sig en bebyggelse ved vejen, hvis indbyggere i utrygge tider stolede på beskyttelsen fra kongens embedsmand og udnyttede muligheden for handel og håndværk, suppleret med lidt landbrug. For kongen kunne fremkomsten af denne bebyggelse kun være ønskelig. Beboerne levede på hans grund og skaffede ham indtægter ved afgifter af jorden og betaling for den beskyttelse, han ydede deres torv og marked. Således opstod Skive. Den nævnes også i listen over kongelevet i Kong Valdemars Jordebog og har måske allerede på denne tid været et birk, der retsligt var udskilt fra herredet.

Alt dette hviler alene på tilbageslutninger fra en senere tid, men ca. 100 år efter byens opståen fik den sit ældste, nu kendte privilegium, udstedt af Valdemar den III 15/8 1326 i Nyborg. I diplomet tager kongen indbyggerne under sit værn og forsvar og giver dem toldfrihed over hele riget undtagen på det vigtige marked i Skåne, men denne nåde kan dog ikke opfattes som en særlig gunstbevisning, da næsten enhver købstad ejede den samme rettighed. Af større betydning har det måske været, at byens gamle ret, dens friheder og benådningsbreve blev anerkendt. Det fremgår heraf, at der er gået andre privilegier forud, og af udtrykket ret (*iura*) kan det ses, at indbyggerne har levet under en særskilt købstadret, hvilken vides desværre ikke.²⁸⁾

Hvis der af de følgende konger er udstedt lignende privilegier, er de nu forsvundet, men 22/1 1443 gav Christopher af Bayern et nyt frihedsbrev, der er en nøje gengivelse af forgængerens, bortset fra ændringerne, tiden havde medført, og det blev igen stadfæstet af kong Hans 16/2 1503.²⁹⁾ Også Frederik den I stadfæstede Skives privilegier med den tilføjelse, at borgerne måtte have en fri torvedag hver fredag, og at ingen fremmed købmand måtte drive i en afstand af 2 mil. Et forbud mod, at fremmede handelsfolk drog ud på landet for at handle, kendes allerede 1353 fra Malmö og blev efterhånden en almindelig retsregel til støtte for byernes egne købmænd, og det lyder ret utroligt, at man først under Frederik den I har stiftet bekendtskab med denne ordning i Skive, ligesom man sikkert også før 1530 har haft en fast torvedag. I det samme privilegium fra 1530 blev det fastsat, at bordag (indbyrdes slagsmål) mellem borgerne eller deres svende skulle straffes med en bøde af 3 mk. til kongen og 3 mk. til byen, mens udenbys folk skulle udrede 40 mk. til de samme autoriteter for denne forstyrrelse af ordenen.³⁰⁾ Som det vil ses, har der i Danske Atlas' referat af det sidste indsneget sig en lille fejl. Fra tiden før reformationen kendes der ikke andre privilegier. Resens Atlas anfører ganske vist endnu en gunstbevisning fra Frederik den I 1530, men det drejer sig her om den almindelige ordinans, givet i København torsdagen efter Knud konges dag (14/7), der falder uden for rækken af særskilte diplomer til Skive.³¹⁾ Det er med rette, at Danske Atlas ikke har anført det i sin opregning af byens rettigheder.

Det er usikkert, hvor megen forbindelse der har været mellem Skive og Erik Valdemarsøn, Erik Plovpenning's dattersøn, og om prinsen virkelig kom i besiddelse af trediedelen af Skive, da kongen allerede 24/8 1328 forlenede den afdøde Ludvig Albrektsøns børn med Skive samt Hierumherrit eller Heeborrherrret.³²⁾ Navnet på

den sidste lokalitet er forskrevet. Det kan ikke være det vestjyske Hjerm herred, og rimeligere er det at antage, at talen er om Hindborg herred. I et andet diplom året efter nævnes „den gaard Vinderiis, det ampt Hereborgherret i Judland“. ³³⁾ Det er sandsynligt, at gården er en forgænger for landsbyen Vinde i Skive landsogn, der nævnes 1525.

Det er Skives historie uvedkommende, hvor meget gods der i tidens løb hørte til Skivehus, og det har større betydning at se, hvor stort det middelalderlige Skive var. Slottets nære beliggenhed har utvivlsomt været til skade for byen, fordi dens marker derved kun kunne blive små, og for en middelalderlig by af Skives størrelse har udbyttet af landbruget sikkert udgjort et ganske nødvendigt tilskud til indtægterne, de købstadsmæssige erhverv indbragte. Svend Aakjær anslår indbyggerantallet i 1560 til 263, men det er kun et skøn, som hviler på usikre beregninger.

Danske Atlas anfører, at der fra middelalderen kendes to kongebreve fra Skive. De er begge rettertingsbreve, og da de blev udstedt i kongens navn, uden at det var nødvendigt, at han var til stede, er det ikke givet, at de fortæller om herskerens besøg. Intet af dem berører byens historie, og de to årstal 1367 og 1406 kan udgå af byens historie. ³⁴⁾

Ved middelalderens udgang i ødelæggende borgerkrige har det været vanskeligt for Skive at klare sig, og det var derfor af værdi, at Christian den III 1546 skænkede byen Brårup. ³⁵⁾ Ifølge et tingsvidne fra 1462 hørte landsbyen under Skive sogn. ³⁶⁾ Kongebrevet bestemte, at landsbyen skulle nedlægges og fremtidig bruges af byens borgere med undtagelse af en eng i Brårup kær, der som tidligere skulle høre under Skivehus mod en afgift af $\frac{1}{2}$ td. smør til kirken, ligesom borgerne for deres jorder skulle udrede afgifterne, beboerne af Brårup hidtil havde

ydet. Hele arealet, Skive nu kom i besiddelse af, synes også engang tidligere at have hørt til staden, idet det kaldes „Kiøbinge Mark“, hvormed der formentlig er antydet et ejerforhold, der senere er blevet opløst.

Den nordiske syvårskrig betød for Skive som for hele landet, at skattetrykket steg, men ved et kongebrev af 3/8 1567 fik byen tilladelse til at indhegne sin forte og udnytte den bedst muligt. Borgerne har næppe modtaget gaven i den ånd, hvori den var givet, da et åbent brev af 25/11 1578 forbød salg af byens jorder og ejendomme til udenbys folk. Det var ikke hensigten, at gaven skulle hjælpe på en øjeblikkelig nød, men at den skulle være en støtte for fremtidens udvikling. 14/3 1581 fik borgerne ret til at indhegne deres forte, skønt den lå sammen med slottets. Det synes at have medført, at dele af fortens overgik til privat ejendom, så et missiv til lensmanden Henrik Below 20/8 1587 måtte indskærpe, at disse arealer ikke inddroges til dyrkning og solgtes til udenbys folk. Disse grunde skulle igen udlægges til fællede. I et nyt missiv af 16/6 1589 tillod formynderregeringen, at fortens blev delt ligeligt mellem indbyggerne „saa thend fattige bekomme saa vel sin ahndel ther udi som then rige“.37)

Borgerlige erhverv

En by består af sine borgere. Af deres antal og foretagsomhed, deres velstand og flid afhænger dens fremgang eller stilstand, og da Danske Atlas udkom, var Skive så langt nede, som den ikke tidligere havde været, og nærmest at betragte som en agerdyrkende landsby med lidt håndværk og handel, og bemærkningen om, at byen mere var i aftagende end i fremvækst, var desværre en nøgtern bedømmelse af virkeligheden. Det var ikke uden grund, at man i det 16. århundrede kæmpede energisk for at udnytte markjorderne efter eget skøn.

De 16 købmænd, der nævnes i beskrivelsen, har kun haft en beskedent omsætning, da Ålborg ejede handelsvældet over Limfjorden, så de 5 skibe har sikkert været nok til stedets eget behov. Det er meget karakteristisk, at toldstedet lå i Ålborg, idet den eneste adgang til Limfjorden dengang var gennem Langerak, og først 1825 opstod Agger-kanalen. Det må ligeledes erindres, at man var spærret inde af de lavvandede grunde ved Løgstør, der først 1861 blev omgået ved åbningen af den såkaldte Frederik den VII's kanal. Den er nu lukket.

Listen over håndværkerne passer med sit ubetydelige antal med opgivelserne fra 1735, og 1769 ved den første danske folketælling havde Skive kun 435 indbyggere. Som et andet vidnesbyrd om byens daværende ubetydelighed kan det anføres, at den aldrig har haft et håndværkerlav. Ville en mester i byen følge zünftens regler, måtte han lade sig indskrive i lavet for sit fag i en anden by, og det var en nødvendighed, hvis han ville beskæftige zünftige svende, der ellers gik hans værksted forbi, men der har næppe været brug for mange af dem, da mesteren i reglen kunne klare arbejdet alene, eventuelt med en dreng til hjælp. De 37 håndværkere, Danske Atlas anfører på sin liste, adskiller sig i antal og deling efter fag ikke fra forholdene på andre steder af lignende størrelse. Som altid var skomagerne og skræderne de talrigste og så mange, at de havde kunnet danne et lav, hvis de havde ønsket det og fået tilladelsen. Den enlige parykmager minder om, at listen er fra det 18. århundrede, og det samme gælder for kobbersmeden, til hvis arbejde fremstilling af pander til kornbrændevin også hørte. Det har sikkert ikke været det mindst vigtige produkt, da mange med eller mod loven udnyttede deres korn på denne måde.

Fordum havde Skive en virksomhed, der gjorde byen kendt videnom. Det var fremstillingen af gryder, der var ophørt på den tid, da Danske Atlas udkom. Den første

omtale af dem foreligger i Resens Atlas fra ca. 1670, hvori det meddeles, at de var sortbrændte jydepotter. Derefter har Holger Jacobæus nævnt pottemageriet i sin opregning af købstæderne med en kort karakterisering af dem,³⁸⁾ og senere er de omtalt flere steder. Alt tyder på, at det er den hærgende brand 1715, der har ødelagt erhvervet, selv om det på denne tid måske allerede havde været i nedgang.³⁹⁾ Hvis der under Frederik den IV's regering havde været et grundlag for en videreførelse af den gamle produktion, har en brand ikke kunnet standse den, hvor ødelæggende den ellers var, men fremstillingen af sorte potter i Gammelstrup og Borris sogne, der nævnes i Danske Atlas,⁴⁰⁾ har muligvis allerede før branden påført tilvirkningen i Skive så stor konkurrence, at der kun skulle et lille uheld til for helt at standse arbejdet.

Efterfølgende tabel viser antallet af håndværkere i det 18. århundrede.⁴¹⁾

	1735	1768
Barberer	0	1
Bødkere	1	0
Farvere	0	1
Feldberedere	3	3
Grovsmede	3	1
Guldsmede	1	1
Handskemagere	2	0
Hattemagere	0	2
Kobbersmede	0	1
Murermestre	2	1
Parykmagere	0	1
Rebslagere	1	0
Sadelmagere	1	1
Skomagere	9	11
Skrædere	5	7
Snedkere	3	4
Tømrere	0	1 og 1 skibstømrer

Vævere	1	0
<i>I alt</i>	32	37

1539 nævnes i et bytingsvidne Michel swdher (skomager) og Rasmus tymrer, to af de ældste håndværkernavne i byen.⁴²⁾

Det har ligeledes værdi at se, hvilke fag der ikke er omtalt i Danske Atlas. Særlig påfaldende er det, at hverken bager eller slagter nævnes i listen, thi selv om de mere velstående husholdninger let kunne forsyne sig med brød og kød, har de fattige været henvist til at købe de nødvendige fødemidler. Muligvis må fraværelsen af disse fag forklares som en uagtsomhed, men det virker så meget mere påfaldende, som der nævnes 3 fiskere, der i en by af Skives daværende størrelse næppe har kunnet finde deres næring alene i byen, men også har solgt af deres fangst ude på landet. Heller ikke feldberederne har arbejdet udelukkende for borgerne. Deres produktion var de semsgarvede skind (vaskeskind) og alungarvede huder og havde sin baggrund i tidens brug af skindklæder. Skomagerne har endnu på denne tid selv barkgarvet skindene, de brugte i deres håndværk. Selv om listen muligt har udeladt enkelte, er den alligevel et tydeligt bevis for, hvor fattige forholdene var i byen på denne tid. Endog et så nødvendigt fag som urmageriet er ikke repræsenteret, skønt der ude på Kærgårdsholm boede en dygtig mester, Jens Villadsen Bundgård, der senere flyttede til Hammel i Østjylland, hvor han døde ca. 1782. Han havde tidligere boet i Viborg. På Kærgårdsholm udførte han 1768 tårnuret til Sct. Clemens' kirke i Nykøbing M. (nu i byens museum).⁴³⁾ Også kandestøberen mangler, skønt tintøj dengang hørte til ethvert veldækket bord. Hverken glarmestre eller bogbindere nævnes mellem håndværkerne. Man har kun kunnet få de mest nødvendige ting udført, men sandsynligvis har de anførte håndværkere fusket i andre fag, idet erhvervsbetegnelsen har dækket over et

større område end i de mere betydelige byer, hvor fagdelingen lettere kunne gennemføres.

Kirke og skole

I middelalderen har det kirkelige liv udelukkende været samlet om kirken. Skive har som alle andre byer i Vestjylland undtagen Ribe ikke haft noget kloster for franciskanerne eller dominicanerne. Det skyldes muligvis, at landsdelens udvikling allerede var stagneret, da tiggermunkene vandt deres popularitet.

Efter de mange brande er den gamle kirke nu den ældste bygning i byen. Den er rejst i romansk tid, hvorefter de vekslende generationer har ombygget og udsmykket den efter de skiftende tiders smag og kræfter. Særlig kendt er kirken for sine særprægede kalkmalerier fra 1522, der blev opdaget 1887 og med sine mange billeder af hjemlige helgener fortæller om den kraftige opblussen af det senkatholske fromhedsliv, der er en af forudsætningerne for den reformation, som blev gennemført i de følgende 15 år.⁴⁴⁾ Kirken nævnes første gang 12/3 1304, da Cecilie Nielsdatter, enke efter marsken Johannes Kalf, skænkede den 3 mk. penge.⁴⁵⁾ Både testatrix og hendes mand hørte til rigets fornemste slægter, men var særlig knyttet til Østdanmark, og det vides ikke, hvorfor netop Skive kirke sammen med nogle andre jyske blev betænkt af hende. Det var dog kun et forholdsvis ringe beløb, hendes testamente gav til Skive. Langt større gaver blev overladt til forskellige institutioner i Lund, og hun nævnes med god grund i gavebøgerne fra erkesædets domkapitel. Hun døde først 28/7 1318.⁴⁶⁾

I hendes testamente kaldes kirken *ecclesia sancti Petri* (sct. Peters kirke), men dette strider tilsyneladende mod oplysningerne i Resens Atlas, hvor den bærer navnet Vor Frue kirke på det kobberstukne prospekt, der ledsager

omtalen af byen. Danske Atlas har dog med rette betonet, at den ældste betegnelse må foretrækkes. Cecilie Nielsdatters testamente er bevaret i original, så det kan ikke formodes, at en skødesløs afskrivning har ændret den oprindelige form, og som en ældre og samtidig kilde må det nyde større tiltro end det meget yngre Resens Atlas, der ikke udmærker sig ved nøjagtighed i detaljer af denne art. Man har prøvet på at løse vanskelighederne på en anden måde, idet man lader den nuværende gamle kirke bevare navnet Vor Frue kirke som en ægte overlevering fra middelalderen, mens en sct. Petri kirke skal have ligget nede i byen og uvist hvornår være forsvundet. Denne forklaring bliver imidlertid meget usandsynlig, da den formodede sct. Petri kirke kun er omtalt i testamentet fra 1304. Fremdeles meddeler et tingsvidne fra Skive byting 17/10 1539, at sognepræsten i Skive Mads Daugbjerg havde boet i Resen lige til denne tid, og at der kun havde været en kapellan i købstaden.⁴⁷⁾ Denne ordning er blevet tilsløret, fordi præstegården i Resen lige efter reformationen blev lagt under Hald, og ved et åbent brev, dateret Viborg 10/6 1542, fik Mads Daugbjerg som erstatning kongetienden af Skive. Denne lønningsmåde blev atter fastslået ved missiv af 16/9 1684.⁴⁸⁾

Alt dette peger hen på, at Skive sogn er blevet udskilt fra Resen sogn, der har beholdt sognepræsten for begge kirker, af hvilke Skives som den yngste måtte nøjes med en underordnet præst. Hvis Skive således lige til reformationen har udgjort den underordnede og yngre del af sognet, er tilstedeværelsen af endnu en kirke i byen ikke ret sandsynlig, og byen har heller ikke været så stor, at der måtte to kirker til at betjene den. Tanken om en selvstændig sct. Peters kirke støttes på fund af murrester⁴⁹⁾ og anføres i sidste udgave af J. P. Trap: Danmark (1962), der dog ikke er mere sikker i sin sag, end at den i sin beskrivelse af den gamle kirke også nævner, at den har

skiftet navn fra sct. Peters til Vor Frues. Foreløbig står man sikrest ved at fastholde løsningen, Danske Atlas har fremsat.

Kronen havde patronatsret til Resen sogn og dermed også til Skive kirke, hvortil Jacob Mouridsen 1514 fik præsentation, men 1515 blev kirken henlagt til sct. Nicolai alter i Viborg domkirke. Det var stiftet af landsdommer Niels Clementsen. Altrets vikar skulle residere i Viborg, men sørge for, at gudstjenesten i Skive blev opretholdt. Da reformationsbevægelsen i Viborg 1529 blev så stærk, at det ikke længere var tilrådeligt for tilhængerne af den gamle tro at forblive i byen, tog altrets vikar Oluf Libbert sin tjeneste som sognepræst i Resen og Skive op, vendte tilbage og krævede sin præstegård i Resen, der var kommet ind under biskop Jørgen Friis, der blev dømt til at udlevere den, efter at der var lagt sag an imod ham af sognepræsten, som dog ikke synes at være kommet i besiddelse af sin embedsgård, da den som allerede nævnt blev lagt ind under Hald slot som hjemfaldet bispegods ved nyordningen efter reformationen.

Alle disse begivenheder er betegnende for årene, hvori de foregår, som vidnesbyrd om krisen, den gamle kirke var endt i, samlet om bispens begærlighed efter jord og sognepræstens lange fravær fra sin menighed, hvortil han først vendte tilbage, da forholdene i Viborg blev ham for brogede. Oluf Libbert synes lige efter reformationen at være blevet efterfulgt af Mads Daugbjerg og blev senere præst i Thisted.⁵⁰⁾

Da Danske Atlas blev udgivet, var Resen anneks til Skive.

Oplysningerne om indførelsen af reformationen i Skive er i øvrigt magre, men byen synes at have været forskånet for større kampe, selv om måske Oluf Libberts bortrejse kunne tyde på, at han endnu 1536 var tilhænger af

den gamle kirke. Man kan ikke ud fra det træk, at handlingen i Peder Smed og Adser Bonde delvis udspilles i Skive, gå ud fra, at byen var præget af reformationens røre, men egnen har utvivlsomt på denne tid været fyldt af spænding, da der i Salling trivedes en evangelisk bevægelse, mens de mange klostre rundt om byen og valfartsstedet Karup dannede lige så mange støttepunkter for den gamle tro. Det er denne modsætning, der giver baggrunden for lokaliseringen af Peder Smed og Adser Bonde til denne egn.

Der er endnu bevaret et minde fra tiden før reformationen. Det er den gamle kirkeklokke, støbt af den velkendte Peder Hansen fra Flensborg vist 1511. Ifølge dens indskrift var sognepræsten på denne tid Johannes Petri (Jens Pedersen). Klokken selv bærer navnet Anna og er således opkaldt efter jomfru Marias moder.⁵¹⁾

Til oplysningerne i Danske Atlas om personerne, der nævnes under beskrivelsen af kirken, skal der føjes enkelte bemærkninger. Jacob Høeg var lensmand på Skivehus 1596–1602. Under ham blev Skarpenbergs gods i Salling og Fjends herred lagt under slottet. Familien udgjorde en gren af slægten Banner. Jacob Høeg døde 1610. 1577 var han blevet gift med Lisbet Maltedatter Sehested, f. ca. 1550, død på Skivehus 1600. 1604 indgik han et nyt ægteskab med Maren Ejlersdatter Bryske (1583–1610). Sophie Below var datter af Henrik Below til Spøtrup og blev født på den fædrene gård 1590. Hun døde 1641 på Boltinggård og blev 1606 gift med Christen Thott (1568–1617). Ritmester Chr. Lautrup købte 1753 slægten Krabbes gamle gård Østergård i Salling, men døde allerede det følgende år. Han var gift med Birgitte Blichfeld, der 1758 solgte gården.

Sognepræsten Laurids Olsen Breth blev født 1638 og kom til Skive 1680. Hans efterfølger var den bekendte

Christen Lassen Tychonius, der 1727 fik et større virkefelt ved Viborg domkirke.

Den gamle latinske skole har kun haft en levetid på ca. 200 år. Den er sikkert blevet oprettet kort efter reformationen, og 7/2 1545 blev kongetienden af Oddense sogn henlagt til skolemesterens løn.⁵²⁾ Det var vanskeligt at skaffe et økonomisk grundlag for skolens eksistens, og her som andre steder måtte disciplene fungere som degne (løbedegne) i omegnens kirker, hvorved de både fik lidt fortjeneste og blev fortrolige med deres kommende gerning. Allerede 1548 omtales en løbedegn fra Skive, idet en dom af 22/6 af Viborg kapitel gav degnetjenesten i Håsum og Ramsing sogne til Christiern Mattiszen, der var indsat af rektoren i Skive Niels Mogenszen, mens beboerne havde valgt den ulærde Per Bunde i Wellumgård.⁵³⁾ 5/11 bekræftede en dom ved Hindborg herredsting kapitlets afgørelse.⁵⁴⁾ 1555 gentog sagen sig i Hjerck og Harre sogne.⁵⁵⁾ Man kan let forstå, at bønderne foretrak en degn, der boede hos dem, frem for en discipel fra skolen, der sikkert ikke har ofret sin tjeneste mere tid end den allernødvendigste, men deres modstand var forgæves.

1559 indtraf en sag af sjælden karakter. Eleven Poul Andersen havde i et slagsmål såret en anden ved navn Knud Abrahamsen, og der blev gjort indsigelse mod sagens behandling ved bytinget, idet Poul Andersen forlangte, at dommen skulle afsiges af rektoren Søren Brun, provsten og bispen. Få dage efter blev rektoren stævnet for domkapitlet i Viborg. 15/6 dømte det, at rektoren skulle have sit embede forbrudt, fordi han ikke havde hævdet disciplens frihed for de borgerlige love, da han hørte under Frederik Barbarossas lov om skolepersoner fra 1158, og en landstingsdom samme år stadfæstede denne eksklusive stilling af skoledrengene.⁵⁶⁾ Hvad der i denne sag har betydning, er anvendelsen af retsregler fra et fremmed land, uden at de nogensinde var blevet

anerkendt som gældende ret i Danmark. Det var en selvfølge, at danske skulle dømmes efter den hjemlige ret, der i alt væsentligt holdt sig fri for påvirkning sydfra, og det er gådefuldt, hvorfor skolen i Skive er kommet ind under en anden regel og fået den anerkendt. Det kan kun blive en gætning, at man ville fri Poul Andersen for en alt for hård straf, skønt tiden ellers ikke kendte til nogen blødsødenhed over for de skolesøgende, som det tydeligt ses af tidens skoleordninger. Tilfældet er enestående og muligvis begrundet i, at der ikke i den hjemlige ret fandtes bestemmelser, der kunne anvendes på den foreliggende sag.⁵⁷⁾

Aktstykkerne kaster også nogle strejflys over det daglige liv i skolen. Den tog sine elever fra det første trin og begyndte med abc for over Donat at nå til Terents og colloquia Erasmi, men det er vel tvivlsomt, om den kunne nå meget længere. De tre sidste bøger nævnes som obligatoriske i kirkeordinansen 1537, men den opregner også andre, som åbenbart ikke har været i brug i Skive. Man var langt fra det ideal, Melanchton havde opstillet, fordi latinskolen i Skive hverken havde penge eller lærerkræfter, ligesom byen vel heller ikke dannede et milieu til at inspirere en højere undervisning.⁵⁸⁾

Det har derfor næppe været noget tab, at latinskolen blev nedlagt ved reformen 1739, der samlede undervisningen ved færre skoler, men forhøjede kravene. Fra latinskolens senere historie kan det nævnes, at den blev meget forsømt både af provst Tychonius og rektor Bertram Vinde. Den første lader til at have været uefterrettelig i skolens økonomi, og den sidste synes at have været lige så dårligt udrustet med pædagogiske evner som med viden. Skolen var til sidst ganske ubetydelig og havde 1726 kun 1 elev i begge klasser og få år efter kun 5. Christian den VI's reform har været ganske nødvendig.⁵⁹⁾

I det foregående er det omtalt, at Skive kirkeligt synes

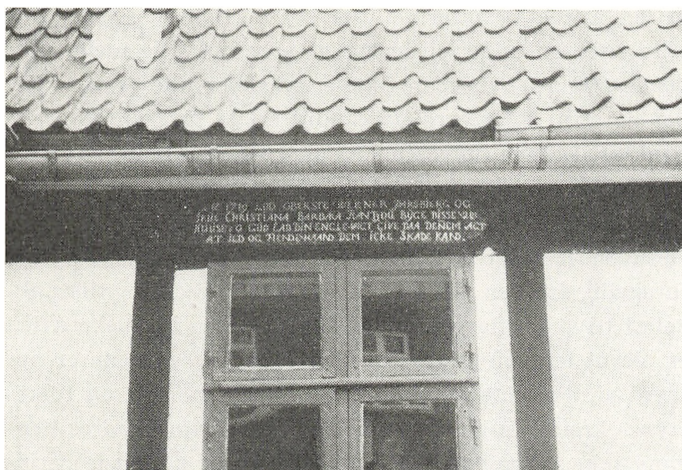
at have hørt under Resen sogn i den ældste tid. Også retsligt ser det ud til, at de to områder har dannet en enhed. Skive by som selvstændig jurisdiktion nævnes først sent, men det må forudsættes, at den er gammel, da det var nødvendigt for en købstad at have sit eget byting og en byret. Da Skive sammen med Skivehus og Salling 1407 blev pantsat til Johan Skarpenberg, tales om „thet birk i Skywæ“.⁶⁰) Det menes, at byen endnu på denne tid hørte sammen med Resen sogn, og at den først opnåede selvstændighed ved oprettelsen af Resen birk til Krabbesholm 1560, men der er adskillig uklarhed i denne udvikling, og sagen foreligger langt fra tilstrækkelig be-lyst.⁶¹)

Skivehus og Krabbesholm

Først efter enevældens indførelse blev Skivehus len opløst, idet hovedgården med tilliggende gods blev overdraget Ove Gjeddes arvinger, som det berettes i Danske Atlas, og dermed forsvandt denne reminiscens fra mid-delalderen, hvormed al myndighed og administration på egnen var samlet i en enkelts hånd. Skivehus gik i privat eje fra den ene slægt til den anden, men af besidderne indtil Erik Pontoppidans tid er der her kun grund til at fremhæve Verner Parsberg, fordi han her har efterladt en endnu bevaret indskrift. Med opløste forkortelser ly-der den således:

Anno 1719 lod oberste Werner Parsbiere og frue Christiana Barbara Rantzou bygge disse 2de huuse, o Gud, lad din engle-vagt give paa dennem agt at ild og fiende-haand dem icke skade kand.

Den sidste del af indskriften er formet i et fireliniet vers. Verner Parsberg (1647–1719) købte 1693 Skivehus. Hans anden hustru, der også omtales i indskriften, levede 1683–1747, og deres søn Johan Parsberg døde 1730 som slægtens sidste mand i Danmark.

Indskrift på Gl. Skivehus, sidebygningen.

Om størrelsen af Skivehus ved godsets overgang til privat ejendom får man en forestilling gennem skødet. I hartkorn omfattede det dengang i alt 1089 tdr. 3½ skp., deraf i Skivehus len 845 tdr. 1 fdk. 2 alb.,⁶²⁾ så godsets størrelse er blevet meget formindsket i tiden mellem enevældens indførelse og Christian den VII's dage. Da Verner Rosenkrantz fik både Skivehus og Krabbesholm i sit eje, søgte han at få Resen birk udvidet til også at omfatte Skivehus, men det blev afslået, og birket blev nedlagt 1821. Den foreslåede ordning havde sikkert heller ikke været til gavn for Skive.

Beskrivelsen af Krabbesholm er kun medtaget her, fordi gården senere kom under Skive. I det 18. århundrede var der ikke nogen berøring mellem dette gods og byen.

* * *

Når man vil sammenligne, hvad Danske Atlas skriver om Skive, med det stof, nutiden har samlet, som det er forsøgt i det foregående med enkelte eksempler, så meget en tidsskriftartikel tillader det, er det ikke fremdragelsen

af det nye kildemateriale, der først falder i øjnene. Det ville være en undervurdering af arbejdet i de mellemliggende 200 år, hvis man ikke anerkender alle fremskridt, der er sket. Af større betydning er de forskellige synspunkter. De nye oplysninger har også fremtvunget en ny vurdering, men derover må det ikke glemmes, at skildringen hæver sig langt over, hvad der tidligere var ydet. Desuden må det erindres, at Skive dengang var vidt forskellig fra den nuværende by, og alene det er tilstrækkeligt til at forklare, hvorfor hovedvægten i Danske Atlas er blevet lagt på andre områder end dem, nutiden er optaget af. Nu ville en skildring af erhvervslivet og folkestyret kræve langt større plads. Det sidste kendtes dengang ikke, og det første arbejdede under så hårde betingelser, at dets udbytte kun var ringe.

Skildringen i Danske Atlas skal imidlertid ikke måles efter kravene, nutiden stiller. Tager man hensyn til samtidens forhold, er beskrivelsen god, og man vil også i fremtiden vende tilbage til den, så snart det gælder om at vide, hvorledes man så på Skive i det 18. århundrede, og hvad man dengang kendte til dens fortid. Her som andre steder må enhver tid måles med sin egen alen, og selv om man kan rette den indvending mod beskrivelsen, at den giver et alt for lyst billede af tilstanden i den lille by i dens forfaldsperiode, vil man let ud fra dens ord kunne danne sig en forestilling om de vilkår, indbyggerne dengang var underkastet, uden at falde for fristelsen til at fremhæve, hvor langt man nu er nået.

NOTER

Almindelige håndbøger og opslagsværker er ikke anført.

- 1) Peder Hansen Resen: Atlas Danicus VI, B: Viborg Bispedømme. I dansk Oversættelse ved Chr. Behrend udgivet af Gunnar Knudsen. Kbh. 1934. Skive omtales s. 80–83.
- 2) Her citeret efter udgaven 1784.
- 3) Skivebogen VIII, 1918, s. 146–150.

- 4) Niels P. Bjerregaard: Af Skives Historie. Skivebogen XXXIX, 1947, s. 29–30.
- 5) Evald Tang Kristensen: Danske sagn III, 1895, nr. 747 og 751, s. 145.
- 6) Viborg Amts Stednavne. Udgivet af Stednavneudvalget. Kbh. 1948, s. 10–11.
- 7) Poul Bredo Grandjean: Danske Købstæders Segl indtil 1660. Kbh. 1937, s. 40 og tavle 17.
- 8) Randers Amtsavis 23/8 1841.
- 9) Jeppe Aakjær: Fra min Bitte-Tid. 1928, s. 202–203.
- 10) Jyllands-Posten, 31/7 1967, s. 7.
- 11) Skivebogen XVI, 1924, s. 153, og 1918, s. 120.
- 12) Vej og Bygd i Sten- og Bronzealderen. Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1904, s. 1–64.
- 13) N. Overgaard: Vestjyllands Oldtidsbebyggelse. Jy. Saml. 5, I, 1932–34, 1–99.
- 14) C. Paludan-Müller: De første Konger af den Oldenborgske Slægt. 1874, s. 587.
- 15) Laurids Engelstofts Rejseiagttagelser i Jylland i Aaret 1805. Jy. Saml. 3, VI, s. 55–56.
- 16) Viborg-Veje. 1933, s. 129 ff.
- 17) Jeppe Aakjær: Fjends Herred. Skivebogen 1918, s. 123. Danske Atlas IV, s. 672.
- 18) H. C. Strandgaard: Beskrivelse over Salling. Jy. Saml. 1, V, s. 278. Samme sted omtales også en Korshøj i Thise sogn.
- 19) Saxonis Gesta Danorum, ed. J. Olrik og H. Ræder I. 1931, s. 493.
- 20) Peder Smed og Adser Bonde. Ved Svend Mogensen. Facsimile-udgave 1936.
- 21) Viborg Domkirke med Stad og Stift i 800 Aar. 1932, s. 11.
- 22) Viborg Købstads Historie IV, 1941, s. 3–4.
- 23) J. Raben: Udgravningerne i Vikingebyen Brovold 1931–32. (Fra Als og Sundeved VII).
- 24) N. P. J. Munk: Gården Rosborg og dens Beboere. Skivebogen 1965, s. 101–109.
Ifølge Evald Tang Kristensen: Danske sagn IV, 1896, p. 34, har der været en bro over Rosborg sø, og samme sted, p. 55, oplyses det, at volden skal bære navnet Dronning Margrethes Grob. Intet af dette er historisk og kan kun opfattes som minder om ældre forsøg fra folkelig side på at forklare det mærkelige fortidsminde.
- 25) Kong Valdemars Jordebog ved Svend Aakjær I–III, 1926–1943, passim.
- 26) Studier over Kong Valdemars Jordebog, 1874, s. 344–346.
- 27) Dipl. Dan. 2, IX, 1946, s. 379, nr. 421.
- 28) Erik Kroman: Danmarks gamle købstadslovgivning II, Nørrejylland. 1952, s. 255.
- 29) Samme sted, s. 255–257.
- 30) Kr. Erslev og W. Møllerup: Kong Frederik den Førstes danske Registranter. 1879, s. 261.

- 31) I. L. A. Kolderup-Rosenvinge: Samling af gamle danske Love IV, 1824, s. 141–144.
- 32) Dipl. Dan. 2, X, 1948, nr. 45, s. 59.
- 33) Samme sted, nr. 166, s. 169.
- 34) Rep. nr. 2821 og 4818.
- 35) Kr. Erslev og W. Møllerup: Danske Kancelliregistranter 1535–1550, 1881–82, s. 283–284.
- 36) De ældste danske Archivregistraturer II. 1860, s. 226.
- 37) For alle disse data se Kancelliets Brevbøger og Gustav Bang og Nina Ellinger: Skive Bymark. Jy. Saml. 2, III, s. 357–359.
- 38) Holger Jacobæus' Rejsebog v. Vilhelm Maar. 1910, s. 173.
- 39) Otto L. Sørensen: Var Skives Jydepotte-Industri en Fabel? Skivebogen 1947, s. 5–20.
- 40) IV bd., s. 591, 665 og 668.
- 41) Tallene fra 1735 er taget fra Jeppe Aakjær: Af Skives Annaler. Skivebogen 1916, s. 150.
- 42) A. Heise: Diplomatarium Vibergense, 1879, s. 217.
- 43) P. Jensen: En Urmager fra Baroktiden. Historisk Aarbog for Thisted Amt 1952, s. 310–318. Med tilføjelser samme sted 1954, s. 221–225. Samme forf. i Viborg Stifts Folkeblad 24/2 og 17/4 1953.
- 44) Henry Petersen: Et Billede af Hellig Knud Hertug i en jydsk Kirke. Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1888, s. 104–106.
- 45) Kr. Erslev: Testamenter fra Danmarks Middelalder. 1901, s. 53.
- 46) C. Weeke: Lunde Domkapitels Gavebøger, 1884–89, s. 186–187.
- 47) A. Heise: Diplomatarium Vibergense. 1879, s. 217–218.
- 48) Hofmans Foundationer III. 1758, s. 457–458.
- 49) Niels P. Bjerregaard: Af Skives Historie. Skivebogen 1947, s. 29.
- 50) A. Heise: Kirkelige Forhold i Viborg Stift, navnlig i Salting, paa Reformationstiden. Ny Kirkehist. Saml. 5, 1869–71, s. 552–556.
- 51) F. Uldall: Danmarks middelalderlige Kirkeklokker. 1906, s. 237. – Amtsforvalterens navn Wirtenberg er en trykfejl for Winterberg.
- 52) A. Heise: Diplomatarium Vibergense. 1879, s. 245–246.
- 53) Samme sted, s. 261–262.
- 54) Samme sted, s. 263–264.
- 55) Samme sted, s. 313–314, 317–318.
- 56) Samme sted, s. 334–340.
- 57) Poul Johannes Jørgensen: Dansk Retshistorie. 1940, s. 144. Frants Thygesen: Tysk Strafferets indtrængen i Sønderjylland, 1968, s. 23–24.
- 58) Rasmus Nyerup: Hist. – stat. Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge, 3, I. 1804, s. 63–64.
- 59) A. Heise: Uddrag af J. P. Thjørrings Skildring af viborgske Personligheder i forrige Aarhundrede. Jy. Saml. 1, IV, 323–324.

- 60) C. Molbech og N. M. Petersen: Udvalg af hidtil utrykte Danske Diplomer og Breve. 1858, s. 338.
- 61) Mogens Lebech: Jyllands gamle Retskredse. Jy. Saml. 5, II. 1935–36, s. 279–280.
- 62) F. J. West: Kronens Skøder II. 1908, s. 96–98.

Artiklens forfatter, dr. phil., bibliotekar i Århus Helge Thim Søgaard, er født 14/7 1907 i København. – Student (ks.) Østersøgade 1925, cand. mag. 1930 (hist., latin), dr. phil. 1940. – Ansat v. Nat. Mus. 1931, assistent ved Den gamle By s. å., museumsinsp. 1937, direktør 1945–64, bibliotekar v. Statsbibl. i Århus, æresmedlem af Samfundet för Nordiska Museets främjande, Stockholm, 1959 fellow of The Museums Association, London.

Sallingrakkere og andre skøjere

Af Vilh. P. Beck

Ja, hvor kom disse omvandrende rakkere, tatere, kæltringer, natmandsfolk og skøjere fra? Kært barn har mange navne!

Ingen vidste rigtig besked derom. Mange mente, de var hjemmehørende i Spanien eller Asien, og at de i en fjern fortid havde fulgt folkevandrings-landevejen forbi det kaspiske og Sortehavet ind i Ungarn, hvor mange af dem tog ophold, medens andre spredtes rundt om i Vesteuropa.

De var mørke i hudfarven, havde sort hår, små sorte livlige øjne. Enkelte af kvinderne var rene skønheder, og det hændte, at en af dem blev gift med en „ærlig“ karl.

Hvornår rakkerne kom til Danmark kan ikke med bestemthed afgøres, men *Kristian III's* første københavnske reces af 30. oktober 1536 befalede, at „alle tatere, som her ere eller findes udi riget, forvises at drage herud af riget inden tre måneder hernest efterfølgendes“. Efter denne udvisnings-ordre kan man gå ud fra, at taterne har opholdt sig i landet gennem mange år – og trods lovens bandstråle og kongens magtbud fortsatte de uforstyrret deres levevis.

Flere hundrede år senere træffer vi en lignende af slagsen, *Albelone*, der var født i Vinde 1778, en stærk og urolig natur. Hun strejfede om fra herred til herred, snart med et og snart med et andet mandfolk. En tid var hun kæreste med *Anders Christensen* fra Daugbjerg,

Tateren på heden med sin glarkiste. (Efter oliemaleri af Skive-maleren Hans Smidth).

spillede også kæreste med *Jens Langknivs* broder, *Kristen*, men det varede ikke ret længe, så var hun træt og ked af ham og fik lyst til den grotstærke *Snøvl Hans* eller *Hans Nørager*, som hans rigtige navn var. Først som 50-årig erfaren kvinde blev hun lovformig gift med enkemand *Jens Dideriksen*, Toustrup, Durup Sogn. *Albelone* blev konfirmeret 1828 med gennemsnitskarakteren „ret godt“ og blev gift 21/3 samme år.

Hun var bekendt for sin styrke, selv *Venø Slegi* fik engang tærsk af hende. Der berettes om et kæltringeslag i Aulum, hvor der deltog 21 personer, og hvor knive, kæppe, loddehamre og andet blev anvendt. Her viste det sig, at *Albelone* ikke var bange og rendte sin vej. Fik

hun en flænge eller et stik, anlagde hun omgående en forbindelse ved simpelthen at gnide en tør hestepære ind i såret og gik så på den igen. Det var et frygteligt slagsmål, der stod på fra om eftermiddagen til ud på natten.

Oprikelig blev rakkerne ikke viede af en præst, men af en af deres egne. *Jens Dideriksen* i Toustrup havde et „embede“; han kaldtes „indsat rakker“, der svarede til begrebet høvding. Han viede mange og sluttede gerne handlingen med at sige: „nu får det holde, så længe det kan“. *Jens Dideriksen* var vistnok en søn af *Diderik Jensen*, der var sadelmager fra Ålborg, men uden fast opholdssted.

Jens Dideriksen ved man var født omkring 1758 og endte sine dage den 27/7 1837, og hans første kone levede fra omkring 1779 til sin død 4/11 1815.

Kongen, landets fader, præsten, sognet! Hvad de fandt på, trods dets karakter, var det naturligvis godt og rigtigt, men kunne undertiden vække forargelse og modvilje. Der kom en kgl. forordning, som lød på, at en bestemt dag skulle sognefogeden fange omløbende tiggere og løsgængere og derefter sendes til deres hjemkommune. Rakkerne skjulte sig så godt, de kunne, og befolkningen var dem behjælpelig. *Jesper Nifinger* skjulte sig to dage i Lyby kirketårn, blev pågrebet den tredie. Jeppe Aakjær nævner Kobberup kirketårn som hans rette skjulested.

Naturligvis var et sådant krav forbundet med mange vanskeligheder – ja umuligt – for hverken rakkerne selv eller den stedlige myndighed kunne finde ud af, hvor den og den var født. De blev ikke regnet for mennesker, blev ikke skrevet i mandtal. Samtidig bød loven, at de skulle vies af en „rigtig“ præst og ikke, som det hed sig, te „mi kålfolk“ og te „mi kvindfolk“. På dette område viste præsterne en særlig aggressivitet.

Efter denne ordning blev det svært, ja tildels umuligt, da rakkerne stod udenfor samfundet og var afskåret fra

at have adgang til at lære noget. For at opnå lovformeligt ægteskab skulle man have været til alters, for at komme til alters skulle man være konfirmeret, og for at blive konfirmeret skulle man være vaccineret, kunne læse og helst kunne sin katekismus udenad.

Der var sikkert ikke mange af dem, der kunne læse, så det var hårde betingelser, der her krævedes. Her viste mange, at de gerne ville lære noget og gjorde sig store anstrengelser for at få lært at læse og overvandt besværligheden, og resultatet blev, at de klarede de krav, samfundet forlangte og opnåede så de rettigheder, der var stillet dem i udsigt.

Gamle *Jens Dideriksen* sagde: „Både mæ å mi kvindfolk er gamle å hår altid holdt å hveranner å delt alt sammen i manne or, å vi vel så gjern blyv sammen“. *Jens* kunne læse, og det lærte han også sine kvindfolk, så det lykkedes begge at blive konfirmeret og gift. „Verden go-er nok snår å law“, så *Jens*, „nu hår a gyvt folk i snesevis, å nu mo a si-el gov te æ „primer“ å te æ „skroler“ fu-er å kom i relighi-er. Ja, de er en sær tid, vi løver i“.

I sine unge dage var *Jens* skorstensfejer og renovationsmand for fine folk, dog var han alle sine dage hesteflåer, et arbejde ingen „ærlig“ mand hverken kunne eller ville påtage sig. Man trak alle gamle heste ud til rakkerkulen i Toustrup, hvor de blev stukne ned og flåede. Som betaling for arbejdet fik *Jens* både kødet, fedtet og engang imellem en ekstra betaling. Skyde en hest kunne vel nok lade sig gøre af en „ærlig“ mand, men dræbe den med kniv – nej, det var rakkerarbejde.

At *Mads Bødker* var kæreste med *Marie Rakker* og blev hendes „kålfolk“, måtte selvfølgelig bero på et eller andet hekseri, siden en estimeret karl som Mads kunne gøre det, hvorved han havde tabt sine rettigheder og betragtedes som en „uærlig“ mand. Man fandt ud af, at

han havde spist kål hos *Jens Dideriksen*, der var kogt på hestekød; det var altså grunden til, at han var bleven tåbelig og opførte sig uden samling og hold på sig.

Natmandshusene blev af befolkningen kaldt rakkerkuler. Hvor der fandtes en sådan, var den nederste stol i kirken forbeholdt rakkerne. Disse huse kunne være meget forskellige og være gravet ind i en bakkeside eller ind i en høj eller være gravet et godt stykke ned i jorden, så der kun var en mindre rygning.

Hertil danner rakkerkullen i Toustrup et modstykke; det var virkelig et godt hus, det var bygget med kampesten, høj rygning og tækket med strå – et forholdsvis rummeligt og pænt sted.

Rakkerne fra de forskellige egne, hvor de boede, havde særprægede egenskaber, som folk efterhånden blev opmærksomme på og tog sig i agt for, når de fik besøg af dem. En del rakkere var så ilde sete, for de var så forbandet svinske. Fra andre steder var de tyvagtige, så man måtte have sine øjne med sig og lure dem af. Dog var tyveri en håndtering, ganske vist mere eller mindre, men som de alle benyttede sig af. De Rønbjerg rakkere var så begærlige, selv om de havde posen fyldt, var de ikke tilfredse, men kunne blive ved at tigge om vidt forskellige ting.

Rakkernes beklædning var meget forskellig, da de fik det udelukkende ved tiggeri. Det var nu ikke alle klædningsstykker en rakker ville have på, for eksempel en langskødet frakke ville han absolut ikke bære; fik de en sådan, klippede de omgående skøderne fra. Det samme gjaldt den rødtoppede hue, som blev meget anvendt i Salling; derimod ville de gerne bære en høj hat.

Kvindfolkenes klædning bestod også af en broget sammensætning. Som regel havde disse farende folk en solid egekæp i hånden til at støtte og væрге sig med.

Modstandsdygtige var de overfor kulde. Forældrene

hærdede deres nyfødte børn ved at trille dem i sneen eller dukke dem i koldt vand. I Jebjerg skete det i en gård, hvor et rakkerbarn var blevet født, at faderen tog det og løb hen til en nærliggende dam og holdt det under vandet. Gårdmanden, der fra laden havde set det, kom farende og råbte: „Så skulle da fanden flytte og grot æ lemmer i dig, din forbandede rakker; vil du drown di bår!“ „Nej, får! Det skal et drownes, blot hærdes“, svarede skøjeren.

Nok havde de deres eget sprog – rotvelsk – men som ikke blev brugt af de sallingske rakkere; dog hørtes engang imellem en enkelt gløse deraf. Nej, de talte egnens sprog, men med et fremmedartet tonefald. Deres navne var også ret hjemlige, men der var dog enkelte, der var særlig karakteristiske for slagsen, såsom: *Abraham* og *Diderik*.

Slagsmål opstod ofte dem imellem, hvori kvinderne blandede sig og viste sig ferm til at bruge kniv. Under et slagsmål, hvor en rakkerkvinde ville hjælpe sin kålfolk, sprang hun hen og skar senerne over i *Jens Dideriksens* knæled, så han siden måtte bruge krykker. Sådanne ting var noget, de selv ordnede og vedkom ikke samfundet, som de som sagt stod udenfor. Selv manddrab skal være foregået uden omtale.

Engang skal der have været et vældigt sammenstød ved Hestbæk. Om der her kan være tale om en planlagt styrkeprøve eller en tilfældig opstået uenighed – får stå hen. Det var ellers en varm sommerdag, hvor rakkerne kom i flokke og satte sig i en vejgrøft øst for byen. Brændevinsflasken kom frem og gik fra mund til mund og hurtig tømt, og det var ikke så få flasker, der tømtes på samme møde. Efterhånden steg humøret gevaldigt, og pludselig opstod et vildt gemæng. Omgående deltes den i to hære, der rasende kæmpede mod hinanden. *Lange Margrethe*, den berygtede kælling, var stærk „som

bare fanden“ – en søster til *Skjelle Simon* – kastede vuggen med barnet, som hun havde på ryggen, så den trillede omkring, spyttede i næverne og sprang bandende ind i flokken, greb fat på en af dem og bukkede ham sammen og smed ham langt væk.

Vinteren var en streng tid for dem, de pjalter, de tiggede ved dørene, kunne slet ikke beskytte mod vintervejret. Fodtøj brugte de så at sige aldrig og må have frosset godt om benene. Hvor mærkeligt det end lyder, var de ikke meget plaget af sygdom, trods den hårde livsførelse. Man erfarer heller aldrig, at nogen døde på vandring, eller at de her efterlod sig døende. De sørgede altid for at nå hen til deres tilholdssteder, så de kunne udånde mellem deres egne.

Disse nomadiserende, udisciplinerede naturmennesker havde ikke noget blivende sted eller noget blivende i sig, de hadede fast arbejde, også om de af og til beskæftigede sig med glararbejde og havde gerne glarkisten på ryggen. En slags blikkenslager udgav de sig også for at være.

De var, som man mærkede, fremmede, hørte ikke til i landet, ville ikke indordne sig i de bestående former, blev ikke døbt, gik ikke i skole, læse og skrive formåede de slet ikke, blev ikke konfirmerede, blev heller ikke udtaget til soldater, frarøvet alle rettigheder, som de var, havde de heller ikke krav på noget som helst, unddrog sig absolut alle pligter og forblev naturmennesker.

Det var særlig Jylland, at rakkerne, „tiggere og tryglere“, som de benævnedes i regeringens forordninger, havde valgt sig til tumleplads. I midten af 17hundrederne skal der her i landet have været ikke mindre end 60.000 af deres kaliber. Det var naturligvis en økonomisk belastning, der i særdeleshed gik ud over landsognene.

Bortset fra deres kundskabsmangel, var de dog i be-

siddelse af en forbavsende menneskekundskab, så de var hurtig klar over, hvilket et menneske de havde for sig.

De påtog sig alt rakkeragtigt, det vil sige arbejde, der betragtedes som „uærligt“ mand og mand imellem at udføre, flåning af heste, katte og hunde samt kastring af dem alle og lige så godt foretaget af kvinder som af mænd og kostede en lybsskilling stykket. Hvis en mand trods alt selv havde flået sit døde dyr, blev der lavet en vise derom noget lignende som denne:

Der bor en mand udi vor by,
hans navn jeg ej vil sætte.
Han fjandbo er og kom fra Thy,
nu kan I selv det gætte.
Men tales om at flå en kat,
da kan han ingen straffe,
thi han sin sorte selv tog fat,
vi kan jo vidner skaffe.

Hekseri beskæftigede de sig ikke sådan med – dog kunne de godt vise tendens til sligt. Om vinteren kunne det undertiden knibe at bjerge livet, da mange af dem var uden bopæl eller tag over hovedet. Nød bryder alle love! Rakkerne var pågående – hvad skulle de gribe til? Dårlig klædte og uden sko på fødderne kom de i frost og sne anstigende til en gård og bad om husly for natten. De var i forvejen klar over, at de var ilde sete, og det var naturligvis også et spørgsmål, om de fik lov at blive, men de havde trods alt en evne til at forklare deres usle og elendige „klemhærke“, så det lykkedes vel i de fleste tilfælde at opnå at blive natten over.

På gården var der ikke så megen sengeplads, da man kun brugte et soverum, hvor alkoverne var. Nok var der en vesterstue – en stursthov, men den blev kun brugt ved enkelte lejligheder som bryllupper og begravelser, desuden fyldte skabe og kister godt op, så rakkerne måtte derfor dele soverum med gårdens folk eller i udhusene.

Når der så endelig var bifaldet natteleje, gik rakkerkvinderne straks i gang med at tilberede deres indtiggende mad. Husets folk så til, uden det nogensinde kunne falde dem ind at røre eller langt mindre modtage noget som helst, en rakker havde haft mellem hænderne. Det hændte vel, at der blev tilbudt en af gårdens folk en lækkerbidsken, men omgående med stor protest blev tilbagevist, og afvisningen morede pakket sig godt over.

Som sagt, sengeplads kunne der selvfølgelig ikke skaffes, men sligt kom man nemt om ved, der blev anvist halm, sække og andet, som blev lagt på gulvet, og de sov med klæderne på.

Når så de ubudne gæster havde forladt stedet, åndede man befriede op, og husets kvindfolk hastede straks med en gennemgribende rengøring, for de skumle skøjere så godt ud til at være fyldte med utøj. Som en særhed kan anføres, at høns kogte de med fjerene på.

I *F. Dyrlunds* bog meddeles følgende: „*Lange Margrethe* sad fangen på Nørre Vosborg, Ringkøbing amt; hun havde myrdet frugtsommelige kvinder, for når hun havde ædt hjertet af 9 ufødte børn, kunne hun gøre sig usynlig.

Den fordomsfuldhed, der beherskede sindene, afprægede sig ikke mindst i samfundets forhold til jøderne og bødlerne, der for så vidt stilledes på lige fod, som det var befalet både hine og disse – såvel som rakkerne – at bære visse særprægede dragter, for at de kunne kendes fra andre folk“.

Blandt omløberne var jøderne godt repræsenteret, vistnok tildels som følge af den midlertidige eller vedvarende udvisning af forskellige europæiske lande eller som efterveer af den skammelige behandling som i Tyskland under den sorte død 1337–48.

De optrådte som kvaksalvere, faldbød „trick“ og „rødder“, og som sandsigere, særlig var der „døbte“ jødinder,

der for gode ord og betaling lod folk vide, om deres fader eller moder var i helvede eller ikke.

Et rakkerpar, *Abraham* og *Trine*, boede på Stendsig mark i deres selvbyggede hyssel. Da han lå lig, og lig-synsmændene var derinde, ramlede liget ned og slog i det samme øjnene op. Rædselsslagen råbte *Trine*: „Nu kommer han fanden riste me“.

Det var, som tidligere bemærket, Jylland, rakkerne havde valgt sig til opholdssted. Dengang henlå store hedestrækninger i lyng, tildels ubeboet, så det var naturligtvis et ideelt sted for disse naturskabninger, hvor de rigtigt kunne udfolde sig frit. I det øvrige land var de for det meste kun et navn.

Nu er deres spor udslittede – mange aner overhovedet ikke, at de engang har eksisteret. Men engang traskede alle disse forhutlede, forladte og hjælpeløse skøjere omkring i deres brogede pjalter og på bare ben, kvinderne med opkiltede skørter og på ryggen vuggen med barnet. Således drev de omkring uden mindste hold, tiggede og tilbød lidt arbejde, som de vidste ingen „ærlig“ mand ville udrette.

Befolkningen var, som bemærket, slet ikke glade for deres nærværelse, men man ville helst stå sig godt med dem og gav dem ved dørene, af nåde, det de havde. Brændevin var et hjemmeprodukt trods lovens forbud. Så det var let for pakket at angive én, ja, undertiden kunne der falde en bemærkning om ildebrand. I disse tider havde man ikke assureret, så det er forståeligt, som manden sagde: „Giv dem lidt i *Guds* navn og lad dem så gå med det. Sådan en fanden kan huske os, når vi har glemt ham, og man kan brænde sig på det, man ikke kan varme sig ved.“

Taterkongens søn, *Abraham Johansen Møller*, opholdt sig i 1846 med sin familie i Durup fattighus, hvor man

véd, han optrådte uforskammet over for stedets sognefoged.

I Salling levede der i 1803 og 19 de to samme natmandsfamilier; den ene i Resen (under det daværende Resen birk) på 9 personer (forældre, børn og børnebørn), den anden i Durup, Harre herred, på henholdsvis 5 og 6 individer. Begge disse natmænd var beskikkede af amtmanden, hver i sit distrikt, der i 1819 bestemmes således: Ham i Durup skal have Nørre- og Harre herreder, Nord-salling; ham i Resen: Hindborg og Rødding herreder, kaldet Vestsalling. Durup havde ikke alene byrde af sine egne natmandsfolk, men i 1819 forsikrede sognefogeden, at sognet daglig oversvømmedes af store flokke af disse yderst fordærvede og farlige folk.

Der tales om levende begravelser, der har tilstræbt et bestemt mål, som dels skyldtes at befri de gamle for sygdom og et unyttigt og glædesløst liv ved at drukne dem i et mosehul eller nedgrave dem levende i jorden. I Åbenrå blev omkring 1650 en gammel kone levende begravet af taterne, og man erfarer, at da den engelske taterkonge døde i 1835, ville hans enke jordes med ham.

Rakkerne, det forhutlede folk, var trængt langt ud i den yderste elendighed. Disse naturens børn, der ved skæbnens onde lune var havnet et forkert sted på kloben, langt borte fra deres oprindelige hjemstavn, hvor der ingen betingelse fandtes for forståelse af deres levevis. Der findes endnu nogle lyngtotter på de jyske ryddede hedesletter, men æ skøjer, de går der ikke mere. Har du tid, du farende svend, og du kommer vejen forbi, så trød varsomt hen, bøj dig ned, favn og kys den bette busk og lyt til den sagte susen – fortidens tone, der lyder som suk og klagesekrig fra dens forladte og hjælpeløse stakler, der engang i deres flagrende ralter og på bare fødder strejfede over den sorte hede, der nu som en kornmark står.

Vinden – æolsharpen – spiller stadig visen om armodens sønner og døtre, der var berøvet alle livets goder, men velsignet i overmål med dens forbandelser. – Hvor sivede de hen, blev nogle til halvrakkere og ikke rakkere med tiden – eller – tog Amerika hælvtten af dem?

NOTER OG HENVISNINGER

H. P. Hansen: Ældre opfattelse af natmandsfolket og dets afstamning.

F. Dyrland: Tater og natmandsfolk.

C. P. Christensen: Kæltringlivet i Salling.

Artiklens forfatter, *Vilh. P. Beck*, er forhv. malermester i København og født i Durup 1894 som søn af skolelærer *Peter Pedersen* (Beck). Han afstod sin virksomhed i 1945 og blev assurancearkivarmedhjælper og er nu pensionist.

Vor Hjemstavn omkring Aar 1300

Et historisk Digt af Kunsttegner Karl Knudsen, Jebjerg

Der findes jo saa rigt et Væld af Minder
med dybe Rødder her i Sallings Jord.
Ad gamle, glemte Stier vi dem finder
og ved at søge i de gamles Spor.
Fra Hundreder af Aar, der nu er gaaet,
og fra den Vej, de svundne Slægter drog,
har jo vor Egn og Hjemstavn ogsaa faaet,
ved flittig Forskning af en dunkel Fortid,
et Blad beskrevet i vor Sagabog.

Fra Middelaldertidens fjerne Dage
Historien skal have Mæle her
og et og andet fra vor Egn fremdrage
– om Jebjerg-Lyby-egnen dog især.
Henfarne Slægters Spor vi her kan finde,
og her, som i det ganske Salling, kan
man endnu møde mangt et synligt Minde,
om end det ændredes igennem Tiden
og prægedes en Del af Tidens Tand.

Men Lyby Kirke har som faa formaaet
at modstaa Aar og Alders Tryk og staar
endnu i Dag omtrent, som den har staaet
igennem hen ved otte Hundred Aar.
Men Ændringer har Kirken dog oplevet,
et Taarn den jo har faaet føjet til,
det gamle, skønne Apsis blev nedrevet,
men Skib og Kor er endnu velbevaret
i den oprindelige Stand og Stil.

Saa uanselig og saa mørk og liden
i gamle Dage Jebjerg Kirke var,
men Slægtled efter Slægtled gennem Tiden
i den sig om Gudsordet samlet har.
Og trods sin Lidenhed har den dog staaet
som Sognets aandelige Samlingssted,
og herfra er dens Klokkes Kalden naaet
i Hundreder af Aar ud over Sognet
i Sorg og Glæde og i Krig og Fred.

Og Tiden gik sin Gang. Af Aar og Ælde
det gamle Kirkehus fik Ar og Mén.
De gamle Mure maatte man da fælde
og rejste nye af de gamle Sten.
Den lille, gamle Kirke maatte falde,
og paa dens Grund en ny og større staa.
Dog, ny kan man vel næppe nok den kalde,
thi for vor Slægt er hver en Sten i Muren
et synligt Minde fra hensvundne Aar.

Med spredte Rønner om den lille Kirke
i længst forsvundne Dage Jebjerg laa,
men med Befolkningen i flittigt Virke
fra Sol stod op, til Nattemulm faldt paa,
til Tider i saa haard en Kamp mod Nøden
i Angst for Ufred og for Stimands Hærg,
mens Dagens Møje næppe gav dem Føden.
Et fattigt Bosted i en Hedeørken,
det var de gamle Dages „Ideberg“.

Herfra er trællebundne Bønder gaaet
til Astrup og til Nørregaard, hvor de
for trælsomt Hovarbejde kun har faaet
de usseligste Kaar og Suk og Vé.
Af Ridefogdens Pisk de arme Bønder
blev snærtede, som det var Tidens Skik.
Det hændte ogsaa, at en stakkels Synder,
der ikke rigtig ville, som han skulle,
et lille Ridt paa Gaardens Træhest fik.

Der blussed Heksebaal paa Hedens Høje,
talrige Kvinder blev til Baalet bragt,
uskyldige og uden Grund og Føje,
men Ofre kun for Overtroens Magt.
Og Godtfolk har i Gru og Rædsel bævet
med Blikket vendt mod Bostrup Tinghøjs Top,
naar Mestermannen har sin Økse hævet,
har ladet grusom, blodig Dom ske Fyldest
og skilt et Hoved fra en syndig Krop.

Og her har Herremændene holdt Tinge,
raadslaaet om et Herreds Vel og Vé,
her kunne Klagemaal man forebringe,
her lod ved Dom man Retten Fyldest ske.
I daarligt Vejr var Lyby Kirke Rammen
om Tinge, og da lød der mangan Gang
i Kirken, naar de Herremænd kom sammen,
kun Larm og hidsig og højkrøstet Tale
og ikke Bønner eller Salmesang.

Men naar en saadan Tingdag var til Ende,
var Striden ikke altid helt forbi,
og derfor kunne mangan Gang det hænde,
at nogle kom i heftigt Klammeri.
I blodig Kamp er ogsaa nogle segnet
paa Kirkepladsen dér – blandt dem var jo
Hr. Erik, Eskjær, og Hr. Bugge, Hegnet,
der efter rasende og blodig Tvekamp
blev liggende paa Valen begge to.

Der kom en Tid, da Herremænd og Bønder,
trods Standsforskel, den samme Skæbne led,
thi der kom Krigsfolk larmende fra Sønder
og traadte alles Ret og Frihed ned.
Med Ran og Vold man dagligt maatte regne,
med Morderkniv blev mange stukket ned,
der lured Livsens Fare allevegne,
Utryghed bredte sig som Lyngens Flade,
og ingen vidste sig i Sikkerhed.

Og der blev Misvækst – Mangelen paa Føde
og meget andet ondt gav trange Kaar,
hver Mark var gold og øde, Kvæget døde
af Hunger rundt omkring i Hus og Gaard.
Tillige kom „den sorte Pest“ og sendte
til smaa og store Hjem „den bratte Død“.
I Kvide da Befolkningen sig vendte
til Kirken for at bede om Guds Skaansel
og finde Udvej af den bitre Nød.

Af Præsterne fik de dog kun at vide,
at deres svare Nød var velfortjent,
og den Elendighed, de maatte lide,
var Straffen, der var dem fra Himlen sendt.
At de var alt for gerrige med Penge
til deres Kirke, var den rette Grund.
Nu maatte dette i en anden Gænge.
Betænkte de blot Kirken vel med Gaver,
holdt Nøden sikkert op i samme Stund.

I Grinderslev saa Prior Hans da skulle,
som Kirkens øverste i Sallingland,
snart vise, at han mestrede tilfulde
den Kunst at „fiske i det rørte Vand“.
Saa rigelig en Fangst han ogsaa gjorde,
Folk ofred villigt, mens de selv led Savn,
fra ringest Kobbermønt til hele Gaarde
gled dengang ind i Kirkens brede Favn.

Og Kirken tog med Glæde mod hver Gave
fra baade Stymper og fra Herremand,
man gav i Haabet om at skulle have
det bedre nu i vort forpinte Land,
thi kunne man faa bedre Kaar i Landet,
var selv den største Gave ej for stor,
og her paa denne Egn var det blandt andet
da Abildgaard og Søndergaard i Lyby,
der skænkedes til „Lyby Kirkebord“.

Men Guds Velsignelse lod sig ej købe
med Gaver, som han selv har givet os,
og Krig og Pest og Hungersnødens Svøbe
bød alle fromme Præsteløfter Trods.
Det var omkring ved Trettenhundred-Tallet,
alt det er hændt, som her er skrevet ned,
„den mørke Plet i Danmarks Saga“ kaldet,
en Tid, hvor alt var ved at gaa til Grunde,
en Tid i dybeste Elendighed.

Men Landeplagerne fik dog en Ende,
og Ende fik de mørke, onde Aar,
alt skulle sig jo til det gode vende,
og der kom Frugtbarhed og gode Kaar.
Vel kom der ogsaa siden Modgangsdage,
men den Tidsalder, der omtales her,
og ligger Hundreder af Aar tilbage,
i al sin Gru og Plage har dog været
for Folk og Land en bitter Tid især.

Hen over Borge, over Hytter lave,
og alt hvad der med Tiden sank i Grus,
hen over Slægters Vej og deres Grave,
der gaar et stille, sælsomt Mindesus,
et stille Sus fra fjerne Aar og Dage,
der bærer med sig som en sagte Sang
om Tider, der forlængst er lagt tilbage,
beretter om det gode og det onde
ved Minderne om det, der var engang.

Karl Knudsen.

Lærer Ejnar Poulsen

(1891-1968)

Medlem af styrelsen for Historisk Samfund for Skive og Omegn lærer *Ejnar Poulsen* døde den 28. juni i år 76 år gammel efter længere tids svaghed.

Hermed afsluttedes et usædvanligt virksomt livsløb i skolens og historiens tjeneste.

Som lærersøn fra Hem var vejen over Krabbesholms præparandklasse til Ranum Seminarium nærliggende, og han dimitteredes herfra i 1913.

Sit første embede fik han i Estvad søndre Skole 1913, og han blev i 1921 udnævnt til enelærer og kirkesanger i Løvskal, hvor han virkede i 37 år. I 1958 tog han sin afsked og vendte tilbage til sin fødeegn, Salling, for at nyde sit otium.

Først bosatte han sig i Hvidbjerg gl. Skole, men allerede et par år senere, da lejlighed gaves, erhvervede han sit fødehjem, Hem gl. Skole, og rundede således sit livs ring, at hans skrivebord stod, hvor hans vugge havde stået i 1891.

Ejnar Poulsen repræsenterede som enelærer en lærer-type, der nu er ved at forsvinde, og han har gennem sine skolehistoriske studier sat sine standsfæller et fornemt minde.

Som formand for Amtssammenslutningen af lærere i Viborg Amt virkede han i mange år praktisk for sin stands interesser.

Det følte naturligt at drage *Ejnar Poulsen* ind i det lokalhistoriske arbejde, da han i 1958 bosatte sig i Hvidbjerg Skole, og han blev således i 1959 indvalgt i styrelsen for Historisk Samfund for Skive og Omegn.

Han havde da et omfattende og anerkendt personal- og lokalhistorisk forfatterskab bag sig. Bedst kendt er hans „degnehistorier“. Hardsyssels degnehistorie (1931–34) og Viborg Amts degne- og skolehistorie (1957), værker af blivende værdi for den skolehistoriske forskning. Sit gamle seminarium satte han et minde med „Ranumstaten“, og han ydede bidrag til jubilæumsskriftet 100 år blandt Sallings lærere (1941). Herudover foreligger fra hans hånd en lang række artikler i årbøger, tidsskrifter og aviser. Disse resultater af livslang forskning er anerkendte som pålidelige og velunderbyggede.

Ud af denne forskning skabte han sig, tit med store personlige ofre, en enestående skolehistorisk bogsamling, som han kort før sin død havde den glæde samlet at kunne afhænde til det nyoprettede Institut for Skolehistorie.

I vort historiske samfund fungerede han som en slags konsulent; til ham kunne man henvise enhver, der ønskede vejledning i personalhistoriens labyrinter, og mange fandt vej til det hyggelige og gæstfrie hjem i Hem gl. Skole.

For en større kreds var *Ejnar Poulsen* kendt for sit fortællertalent, når han førte ordet ved vore „Historiske vandringer“, altid med et lunt glimt i øjet.

Ved hans død har vi i styrelsen mistet et muntert midtpunkt og en formidler, hvis erfaring vanskeligt vil kunne erstattes.

Æret være hans minde!

Johs. Bang.

Årsberetning for Skive byhistoriske Arkiv 1967/68

Af Sv. Mortensen

„Det er enhver alvorlig Mands og Kvindes Pligt at leve i sine Minder. Ti kun ved at leve i dine Minder, kommer Du til Klarhed over Dig selv.“ D. G. Monrad.

Skive byhistoriske Arkiv, der er oprettet i 1966 på initiativ af Historisk Samfund for Skive og Omegn, er en selvstændig afdeling af Skive Kommunebibliotek med et rådgivende arkivudvalg, bestående af formanden for biblioteksudvalget, Svend Østergaard Jensen, overbibliotekar Børge Kristiansen, 2 repræsentanter for Historisk Samfund, litterat Otto L. Sørensen og i afdøde lærer Ejnar Poulsens sted er formanden indvalgt, samt 1 repræsentant for Skive Museum, museumsforstander K. Enna Jensen.

Der er udarbejdet et arbejdsprogram på 22 punkter med baggrund i vedtægtens formålparagraf: at øge interessen for byens og egnens historie.

Byarkivet har på forskellig måde søgt at komme i kontakt med stadig bredere kredse i befolkningen, bl. a. ved udsendelse af ca. 300 årsberetninger. Vi har fået god presseomtale ved forskellige lejligheder, bl. a. ved en godt besøgt udstilling på Skive Museum i anledning af dettes 25 års jubilæum. Her viste vi en del af det materiale, vi allerede er i besiddelse af, ikke mindst billedstof, og illustrerede byens udvikling gennem 300 år ved sammenstilling af bykort. Også en del af Otto L. Sørensens bil-

ledmateriale kunne vi disponere over. Lærer Knud Henriksen med frue og lærer Rud Kjems ydede stor hjælp ved arrangementet. Ved samme lejlighed havde vi anledning til at omtale byarkivets arbejde i regionalradioen og rette en appel til byens borgere om at aflevere arkivalier til arkivet.

Vi har også kunnet stille materiale til rådighed for en Marie Bregendahl-udstilling på biblioteket i anledning af 100 året for forfatterindens fødsel. Dette materiale er skænket af fru rigsarkivar Svend Aakjær, der nu bor i Skive, og omfatter bl. a. alle manuskripter til Marie Bregendahls samlede værker. Ved samme lejlighed optog vi på bånd et foredrag, holdt af Marie Bregendahls sønne-datter, fru Kirsten Aakjær, Skive.

Indsamlingsarbejdet må naturligt indtage en fremtrædende plads under etableringen, og dér sætter vi ind over en bred front. Vi prøver at samle alle arter af arkivalier vedrørende personer fra byen og tildels oplandet, såsom familiepapirer, brevvekslinger, dagbøger, optegnelser, borgerskabs- og svendebreve, vandreboøger, skudsmål-bøger og søfartsbøger m. m.

En anden gruppe arkivalier udgøres af arkivalier hidrørende fra foreninger, selskaber, f. eks. forhandlingsprotokoller, vedtægter, regnskaber m. m.

Lokalhistorisk billedstof kan altid påregne stor interesse. Det gælder gadebilleder, bygninger, bydele, interiørs, men også person- og gruppebilleder.

En særlig opgave vil det være at skrive besættelsestidens historie her på egnen, inden det bliver for sent. Denne opgave forsøger vi at løse bl. a. ved båndoptagelser af beretninger af folk, der havde begivenhederne på nært hold.

I samarbejde med biblioteket søger vi at opbygge en komplet samling af trykt lokalhistorisk stof vedrørende Skive by, Salling, Fur og Fjends herred i form af årbø-

ger, bøger, artikler, sognehistorier, slægtstavler m. m.

Samlingerne stilles til rådighed for offentligheden og kan danne grundlaget for den lokalhistoriske forskning her på enen.

I årets løb har ca. 50 nuværende og tidligere Skiveborgere betænkt os med gaver, mest billeder og fotos. Særlig skal her fremhæves et gammelt fotoalbum, skænket af fru Augusta Fogh, fordi fruhen har gjort sig den ulejlighed at skrive navne ud for portrætterne.

Også i år har vi haft et nært samarbejde med Skive Museum og med hjemmel i bestyrelsesbeslutning fået overdraget arkivalier til opbevaring i arkivet med velvillig assistance af museumsforstander K. Enna Jensen. Vort naverarkiv er stadig blevet suppleret med nye ting, så at vi formentlig ligger inde med det største i sin art uden for hovedstaden. Denne gave er formidlet af skoleinspektør Simon Jensen, der fungerer som laugsskriver.

Fra Skives æresborger, dir. Caspar Hasselriis, New York, har vi, da han i sommer besøgte Skive, modtaget manuskriptet til hans rebildtale 1967. Senere har vi fået tilsendt en smuk mappe med akvareller fra Skive, udført af broderen Malthe Hasselriis.

Et værdifuldt bidrag til belysning af Skives historie omkring århundredskiftet, skrevet af rentier Joh. Chr. Gjedde, født på Marienlyst, er skænket af fru Birthe Toft Pedersen.

Fra arkivets gamle ven, barbermester H. A. G. Anderson, har vi atter i år modtaget personlige dokumenter, og frimærkehandler N. S. Nedergaards arvinger har betænkt os med værdifulde dokumenter og bøger.

Ved museets indvielse i 1942 blev der af Haakon Mielche optaget en film af festlighederne. Denne film blev sidst forevist af borgmester W. Madsen ved museets 25 års jubilæum den 4. juli sidste sommer og derefter overdraget til byarkivet.

Vi har i år taget båndoptageren i brug for at skrive Skives historie i mands minde. En række gamle Skiveborgere har på denne måde overleveret deres erindringer til eftertiden, og flere forventes at følge efter. Foreløbig takker vi

museumsforstander K. Enna Jensen, tidl. Lihme,
lærer Ejnar Poulsen, Hem (skolehistorie),
pastor emer. Johs. Bang, tidl. Roslev,
fhv. stadsskoleinspektør Hj. Kjems, Skive,
fhv. kustode A. C. Ramsdahl, Skive,
fhv. politimester K. Poulsen, Skive (besættelsestiden),
konditorske, frk. A. Michelsen, Skive,
fru Helene Vedel, tidl. Spøttrup,
fhv. skoleinsp. Simon Jensen, Skive (naverhistorie),

for velvillig medvirken.

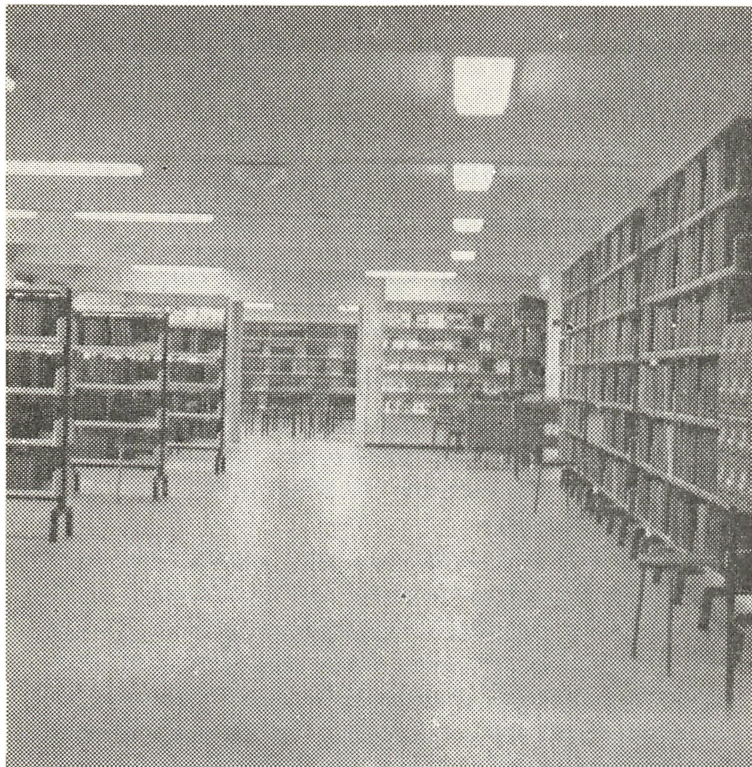
I øvrigt har vi modtaget arkivalier af forskellig art fra følgende:

fhv. skoleinspektør Simon Jensen, Skive,
journalist, fru Karen Strøm Hansen, Skive,
hr. Gunnar Balling, Skive,
fhv. barbermester H. A. G. Andersson, Skive,
fysioterapeut, frk. A. Stilling, Skive,
advokat S. Husted Petersen, Skive,
hr. T. M. Sørensen, Hirtshals,
højskoleforst. Kr. Schultz Petersen, Krabbesholm,
Skive Seminarium,
litterat Otto L. Sørensen, Skive,
fru Rybner Petersen, Skive,
boghandler Poul Friis, Skive,
fru rigsarkivar Sv. Aakjær, Skive,
dir. Caspar Hasselriis, New York,
hr. Anders Kaae,
hr. Henry Jacobsen, U. S. A.,
godsejer Herluf Schütte, Eskjær,
lærerinde R. Lønblad, Bajlum,
Skive Museum,
pastor emer. Johs. Bang, tidl. Roslev,
provst Knud Bang, Mørke,

fhv. kustode Ramsdahl, Skive,
boghandler Otto Friis, Skive,
fru Stinne Nørhaven Nielsen, Viborg,
hr. Damgaard Jensen, Skive,
fru Marie Esper Andersen, Skive,
cigarhandler Niels Esper Andersen, Skive,
marskandiser Jeppesen, Østertorv, Skive,
fru dommer Holten, tidl. Skive,
fhv. lærer Ejnar Poulsen, Hem,
lærer Erling Kjeldsen, Skive,
fru Augusta Fogh, Skive,
provst Brandt, Dommerby,
Skive Kommune,
Skive Turistkontor,
fhv. stadsskoleinspektør Hj. Kjems, Skive,
forfatteren Vilh. Jung, København,
frimærkehandler N. S. Nedergaards arvinger,
viceskoleinspektør Poul Schmidt, Randers,
ingeniør Knud Mortensen, Brøndbyøster,
fru Birthe Toft Pedersen, Skive,
fru graver Tybjerg, Skive,
fru Helene Vedel, Spøttrup,
overbetjent thor Straten, Skive,
dyrlæge A. Schou, Højslev,
borgmester W. Madsen, Skive,
Historisk Samfund for Skive og Omegn.

Byarkivet bringer sin bedste tak til alle bidragydere.

Der har i året 1967/68 af arkivets materiale været foretaget 94 udlån og besvaret en del forespørgsler om lokalhistoriske emner. Bibliotekspersonalet har ydet velvillig bistand ved løsningen af en række opgaver, således er bibliotekarerne frk. Grethe Skovbakke og fru Kristiansen i færd med at katalogisere alt trykt lokalhistorisk stof, og kontorassistenterne fru Henny Christensen og Niels Skou har været behjælpelige med at løse en række praktiske problemer. Bibliotekar Carl Langholz har med sin indsigt i arkivproblemer ydet en skattet konsultativ indsats.

Skive byhistoriske arkiv har lokale bag kommunebibliotekets store sal.

Hr. tandlæge Erling Schou er i færd med at fremkalde gamle fotoplader fra fotograf Charles Niensens atelier.

Vi bringer disse medarbejdere vor bedste tak.

Den daglige leder af byarkivet har deltaget i Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Frederikshavn og i vinter deltaget i et kursus i slægtsforskning.

Sv. Mortensen.

Årsberetning for Historisk Samfund for Skive og Omegn 1967

Af Johannes Bang

Når vi skal fortælle om det forgangne år, er det atter den årlige udflugt, den „historiske vandring“, vi i særlig grad tænker på. Efterhånden har vi besøgt minderige steder i det nærmeste naboskab, i Salling, Fjends og Ginding herreder.

I 1966 vovede vi os længere ud – til oldtidsminderne i Himmerland, udgravningerne ved Hvolris, som er Viborg by's og stiftmuseets oldtidsområde, museet i Års, voldstedet Borremose samt Farsø kirkegård med gravstedet for digteren Johannes V. Jensens forældre og søskende – og til slut mindstenen for den store himmerlænding selv på en mark syd for Farsø.

Udflugten for 1967 gik også langt bort fra de hjemlige egne – til Thyholm og det sydlige Thy.

Fra den sædvanlige samlingsplads ved Skive kirke – ud mod Møllegade – kørte selskabet, ialt ca. 130–150 personer, til Thyholm, hvor det første mål var den anselige Hvidbjerg kirke. Her bød formanden, pastor *Bang*, velkommen, og litterat *Otto L. Sørensen* fortalte om de voldsomme begivenheder, da *Jens Glob den Haarde* dræbte sin frænde, den stejle biskop *Oluf Glob*, og alle hans svende enten ved en visitats eller en højhellig juleaften i selve denne Hvidbjerg kirke – sådan som *H. C. Andersen* har beskrevet det i sin fortælling om Bispen fra Børg-

lum og hans frænde. Man siger, at der heroppe ved alteret lå tredive lig. Det skete på *Erik Glippings* tid, og dette er altså stedet, hvor det skete. Det er en af oplevelserne ved vore historiske vandringer, sagde Otto L. Sørensen, at være på stedet og høre om de fjerne tiders begivenheder. Kirken står her som dengang for syv hundrede år siden.

Herfra gik turen til Ydby kro til et smukt kaffebord, og efter sædvane holdtes generalforsamlingen her.

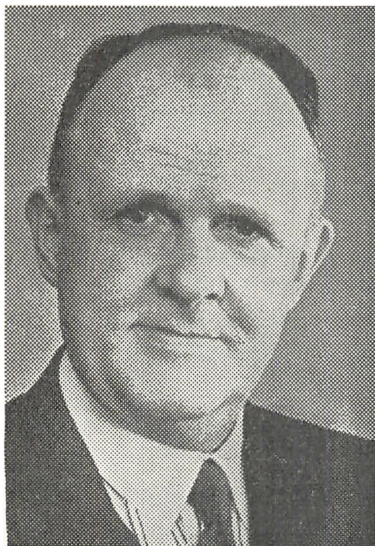
Formanden aflagde beretning om, hvad der var hændt i det forløbne år 1966 – om turen til Himmerland, som ovenfor omtalt.

Kassereren, *Otto L. Sørensen*, oplæste samfundets regnskab, der udviste en omsætning på 12.112 kroner. Medlemstallet er nogenlunde konstant, ca. 400 – men, lød kassererens hjertesuk: Vi ønsker stadig flere. Kontingentet er 10 kroner, og for dette beløb får alle medlemmer samfundets årsskrift *Skivebogen*. – Hele bestyrelsen blev genvalgt.

Så gik turen til Vestervig kirke, Danmarks største landsbykirke. Her holdt sognets kirkebetjent et meget interessant foredrag om den imponerende smukke og velbevarede kirke, der er en af de ældste i landet. Han omtalte også det ejendommelige gravsted umiddelbart udenfor våbenhuset, hvor sagnet melder, at *Liden Kirsten* og prins *Buris* ligger begravet. *Liden Kirsten* var *Valdemar den Stores* søster. Det fortælles, at hun fik et barn med sin trolovede, prins *Buris*. Og herover blev kongen så vred, at han lod sin søster dræbe, og prinsen fik øjnene stukket ud og blev lemlæstet, på hånd og fod lænket i klosterporten, hvorfra han til sin dødsdag daglig slæbte sig til hendes grav, siger folkevisen. De to elskendes navne mindes på den kønne måde, at når der er bryllup i kirken, lægger bruden en buket på deres grav.

I Vestervig sluttede den egentlige „vandring“. Formanden takkede alle deltagerne og indbød til at mødes næste år igen. Museumsforstander *K. Enna Jensen* fik dog følge af en del interesserede til jættestuen i Helt-

borg, oldtidshøjene ved Ydby og en tur til Boddum.

Formanden, pastor Johannes Bang, som i forfjor på sin 70 års fødselsdag udnævntes til æresmedlem i Historisk Samfund.

På sin halvfjerds års fødselsdag, under en voldsom snestorm, der afskar ventede gæster fra at komme og gratulere, hilstes formanden af den samlede bestyrelse, der overrakte ham et diplom med hans udnævnelse til æresmedlem af samfundet – en ære, som jeg i dyb taknemmelighed glæder mig over.

Den historiske vandring for 1968 blev planlagt til søndag den 18. august, nærmere ved hjemstavn, nemlig Landting i Ejsing sogn, Rydhave, den idylliske Borbjerg mølle – og sluttende i Borbjerg kirke.

En kreds indenfor Historisk Samfund undersøger mulighederne for at få oprettet en lokal afdeling af Jydsk arkæologisk Selskab for Skive og Omegn. Interesserede bedes henvende sig til sekretæren, byarkivar *Svend Mortensen*.

Johannes Bang,
formand.

NAVNELISTE

AA

- Aahmann, E. E., Ingeniør,
Sekondløjtt. 28, 39.
Aakjær, Jeppe, Forf. 91, 92,
96.
Aakjær, Kirsten, Forfatter-
inde 115.
Aakjær, Svend, Rigsarkivar
74, 77, 115, 117.

A

- Abraham, Rakker 103.
Abrahamsen, Knud, Pebling
86.
Adser, Bonde 72, 85, 91.
Albelone, Rakkerkvinde
94, 95.
Albertsson, Ludvig (Ebers-
stein), Greve 56.
Aldal, J., Overl. 49.
Andersen, Fr., Gdr. 36.
Andersen, H. C., Digter 120.
Andersen, Marie Esper, Frue,
118.
Andersen, Niels Esper,
Cigarh. 118.
Andersen, Poul, Pebling
86, 87.
Andersson, H. A. G., Barber-
mester 116, 117.
Arctander, Mette, g. Lund 61.
Astrup, C. C., Degn 13, 34.

B

- Bache, L., Auditor 42.
Balling, Gunnar, Revisor 117.
Bang, Gustav 92.
Bang, Johs., Præst 4, 117,
122, 123.
Bang, Knud, Provst 117.
Banner, Brune Erik,
til Eskjær 109.
Banner, Magdalene, Lensfrue
65.
Banner, Slægt 85.
Barbarossa, Fr. 86.
Beck, Aug., Tegner 22.
Beck, H. C. J., Oberstl.
35, 36, 38, 39, 48.
Beck, Vilh. P., fhv. Malerm.
117.
Behrend, Carl, Red. 90.
Below, Henrik, Lensmd. 85.
Below, Sophia 61, 85.

- Bjerregård, Niels P., Lærer
91, 92.
Blicher, D. N., Præst
37, 38, 47.
Borberg, A. M., Premierl. 36.
Bornstedt, von, Brigadegen.
44.
Brandt, Mich., Provst 118.
Bregendahl, Marie, Forf. 115.
Breth, L. O., Præst 85.
Brock, N. S., Oberstl. 38.
Brun, Søren, Rektor 86.
Bunde, Per, Degn 86.
Bundgaard, J. V., Urm. 81.
Buris, Prins 121.
Bryske, M., Ejlersdatter 85.
Bylow, C. C. von, g. Riis 60.
Bøtcher, A. E. N., g. Lange
11, 15, 49.
Bøtcher, Andrea 15, 34.
Bøtcher, C. 47.
Bøtcher, Marie 11, 15.
Bøtcher, P. J., Provst 15, 34,
37, 38, 39, 40, 41, 42,
43, 45, 46, 47, 48, 49.

C

- Castenschiold, H., Ritm. 40.
Cecilie Nielsdatter 83.
Christensen, Anders, Rektor
94.
Christensen, C. P., Forf. 105.
Christensen, David, Gaardm.
36.
Christensen, Henry,
Kontorass. 118.
Christian III 57, 94.
Christian IV 57.
Christian V 87.
Christian VI 62, 87, 89.
Christian IX 42.
Christoffer af Bayern 57, 66,
76.
Clement, Skipper 70.
Clementsen, Niels, Lensm.
62, 84.
Clerke, Walther, Byf. 60.
Cooper, Forf. 12, 33.
Crolau, A., Tegner 62.

D

- Dahlmann, Slægt 50.
Dalgas, E., Ing.-Kapt. 37, 38,
39, 40.

Daugbjerg, Mads, Præst
83, 84.
Dideriksen, Jens, Natmd.
95, 97.
Dueholm, H. C. N., Soldat 48.
Dyrlund, I. F., Forf. 102, 105.

E

Ellekilde, H., Ark. 50.
Ellinger, Nina 92.
Engelstoft, L., Hist. 71, 91.
Engqvist, H. H. 73.
Erik Glipping 121.
Erik Plovpenning 76.
Erik af Pommern 56.
Erik Valdemarssøn af
Sverige 56, 74, 76.
Erslev, Kr., Hist. 91, 92.
Espersen, Chr. Møller 46.

F

Fabricius, P., Byf. 61.
Fihl, C. P., Gdr. 46.
Fihl, K. N. 46.
Fogh, Augusta, Frue 116, 118.
Francois, Oberstl. 45.
Frederik I 57, 76.
Frederik II 57.
Frederik III 57.
Frederik V 57, 60.
Frederik VII 20, 21, 42.
Frederik VIII 39.
Friis, A. M. A. 43.
Friis, A. M. C. M. 43.
Friis, B. A. 43.
Friis, C. J. F. T. 43.
Friis, E. M. S., f. Nysum 43.
Friis, I., Præst 43.
Friis, N. E. (Tante Lise)
20, 42.
Friis, Otto, Boghandler 116.
Friis, Poul, Boghandler 117.

G

Gjedde, Chr., Cancellir. 66.
Gjedde, Joh. Chr., Rentier
116.
Gjedde, Ove, Rigsadm. 66, 88.
Gjølbye, N. P., Præst 36.
Gleerup, M. Distriktsl. 47.
Glob, Jens den Haarde 120.
Glob, Oluf, Bisp 120.
Grandjean, P. B. 91.
Groth, S. P., Præst 47.

H

Hall, C. C. Konseilspres.
21, 42.
Hans, Konge 57, 63, 76.
Hans, Prior, Grinderslev 110.
Hans, Vogterdreng 6.
Hansen, H. P., Musæums-
insp. 105.
Hansen, H. P., Tegner 19.
Hansen, Karen Strøm, Journ.
17.
Hansen, A. K., Lærerinde
14, 34, 49.
Hansen, Peder 85.
Hasselriis, Caspar, Æres-
borger 116, 117.
Hasselriis, Malthe, Maler
116.
Hedegaard, Chr., Gdr. i Sevel
47.
Hegermann-Lindencrone,
Gener. 29, 30, 31,
37, 38, 39.
Heise, A., Adj. 92.
Hendriksen, Knud, Lærer 115.
Henningsen, C. A., Præst 43.
Herodes, Konge 49 .
Hestbech, A. C., g. Lund-
gaard 43.
Hjorth, Læsebogsforf. 13.
Hofmann, Hans de, Amtmd.
51, 52, 92.
Hofmansen, P. K., Arkivar
5, 50.
Hofmansen, S. M.,
g. Jacobsen 50.
Holm, Chr. M. R. F., Discipel
34.
Holm, J., Byfuldm. 42.
Holm, Tante 18, 20, 42.
Holst, N., Kajt. 37.
Holtén, Frue 118.
Honnens, J. J., Oberstl. 38.
Høg, E. Maltedatter 61, 85.
Høg, Jacob, Lensmd. 61, 85.
Høg, Johanne 65.
Høg, Niels, Lensmd. 63.

J

Jacobsen, Henry, Forf. 117.
Jacobsen, S., Overinsp. 50.
Jacobsen, S., Købmd. 47.
Jacobæus, H. 92.
Jens Langkniv, Røver 95.
Jensen, Damgaard 118.

Jensen, Diderik, Natmand 96.
 Jensen, J. C., Røgter 14, 34.
 Jensen, Johs. V., Forf. 120.
 Jensen, Kaj Enna,
 Musæumsf. 114, 116.
 Jensen, P. 92.
 Jensen, P., Gdr. 36.
 Jensen, Simon, Skoleinsp.
 116, 117.
 Jensen, Svend Østergaard,
 Maskinarb. 114.
 Jepsen, J. Chr. Billedh. 25.
 Jeppesen, Marskand. 118.
 Jesper Nifinger, Rakker 96.
 Joachim, S. 59.
 Johansen, Hans, Hyrdedr. 33.
 Jung, Vilh., Forf. 118.
 Juul, F., Marchal 65.
 Jørgensen, C. T.,
 Ingeniørmaj. 36.
 Jørgensen, P. J. 92.

K

Kaae, Anders 117.
 Kaas, Jens 65.
 Kaas, Mogens, Lensmd. 65.
 Kaas, Sophie 65.
 Kjeldsen, Erling, Lærer 118.
 Kjems, Hjalmar,
 Stadsskoleinsp. 117.
 Kjems, Rud, Lærer 115.
 Knud, Hertug 92.
 Knud, Konge 76.
 Knudsen, Gunnar 90.
 Knudsen, Karl, Kunsttegner
 100, 111.
 Kolderup-Rosenvinge, I. S. A.
 92.
 Krabbe, Dorthe 65.
 Krabbe, Iver, Lensmd. 65.
 Krabbe, Slægt 85.
 Kretz, Georg, øst. Inf. 25.
 Kristen, Jens Langknivs
 Bror 95.
 Kristensen, Evald Tang,
 Folkemindes.
 42, 91.
 Kristiansen, Børge,
 Overbibl. 114.
 Krogh, J. C., Førstel. 4.
 Kuhlmann, C. H. G. A.,
 Præst 7, 45.
 Kuhlmann, E. K., f. Bøtcher
 7.
 Kuhlmann, N., Lærerinde 45.

L

Lange Margrethe, Rakker-
 kvinde 99, 102.
 Lange, William, Kaptajn 11.
 Langebæk, J., Hist. 53.
 Langholz, Carl, Bibliotekar
 118.
 Larsen, A., Sognepr. 40.
 Lautrup, Birg., f. Blichfeld
 85.
 Lautrup, Ritm. 61, 85.
 Lebeck, Mogens 93.
 Liden Kirsten 121.
 Lillelund, Oluf, Præst 84.
 Lund, A., Amtsf. 61.
 Lundsgaard, A. F., Propr. 43.
 Lykke, John 65.
 Lykke, Erik, Lensmd. 65.
 Lærskov (Lejerskov), N. P.,
 Købmd. 61.
 Lønblad, R., Lærerinde 117.

M

Maar, Vilh. 92.
 Mads Bødker, Rakker 97.
 Madsen, Woldhardt, Borgm.
 116, 118.
 Margrethe, Dronning 90.
 Marie, Rakker 97.
 Mathiesen, Chr., Degn 86.
 Meilsøe, C., Guldsm. 47.
 Melanchton 87.
 Michelsen, A., Frk. 117.
 Mielche, Haakon, Forf. 111.
 Mikkil Skomager 81.
 Moe, E. E., Ritm. 40, 41.
 Mogens, N., Rektor 86.
 Molbech, C., Hist. 93.
 Mollerup, W., Hist. 91, 92.
 Mortensen, Knud, Ing. 118.
 Mortensen, Svend, Byarkivar
 4, 113, 114, 119,
 123.
 Munk, N. P. J., Overoff. 91.
 Mylius-Erichsen, L. 42.
 Müller, C. M., Ing.-Premierl.
 37.
 Müller, C. F. Max, Oberstl.
 35.
 Müller, Sophus, Arkl. 69.
 Münster, Greve, Generalm.
 42, 44.
 Møller, Abraham Johansen,
 Tater 103.
 Møller, G., Amtsf. 47.
 Møller, J. J., Sognef. 39.

N

- Nicolaus, Kejsler 44.
 Nicolaysen, N. S., Fuldm. 41.
 Nielsen, Bugge, til Hegnet 109.
 Nielsen, Charles, Fot. 119.
 Nielsen, Hoffmann, Smed i Trandum 45.
 Nielsen, Mariane, Tjenestepige 34.
 Nielsen, N., Almuesmand 47.
 Nielsen, Stinne Nørhaven, Frue, 118.
 Nielsen, Poul, Skrædder 24, 43.
 Nietzsche, H. A., preuss. Off. 25.
 Nedergaard, N. S., Frimærkeh. 116, 118.
 Neess, A. W., Kromd. 37, 40.
 Nyrup, Rasm., Arkl. 92.

O

- Olrik, J., Forf. 91.
 Overgaard, N. 91.

P

- Paludan-Müller, C. 91.
 Parsberg, Anne 65.
 Parsberg, Joh., Ritm. 66, 68.
 Parsberg, Slægt 55.
 Parsberg, W., Oberstl. 66, 88.
 Peder Smed 72, 85, 91.
 Pedersen, Bir. Toft, Fur 116, 118.
 Pedersen, Jens, Præst 85.
 Pedersen, Henry 92.
 Pedersen (Beck), Peter, Skolel. 105.
 Petersen, Kr. Schultz, Højskolef. 117.
 Petersen, N. M., Hist. 93.
 Petersen, S. Husted, Advokat 117.
 Petersen, Agnes Rybner, Frue 117.
 Pilatus, statholder 49.
 Plinius den Ældre 52.
 Pontoppidan, Erik, Bisp 51, 52, 53, 54, 59, 88.
 Poulsen, Ejnar, Lærer 112, 113, 117, 118.
 Poulsen, K., forhv. Politim. 117.

- Poulsen, Mette 34.
 Poulsen, P. C., Gdr. 34.

R

- Raben, J. 91.
 Rambusch, H. H. A. 42.
 Ramsdahl, A. C., fhv. Kustode 117.
 Rantzow, C. B., Frue 66, 88.
 Rantzow, Johan, Felth. 70, 71.
 Rasmus, Tømrer 81.
 Reedtz, Karen 65.
 Resen, P. H., Hist. 52, 59, 80, 90.
 Rewentlov, C., Geheimer. 66.
 Riis, Tolder 60.
 Rosenkrands, W., Baron 65, 89.
 Rosenkrands, Wibecke 61.
 Rothe, Casp. P., Byfoged 62.
 (Rusberg), Jens Avlskarl 33.
 Ræder, H. 91.
 Rømer, Ole, Prof. 49.
 Rønbjerg, N. I. Trandum 45.
 Rørsig, P. M., Lærer 50.

S

- Saxo 91.
 Scharffenberg, H. L., Oberst 35.
 Schaumborg, Løjtn. 41.
 Schmidt, Poul, Viceskoleinsp. 118.
 Schou, A., Dyrslæge 118.
 Schou, Erling, Tandl. 119.
 Schütte, Herluf, Godsejer, Eskjær 117.
 Sehested, Birgitte S. 65.
 Sehested, Else M., g. Rosenkrands 65.
 Severinsen, P., Præst 73.
 Skarpenberg, Joh., Lensmand 85, 88.
 Skjelle-Simon, Rakker 100.
 Skou, Niels, Kontorass. 118.
 Skovbakke, Grethe, Bibliotekar 118.
 Smidth, Hans, Maler 95.
 Smidth, Phill., Byfoged 40.
 Snøvl-Hans, Rakker 95.
 Spandet, N., Kapell. 34.
 Stenstrup, Johs. Hist. 74.
 Stilling, A., Frk. 117.
 Strandgaard, H. C., Lærer 91.

Stricker, W. C. B., Kapt. 35.
Svend Estridsson, Konge 42.
Svindt, Chr., Købmd. 62.
Søgaard, Helge, Bibliotekar,
Dr. phil. 51, 93.
Sørensen, Em., Husmd. 36.
Sørensen, Otto L., Litterat
4, 92, 114, 120, 121,
167.
Sørensen, T. M. 117.

T

Tanderup, J. N., Soldat 48.
Teglbrænder, S. P., Soldat, 48.
Theill, E. J. C., Posteksp. 41.
Thjørring, J. P., Degn 92.
thor Straten, Overbetj. 118.
Thornson, Oluf, Raadmd. 61.
Thychonius, Chr. L., Præst
86, 87.
Thygesen, F. 92.
Toft, C. Malerm. 47.
Tott, Chr., Lensmd. 61, 85.
Trap, J. P., Geheimer. 83.
Trine, Rakkerkvinde 103.

Tybjerg, Knud, Graver 118.
Tychsen, V. E., Off. 42.

U - V - W - Y

Uldall, F., Arkt. 92.
Valdemar Erichsen
den Slesvigske 57.
Valdemar Sejr 91.
Valdemar I 56, 121.
Vedel, Helene, Frue 117, 118.
Venø-Slege, Rakker 95.
Vilhelm, Bisp 42.
Villadsen, P. 67.
Vinde, Bertram, Rektor 87.
Weche, C. 92.
West, T. J. 93.
Westergaard, S. J., Gmd. 43.
Westergaard, S. J., Købm.
i Sevel 45, 47.
Wintherberg, Amtsf. 61, 92.
Wintherberg, Marie, f. Over-
gaard 61.
Wulff, H., Forf. 49.
Ytzen, Slægt, 50.

INDHOLD

<i>P. K. Hofmansen</i> : En Provstedatters Erindringer fra Sevel Præstegaard (fortsat fra „Skivebogen“ 1967)	5– 50
<i>Helge Søgaard</i> : Erik Pontoppidans beretninger om Skive (i Danske Atlas)	51– 93
<i>Vilh. P. Beck</i> : Sallingrakkere og andre skøjere	94–105
<i>Karl Knudsen</i> : Vor Hjemstavn omkring Aar 1300 (historisk Digt)	106–111
<i>Johs. Bang</i> : Lærer Ejnar Poulsen (nekrolog)	112–113
<i>Svend Mortensen</i> : Arsberetning for Skive byhistoriske Arkiv 1967/68	114–119
<i>Johannes Bang</i> : Arsberetning for Historisk Samfund for Skive og Omegn 1967	120–123
<i>Otto L. Sørensen</i> : Navnefortegnelse til „Skivebogen“ 1968	123–127

- K. S. H.: Familien Espersen har Slægtsfølelse. „Skive Folkeblad“ 14/8 1967.
- K. S. H.: Trines Hus i Volling flyttes til Hjerl Hede. „Skive Folkeblad“ 25/8 1967.
- kwk: Hellekisten i Kobberup blev bygget af bønder. „Skive Folkeblad“s Julenummer 1967, S. 20–21.
- kwk: Nørkjær har hørt under Estvadgaard. „Skive Folkeblad“ 5/10 1967.
- kwk: Sallingboerne og fjandboerne fælles med morsingboerne. „Skive Folkeblad“ 11/1 1967.
- Henry Aakjær Jeppe: En rodløs. (Om barndomsdagene i Skive). „Jul i Skive“ 1967, S. 29. Holms Bogtrykkeri, Skive.
- Vilhelm Jung: To bøger skifter ejer. (Om Jeppe Aakjær). „Jul i Skive“ 1967, S. 8. Holms Bogtrykkeri, Skive.
- P. A. Knudby: Lærerløn 800 kr. – om aaret. Forhv. overlærer Knudby, Roslev, fortæller om sin seminarietid. „Skive Folkeblad“ 26/12 1967.
- Livet paa Hegnsgaard af Jeppe Aakjær. „Skive Folkeblad“ 17/2 1968.
- Svend Mortensen: Skive byhistoriske arkiv. (Beretning for 1966–67. „Skivebogen“ 1967, S. 117–120. „Skive Folkeblad“s Bogtrykkeri, Skive.
- N. P. J. Munk: Kend din Slægt. (Vejledningsforsøg i slægts-historiske Studier). „Skivebogen“ 1967, S. 75–88. „Skive Folkeblad“s Bogtrykkeri, Skive.
- Orla Nautrup: Frederiksdal et lykkeland med mange muligheder (som tumleplads for drenge). „Skive Folkeblad“s Julenummer 1967.
- Carl Raaschou: Bonde- og almuesindet hos Marie Bregendahl. „Skivebogen“ 1967, S. 25–57. „Skive Folkeblad“s Bogtrykkeri, Skive.
- Jens Rolighed: I Hundredåret (for Marie Bregendahls Fødsel). „Jul i Skive“ 1967, S. 23. Holms Bogtrykkeri, Skive.
- Peter Schou: En lørdag blev Klochs butik et eldorado. „Skive Folkeblad“s Julenummer 1967, S. 18 og 23.
- Svend: Da jeg var med til at ordne sagerne i Skive. „Jul i Skive“ 1967, S. 20–22. Holms Bogtrykkeri, Skive.
- Otto L. Sørensen: Et Skivehandelshus gennem Tiderne (om Traps Vinhandel). „Jul i Skive“ 1967, S. 26–28. Holms Bogtrykkeri, Skive.
- Otto L. Sørensen: Fra de ældre Skivetider (om Topps Konditorbygning og Forgængere). „Skivebogen“ 1967, S. 5–24. „Skive Folkeblad“s Bogtrykkeri, Skive.
- Sørine Sørensen (Tulle): Lidt om det gamle Skive genoplevet i erindringen. „Skive Folkeblad“s Julenummer 1967, S. 4–5 og 26.

BOGSALG

Saa langt Oplaget rækker, sælges dennævnte Bøger til følgende Priser ved Henvendelse til Kassereren, Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, Skive:

10,00 Kr. „Skivebogen“ 1963 og 64.

4,00 Kr. „Skivebogen“ 1911, 21, 22, 24, 31, 34, 35, 37, 51, 54 og 55.

- 4,00 Kr. „Jul i Skive“ 1930, 32, 46, 47, 49, 50, 53, 56, 60, 61, 64, 65 og 66.
- 4,00 Kr. „Danmarks Riges middelalderlige Breve“. For fire Hefter.
- 3,00 Kr. „Salling Banks Historie“. Jubilæumsskrift af Niels P. Bjerregård.
- 1,50 Kr. „Tolv Sandheder om Sønderjyllands Danskhed“ af Gudmund Schütte.

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

I Foreningsanliggender bedes man henvende sig til Formanden, Pastor emer. Johannes Bang, Østertorv 7, Skive, Tlf. 256, Kassereren, Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, Skive, Tlf. 1315, og pens. Førstelærer J. C. Krogh, Islandsvej 3, Skive, Tlf. 1466.

Den øvrige Styrelse bestaar af forhv. Førstelærer Kaj Enna Jensen, Samsøgade 8, Skive (Næstformand), forhv. Lærer Svend Mortensen, Norgaardsvej 6, Skive, samt Bibliotekar Carl Langholz, Skive.

Revisorerne er Direktør G. H. Pedersen, Skive Markfrøkontor, og Direktør Vald. Overgaard, Skive Tømmerhandel.

Æresmedlemmer er Historisk Samfunds Formand, Pastor emer. Johannes Bang, den forrige Formand, pens. Førstelærer J. C. Krogh, og den fungerende Kasserer, Litterat Otto L. Sørensen, alle af Skive.

Al Indbetaling foregaar nemmest og billigst pr. Giro Nr. 38999 til Kassereren for Historisk Samfund for Skive og Omegn, Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, Skive.

Findes der i Deres Gemmer Billeder fra Skive og Oplandet, Salling og Fjends, enten Gadebilleder, Gaarde, Personer, Gruppebilleder eller andre lokale Fotografier, som vi kan laane og benytte, bedes disse venligst sendt til Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, Skive, hvor de med Tak modtages.

SKIVEBOGEN

udsendes til Samfundets Medlemmer for det aarlige Kontingent 10 Kr. Indmeldelse kan ske til Kassereren: Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, Skive, til hvem ogsaa al Henvendelse angaaende Ekspeditionen bedes sendt samt til hvem Tidsskrifter og Bøger bedes adresseret. Indmeldelse modtages ligeledes af samtlige Styrelsesmedlemmer og Samfundets Tillidsmænd i Sognene i Salling og Fjends:

Gdr. Gerhard Svenningsen, Ramsing,

Gdr., Sparekassedir. Hans Kr. Jepsen, Gamstrup pr. Roslev, Lærer Jens K. Aagaard, Lyby pr. Skive, samt

Musæumsforstander Bregner Jensen, Nederby, Fur.

Se efter, om De mangler tidligere Aargange af „Skivebogen“ og udgivne Skrifter. De kan ogsaa forlanges gennem Byens Boghandlere.